

บทที่ 4

ผลการวิเคราะห์ข้อมูล

หลังจากการสัมภาษณ์แกนนำการชุมนุมจึงนำข้อมูลมาประเมินผลและทำการวิเคราะห์เนื้อหาเพื่อสรุปผลการศึกษาดังนั้นในบทนี้ผู้ศึกษาได้แบ่งแยกประเด็นในการวิเคราะห์ออกเป็น 3 ตอน ดังนี้

ตอนที่ 1 พัฒนาการทางการเมืองภาคประชาชนของชุมชนคลองด่าน อำเภอบางบ่อ จังหวัดสมุทรปราการ

ตอนที่ 2 รูปแบบการเคลื่อนไหวทางการเมืองภาคประชาชนของชุมชนคลองด่าน อำเภอบางบ่อ จังหวัดสมุทรปราการ

ตอนที่ 3 ปัญหาอุปสรรคในการดำเนินรูปแบบการเคลื่อนไหวทางการเมืองภาคประชาชนของชุมชนคลองด่าน อำเภอบางบ่อ จังหวัดสมุทรปราการ

ตอนที่ 1 พัฒนาการทางการเมืองภาคประชาชนของชุมชนคลองด่าน อำเภอบางบ่อ จังหวัดสมุทรปราการ

1.1 โครงการบำบัดน้ำเสียคลองด่าน จังหวัดสมุทรปราการ

โครงการบำบัดน้ำเสียจังหวัดสมุทรปราการ ซึ่งริเริ่มขึ้นตั้งแต่ปี 2529 เป็นความพยายามในการแก้ไขปัญหาน้ำเสียจากโรงงานอุตสาหกรรมในจังหวัดสมุทรปราการ เดิมมีแผนที่จะจัดสร้างโรงบำบัดน้ำเสียรวมให้กับกลุ่มโรงงาน 2 กลุ่มใหญ่ๆ คือ กลุ่มสุขสวัสดิ์ (บนฝั่งตะวันตกของแม่น้ำเจ้าพระยา) และกลุ่มปู้เจ้าสมิงพราย-เทพารักษ์ (บนฝั่งตะวันออกของแม่น้ำเจ้าพระยา) ต่อมาได้มีการทบทวนแผนใหม่ โดยให้รวมการบำบัดน้ำเสียที่เกิดจากชุมชนเข้าไปด้วย

วันที่ 17 ตุลาคม 2538 โครงการจัดการน้ำเสียในเขตควบคุมมลพิษจังหวัดสมุทรปราการ ได้ถือกำเนิดขึ้นอย่างเป็นทางการ โดยได้รับความเห็นชอบจากคณะกรรมการสิ่งแวดล้อมแห่งชาติ และคณะรัฐมนตรีให้มีการก่อสร้างตามที่ได้ศึกษาไว้ คือ ก่อสร้างระบบบำบัดน้ำเสียรวม ฝั่งตะวันตกที่ตำบลบางปลา อำเภอบางพลี บนพื้นที่ 350 ไร่ ใช้เงินงบประมาณ 2,722 ล้านบาท บำบัดน้ำเสีย 152,000 ลูกบาศก์เมตรต่อวัน และก่อสร้างระบบบำบัดน้ำเสียรวมฝั่งตะวันออก ที่ตำบลบางปูใหม่ อำเภอเมือง กม.ที่ 38 ถนนสุขุมวิท บนพื้นที่ 1,550 ไร่ ใช้เงินงบประมาณ 12,866 ล้านบาท และมีค่า

การปรับปรุงเทคโนโลยีสะอาด และค่าใช้จ่ายอื่นๆ รวมอีก 746 ล้านบาท รวมเงินงบประมาณ 13,612 ล้านบาท โดยมีแหล่งเงินจากงบประมาณแผ่นดิน

การจัดสรรงบประมาณดำเนินการโดยสำนักงานงบประมาณเพื่อดำเนินโครงการเป็นงบประมาณผูกพัน 6 ปี (2540-2545) ลักษณะการว่าจ้างจะเป็นแบบเหมารวม (turnkey) กล่าวคือ ผู้รับจ้างจะออกแบบรวมจัดหาที่ดินและก่อสร้างสำหรับโครงการ ซึ่งครอบคลุมพื้นที่ชุมชนและพื้นที่อุตสาหกรรมทั้งทางฝั่งตะวันออกประมาณ 98 ตารางกิโลเมตร และฝั่งตะวันตกประมาณ 31 ตารางกิโลเมตร มีระยะเวลาดำเนินการทั้งสิ้น 6 ปี โดยสามารถรองรับน้ำเสียจำนวนถึง 525,000 ลูกบาศก์เมตรต่อวันได้ภายใน 20 ปี

หลังจากผ่านมติเห็นชอบจากคณะรัฐมนตรีเมื่อวันที่ 17 ตุลาคม 2538 กรมควบคุมมลพิษ กระทรวงวิทยาศาสตร์และเทคโนโลยี จึงเริ่มประกาศคัดเลือกบริษัทผู้ที่จะมารับเหมารวมควบคู่ไปกับการสรรหาผู้ที่จะขายที่ดิน มีการแต่งตั้งคณะกรรมการพิจารณาคัดเลือก โดยแบ่งเป็น 3 ชุด ได้แก่ คณะกรรมการพิจารณาคัดเลือกผู้มีคุณสมบัติขายที่ดิน คณะกรรมการพิจารณาผลการประกวดราคา และคณะกรรมการตรวจการจ้างผลประกวดราคาและจัดหาที่ดิน ในช่วงครึ่งปีหลังของ 2539 ระหว่างการดำเนินการคัดเลือกผู้ที่จะมารับเหมาการก่อสร้าง คณะกรรมการการจัดระบบการจราจรทางบกได้ท้วงติงแผนการก่อสร้างเดิมในเรื่องของการก่อสร้างแบบขุดเปิด (open cut) ซึ่งถูกสั่งห้ามไว้ในการก่อสร้างระบบสาธารณูปโภคในเขตกรุงเทพมหานครและปริมณฑล จึงได้มีการทบทวนความเหมาะสมของการก่อสร้างและปรับปรุงงบประมาณอีกครั้งในเดือนตุลาคม 2539 หลังจากนั้นกรมควบคุมมลพิษจึงเริ่มส่งหนังสือขอเพิ่มงบประมาณ

กลุ่มบริษัทเอ็นวีพีเอสเคจี (NVPSKG) ซึ่งประกอบด้วยบริษัทนอร์ทเวสต์อินเตอร์เนชั่นแนล บริษัทวิจิตรภัณฑ์คอนสตรัคชั่น จำกัด บริษัทประยูรวิศว์ เอนจิเนียริง จำกัด บริษัทสีแสงการโยธา บริษัทกรุงธนเอ็นจิเนียริ่ง และบริษัทเกตเวย์ดีเวลลอปเม้นท์ ได้ยื่นเสนอของประกวดราคา และได้รับเลือกให้เป็นผู้ดำเนินงานโครงการว่าจ้างแบบเหมารวม ภายหลังจากการถอนตัวของกลุ่มบริษัทมารูเบนิ กลุ่มบริษัทเอ็นวีพีเอสเคจีเสนอให้รวมโครงการในฝั่งตะวันออกและฝั่งตะวันตกเข้าด้วยกัน โดยยกเลิกโครงการในฝั่งตะวันตกที่บางปลาหมออยู่รวมกันที่ฝั่งตะวันออกเพียงฝั่งเดียว ที่หมู่ 11 ตำบลคลองด่าน อำเภอบางบ่อ กม.ที่ 58 ถนนสุขุมวิท ซึ่งอยู่ห่างจากจุดเดิมที่ตำบลบางปูใหม่รวม 20 กิโลเมตร และให้ใช้วิธีทำท่อลอดใต้แม่น้ำเจ้าพระยานำน้ำเสียจากฝั่งตะวันตกมาบำบัดที่ฝั่งตะวันออก (คณะทำงานติดตามผลกระทบโครงการเงินกู้เอดีบี 2543)

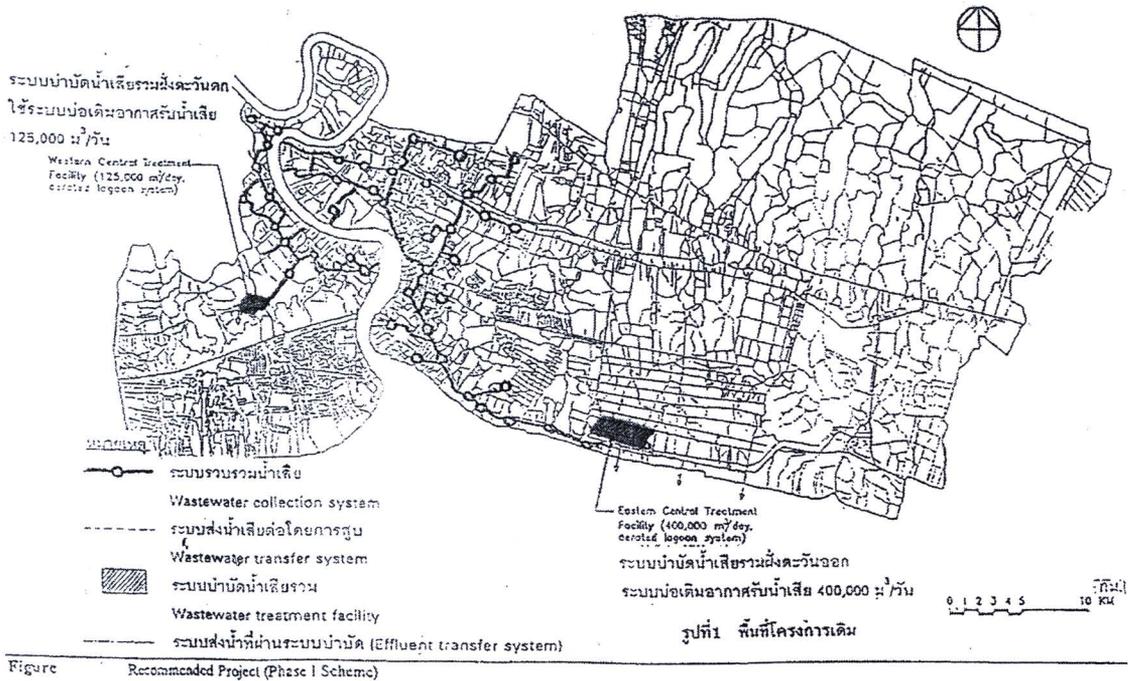
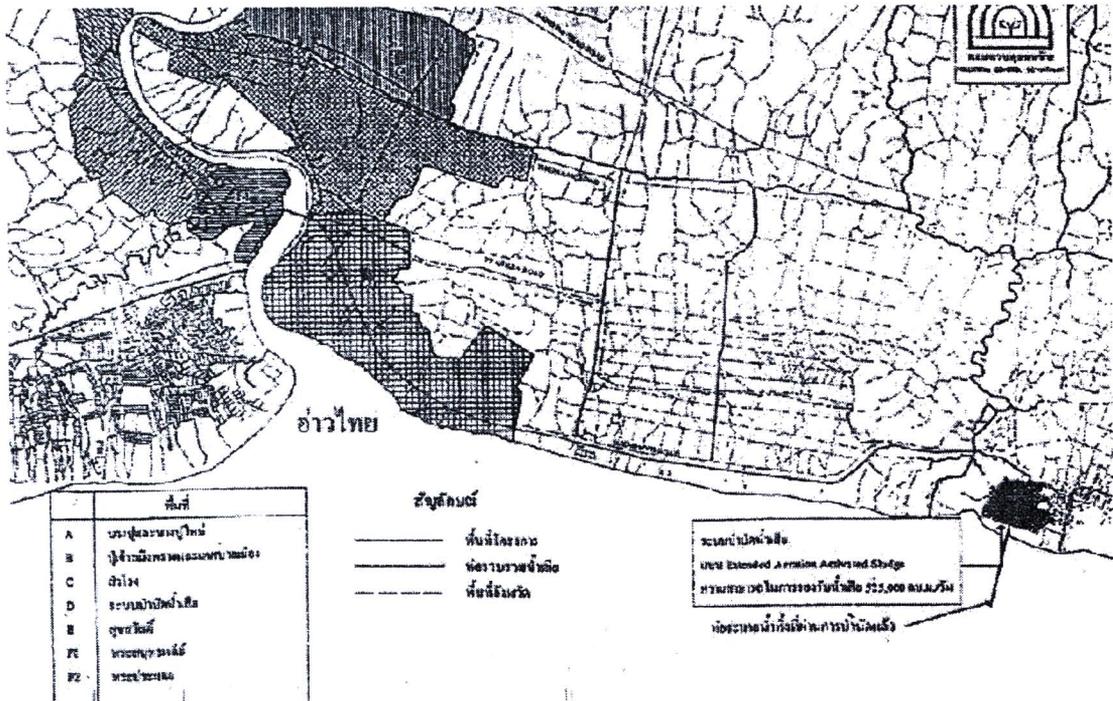

Figure Recommended Project (Phase I Scheme)

ภาพที่ 4.1 แผนที่โครงการบ่อบำบัดน้ำเสียคลองด่าน

ทั้งนี้ กลุ่มบริษัท ฯ ได้เสนอให้ใช้ที่ดินของบริษัทคลองด่านมารีนแอนด์ฟิชเชอรี จำกัด เป็นที่ดินแปลงใหญ่ขนาด 1,903 ไร่ มีการออกโฉนด 17 ใบสำหรับที่ดิน 17 แปลง ราคาทั้งสิ้น 1,956,600,000 บาท หรือราคาเฉลี่ยไร่ละ 1.03 ล้านบาท ในขณะที่ชาวบ้านซื้อขายกันจริงในราคาไม่

เกินไร่ละ 200,000 บาท คณะกรรมการสิ่งแวดล้อมเห็นชอบในการปรับค่าใช้จ่ายเพิ่มขึ้นเท่าตัว จาก 13,612 ล้านบาท เป็น 23,701 ล้านบาท (คณะทำงานติดตามผลกระทบโครงการเงินกู้เอดีบี 2543) ดังรายละเอียดต่อไปนี้

ตารางที่ 4.1 ค่าใช้จ่ายในโครงการจัดการน้ำเสียเขตควบคุมมลพิษ จังหวัดสมุทรปราการ
(แยกตามสัญญา)

สัญญาที่	ชื่อ	วงเงินเดิม (ล้านบาท)	ขอปรับปรุงใหม่ (ล้านบาท)
1	สัญญาว่าจ้างแบบเหมารวมเพื่อการออกแบบรวม ก่อสร้างระบบบำบัดน้ำเสียฝั่งตะวันออก	10,144	18,465
2	สัญญาว่าจ้างแบบเหมารวมเพื่อการออกแบบรวม ก่อสร้างระบบบำบัดน้ำเสียฝั่งตะวันตก	2,722	4,493
3	สัญญาว่าจ้างคุมงานก่อสร้าง Turnkey ทั้ง 2 ระบบ	269	269 (คงเดิม)
4	สัญญาจัดซื้อเครื่องมืออุปกรณ์สำหรับการติดตาม ตรวจสอบน้ำเสีย / น้ำทิ้ง	148	148 (คงเดิม)
5	สัญญาว่าจ้างการถ่ายทอดความรู้ด้านการป้องกัน มลพิษอุตสาหกรรมและเทคโนโลยีปราศจาก มลพิษ	323	323 (คงเดิม)
6	ค่าบริการโครงการ	6	6 (คงเดิม)
	รวม	13,612	23,701

ที่มา : กรมควบคุมมลพิษ (กุมภาพันธ์ 2540 อ้างถึงใน เพ็ญโฉม แซ่ตั้งและคณะ 2549 : 35)

สำหรับงบประมาณและแหล่งเงินงบประมาณมีรายละเอียด ดังนี้

ตารางที่ 4.2 เปรียบเทียบแผนการใช้จ่ายเงินจากแหล่งต่าง ๆ ระหว่างพ.ศ. 2538 กับแผนการใช้จ่ายเงินปรับ
ใหม่ พ.ศ. 2540

แหล่งเงิน	งบประมาณรวมของโครงการ				
	เดิม (พ.ศ. 2538)		ปรับใหม่ (พ.ศ. 2540)		ส่วนต่าง (ล้านบาท)
	จำนวนเงิน (ล้านบาท)	สัดส่วน (%)	จำนวนเงิน (ล้านบาท)	สัดส่วน (%)	
เงินกู้เอดีบี	3,750	27.55	3,750	15.82	
เงินกองทุนสิ่งแวดล้อม	2,500	18.37	2,500*	10.55	-
งบประมาณแผ่นดิน	7,362	54.08	17,451	73.63	+10,089
รวม	13,612	100.00	23,701	100.00	+10,089

* เป็นเงินกู้ OECF ผ่านกองทุนสิ่งแวดล้อม
ที่มา : เพ็ญโฉม แซ่ตั้งและคณะ (2549 : 35)

ก่อนที่จะผ่านมติคณะรัฐมนตรีเมื่อวันที่ 25 มีนาคม 2540 โดยมติคณะรัฐมนตรีในการเพิ่มเรื่องงบประมาณเกือบเท่าตัวนั้น ได้ให้เหตุผลในการปรับปรุงแผนการก่อสร้างไว้อยู่ 4 เรื่องคือ

1. การวางท่อรวบรวมและส่งน้ำเสียเป็นระบบการก่อสร้างท่อใต้ดิน โดยใช้วิธีการดันท่อลอดและระบบอุโมงค์ (pipe-jacking and tunneling) แทนการขุดเปิดผิวถนน เพราะถึงแม้ราคาค่าก่อสร้างจะสูงขึ้นแต่ก็ไม่ทำให้เกิดปัญหาการจราจร
2. ใช้ท่อที่บุ (lining) ด้วยสารป้องกันการกัดกร่อน ซึ่งจะให้อายุการใช้งานของท่อเพิ่มจาก 20 ปีเป็น 50 ปี
3. การระบายน้ำทิ้งที่ผ่านการบำบัดแล้วโดยไม่ให้มีผลกระทบต่อแหล่งน้ำ
4. ราคาที่ดินสูงขึ้นกว่าที่ประมาณการไว้เดิม

พื้นที่หมู่ 11 ตำบลคลองด่าน อยู่ปลายสุดของจังหวัดสมุทรปราการและติดต่อกับตำบลสองคลอง อำเภอบางปะกง จังหวัดฉะเชิงเทรา ทั้ง 2 ตำบลมีชายฝั่งทะเลติดต่อกันยาว 16 กิโลเมตร มีอาชีพประมง การเพาะเลี้ยงชายฝั่ง การค้าขาย และอาชีพต่อเนื่องจากประมงเป็นหลัก โดยทั้ง 2 ชุมชนเป็นชุมชนดั้งเดิมมีเศรษฐกิจชุมชนพึ่งตนเองมาเป็นระยะเวลาอันยาวนานเกินกว่า 200 ปี

มาแล้ว ชาวบ้านในทั้ง 2 ตำบลไม่เคยได้รับรู้ข้อมูลข่าวสารเกี่ยวกับโครงการนี้มาก่อนเลย จนกระทั่งมีการก่อสร้างเกิดขึ้น จึงได้เรียกร้องให้มีการเปิดเผยข้อมูล จัดประชาพิจารณ์ รวมทั้งเคลื่อนไหวให้มีการชะลอโครงการฯ นี้ และเรียกร้องให้ยกเลิกโครงการฯ ไปในที่สุด

จุดอ่อนของโครงการบำบัดน้ำเสียสมุทรปราการ

จุดอ่อนที่สำคัญที่สุดของโครงการบำบัดน้ำเสียสมุทรปราการ ได้แก่ (คณะทำงานติดตามผลกระทบโครงการเงินกู้เอดีบี 2543)

1. เงื่อนไขในการย้ายสถานที่ก่อสร้างโรงบำบัดน้ำเสีย

การศึกษาเกี่ยวกับพื้นที่ที่เหมาะสมในการก่อสร้างโรงบำบัดน้ำเสียสมุทรปราการ ในช่วงที่โครงการบำบัดน้ำเสียสมุทรปราการยังแบ่งออกเป็นฝั่งตะวันตกและฝั่งตะวันออก มีอย่างน้อย 4 ชั้นด้วยกัน ได้แก่ (1) การศึกษาของบริษัทแมค โคร คอนซัลแตนท์ จำกัด สถาบันวิจัยวิทยาศาสตร์และเทคโนโลยีแห่งประเทศไทย และ Environmental Technology Consultants Limited จัดจ้างโดยกรมควบคุมมลพิษ กระทรวงวิทยาศาสตร์และเทคโนโลยี (2) บริษัท พอล คอนซัลแตนท์ จำกัด สถาบันวิจัยวิทยาศาสตร์และเทคโนโลยีแห่งประเทศไทย และบริษัท วอเตอร์ แอนด์ เอ็นไวรอนเมนท์ คอนซัลแตนท์ จำกัด จัดจ้างโดยกรมโยธาธิการ กระทรวงมหาดไทย (3) บริษัท พอล คอนซัลแตนท์ จำกัด และบริษัทครีเอทีฟเทคโนโลยีจำกัด จัดจ้างโดยกรมควบคุมมลพิษ กระทรวงวิทยาศาสตร์และเทคโนโลยี (4) บริษัท Montgomery Watson Asia จำกัด โดยกรมควบคุมมลพิษ กระทรวงวิทยาศาสตร์และเทคโนโลยี ภายหลังจากที่มีการบูรรวมโครงการฯ ให้มาอยู่ที่ตำบลคลองด่าน กลับไม่ปรากฏหลักฐานว่ามีการศึกษาความเหมาะสมของพื้นที่ที่ตั้งโครงการแห่งใหม่ การบูรรวมโครงการบ่อบำบัดน้ำเสีย ให้มาอยู่บริเวณพื้นที่ป่าชายเลนและเป็นเขตอนุรักษ์ รวมทั้งร้อยละ 30 ของพื้นที่เป็นที่ดินติดชายทะเลไม่สามารถออกโฉนดได้ สะท้อนความไม่ชอบมาพากลของการหาผลประโยชน์จากการขายพื้นที่ให้แก่กระทรวงวิทยาศาสตร์และเทคโนโลยี เนื่องจากชาวบ้านซึ่งอยู่บริเวณใกล้เคียงกับสถานที่ก่อสร้างโรงบำบัดน้ำเสียมีเพียงเอกสารสิทธิ์ สค.1 และ นส.3 เท่านั้น ไม่มีโฉนดที่ดิน

1.1 ที่มาของที่ดินแปลงนี้

บริษัทปาล์มบีช จำกัด ซึ่งก่อตั้งเมื่อวันที่ 5 กันยายน 2531 โดยมีคนในตระกูล “อัสวเหม” และ “ปิ่นขยัน” เป็นผู้ถือหุ้น ได้แก่ บุญศรี ปิ่นขยัน สกลิต ปิ่นขยัน และสมพร อัสวเหม ได้เข้าไปกว้านซื้อที่ดินจากชาวบ้านเพิ่มขึ้นจากที่มีอยู่แล้วบางส่วน โดยเอกสารสิทธิ์ที่ดินมีทั้งที่เป็น นส. 3 และ สค. 1 รวมแล้วเป็นที่ดินแปลงใหญ่ทั้งสิ้นกว่า 2,155 ไร่ และบางส่วนไม่ได้ถือในนามบริษัทปาล์มบีช แต่เป็นที่เข้าใจกันว่าที่ดินผืนนั้นทั้งหมดประมาณ 2,600 ไร่ แม้จะถือในนามบริษัทหลายแห่ง และมีการถ่ายโอน ไปให้บริษัทอื่น ก็เป็นที่เข้าใจกันในวงในว่ายังเป็นของกลุ่มอัสวเหม แม้

จะไม่ปรากฏชื่อของคนในตระกูล “อัสวเหม” ก็ตาม กลุ่มอัสวเหมได้ยื่นเรื่องขอเปลี่ยนแปลงเอกสารสิทธิที่ดินจาก นส. 3 และ สค. 1 จำนวนเดิมพื้นที่ 2,600 ไร่ให้เป็นโฉนด เมื่อปี 2534 - 2535 ในขณะที่นายวัฒนา อัสวเหม เป็นกรรมการงบประมาณ กรมที่ดินในขณะนั้นจำเป็นที่จะต้องออกให้ครบตาม นส. 3 ที่ยื่นเข้ามาทั้ง 2,600 ไร่ เพราะที่ดินเกือบ 800 ไร่ เป็นทะเลโคลน ต้องตกเป็นสมบัติของแผ่นดิน และมีปัญหาเรื่องระวาง ท้ายที่สุดกรมที่ดินออกให้เพียง 2,000 ไร่ แต่หลังจากนั้นอีก 2 ปีก็ได้มีความพยายามที่จะผลักดันให้มีการออกโฉนดที่ดินที่เหลือทั้งหมดอีกครั้ง

นอกจากที่ดินจะได้เอกสารสิทธิอย่างมีเงื่อนไขแล้ว ราคาที่ดินที่ซื้อขายยังสูงเกินความจริง เนื่องจากโครงการนี้ใช้จ่ายเงินเพื่อซื้อที่ดินเฉลี่ยไร่ละ 1.03 ล้านบาท แต่ราคาที่ดินที่สำนักงานที่ดินจังหวัดสมุทรปราการ สาขาบางพลี ประเมินไว้เมื่อวันที่ 12 มกราคม 2541 อยู่ที่ไร่ละ 480,000 บาทเท่านั้น

แม้กรมควบคุมมลพิษจะอ้างว่าการซื้อที่ดินทำอย่างถูกต้อง เพราะมีคณะกรรมการจากที่ดินจังหวัด กรมธนารักษ์และคณะกรรมการจังหวัดทำการตรวจการจ้างและซื้อที่ดินอย่างถูกต้อง และราคาซื้อมีเหตุมีผล โดยเปรียบเทียบกับที่ดินซึ่งเรือนจำกลางสมุทรปราการซื้อในราคาเฉลี่ยไร่ละ 1 ล้านบาท แต่ชาวบ้านแย้งว่า ไม่มีเหตุผลที่จะนำไปเปรียบเทียบกับที่ดินเรือนจำกลางสมุทรปราการ เนื่องจากที่ดินของโครงการ ฯ เป็นบริเวณซีกใต้ของถนนสุขุมวิท แต่ที่ดินของเรือนจำกลางเป็นซีกเหนือของถนนสุขุมวิท ซึ่งมีราคาสูงกว่าอยู่แล้ว

1.2 ปัญหาจำนวนที่ดิน

ที่ดินที่กรมควบคุมมลพิษ ซื้อจำนวน 1,903 ไร่ 31 ตารางวา แต่บันทึกข้อความวันที่ 17 กุมภาพันธ์ 2541 ของคณะกรรมการตรวจจ้าง มีข้อความซึ่งน่าจะตีความได้ว่า ที่ดินที่จัดซื้ออาจได้ไม่ครบตามจำนวนเงินที่จ่ายไป เนื่องจากข้อความในบันทึกดังกล่าวระบุว่า “คณะกรรมการฯ ได้ร่วมกันตรวจสอบและพิจารณาเอกสารแล้วปรากฏว่า ที่ดินซึ่งกลุ่มบริษัทเอ็นวีพีเอสเคจีเสนอให้ใช้ในโครงการเป็นที่ดินของบริษัทคลองด่านมารีนแอนด์พีชเชอริ จำกัด ตั้งอยู่ริมทะเล ถนนสุขุมวิท ในการรังวัดสอบเขตในเนื้อที่ 1,903 ไร่ 31 ตารางวา หากพบว่ามากกว่าจำนวนที่กำหนดในโครงการ เจ้าของที่ดินยินยอมที่จะยกเนื้อที่ส่วนเกินดังกล่าวทั้งหมดให้ผู้ว่าจ้าง แต่หากว่าผลการรังวัดสอบเขต ได้เนื้อที่รวมน้อยกว่า กลุ่มบริษัทผู้รับจ้างต้องนำที่ดินตามโฉนดเลขที่ 24106 ตำบลคลองด่าน ซึ่งเป็นกรรมสิทธิ์ของบริษัทคลองด่านมารีนแอนด์พีชเชอริ จำกัด และอยู่ติดกับที่ดินบริเวณที่ส่งมอบด้านทิศตะวันออกมาโอนกรรมสิทธิ์ให้จนครบเนื้อที่ 1,903 ไร่ 31 ตารางวา ทั้งนี้หากมีค่าใช้จ่ายในการดำเนินการเพื่อให้ได้มาซึ่งที่ดิน โดยกลุ่มบริษัทผู้รับจ้างจะเป็นผู้รับผิดชอบค่าใช้จ่ายทั้งสิ้น”

1.3 ไม่มีที่ต่อท่อลงทะเล

นอกจากการออกโฉนดจะมีปัญหาราคาที่ดินสูงแล้ว ที่ดินแปลงนี้ยังไม่มีที่ต่อท่อลงทะเล ในการซื้อขายที่ดินมีการระบุว่า “ที่ดินดังกล่าวจะต้องสามารถต่อท่อน้ำทิ้งลงทะเลได้” บริษัทคลองด่านมารีนฯ จึงยกที่ดินอีกส่วนหนึ่งที่ต่อจากที่ดินของ โครงการบ่อบำบัดน้ำเสีย ให้โครงการฯ เพื่อใช้ประโยชน์ ที่ดินดังกล่าวนี้มีเอกสารสิทธิ์เป็น นส.3 และ สค.1 เท่านั้น แต่เนื่องจากเป็นพื้นที่ที่น้ำทะเลท่วมตลอดทั้งปี จึงถือเป็นที่สาธารณะโดยปริยาย ดังนั้นกรมควบคุมมลพิษจะต้องขออนุญาตดำเนินการต่อท่อน้ำทิ้งลงทะเลจากองค์การบริหารส่วนตำบล (อบต.) โดยที่องค์การบริหารส่วนตำบล (อบต.) ได้ออกหนังสือควนที่สุด ที่ สป 0017.2 / 1537 ลงวันที่ 26 มกราคม 2541 เรื่องหนังสือยินยอมให้ใช้พื้นที่จากองค์การบริหารส่วนตำบลคลองด่าน แต่ภายหลัง พบว่าการออกหนังสือราชการดังกล่าวมีความไม่ชอบมาพากล ซึ่งในการประชุมสภาองค์การบริหารส่วนตำบลคลองด่านเมื่อวันที่ 24 สิงหาคม 2542 ยังได้มีมติให้ทบทวนและชะลอการก่อสร้างโครงการไว้ก่อน และต่อมาประธานกรรมการบริหารอบต. คลองด่านก็ได้ทำหนังสือแจ้งมตินี้ถึงนายกรัฐมนตรี ขณะที่ยังมีชาวบ้าน ต. คลองด่านยังดำเนินการร้องเรียนทั้งต่อฝ่ายปกครองและต่อผู้ตรวจการรัฐสภาว่า หนังสือยินยอมของ อบต. เมื่อแรกนั้นเป็นเอกสารเท็จ (เพ็ญ โคม แซ่ตั้ง และคณะ 2549 : 46-48)

2. การทำลายสภาพแวดล้อม เศรษฐกิจชุมชน และแหล่งอาหารของประเทศ

ประชาชนที่จะได้รับผลกระทบโดยตรงจากโครงการบ่อบำบัดน้ำเสีย นี้มี 2 ตำบลด้วยกัน ได้แก่ ตำบลคลองด่าน อำเภอบางบ่อ จังหวัดสมุทรปราการ ตำบลสองคลอง อำเภอบางปะกง จังหวัด ฉะเชิงเทรา ประชากรของตำบลคลองด่านมีมากกว่า 40,000 คน แยกเป็นประชากรในพื้นที่ 30,000 คน และประชากรแฝงอีก 10,000 คน ส่วนตำบลสองคลองมีประชากรจำนวนมากกว่า 10,000 คน

พื้นที่ทั้งสองตำบลเป็นพื้นที่สีเขียวที่อุดมสมบูรณ์ ไม่มีโรงงานอุตสาหกรรม และเป็นแหล่งเศรษฐกิจด้านสัตว์น้ำ พื้นที่ชายฝั่งอ่าวไทยในบริเวณตำบลคลองด่านและสองคลอง เป็นแหล่งอาหารทะเลที่อุดมสมบูรณ์ของประเทศไทย โดยเฉพาะอย่างยิ่งเป็นแหล่งหอยแมลงภู่ที่ใหญ่ที่สุดในประเทศที่เหลืออยู่ในขณะนี้

ชาวบ้านในเขตสองตำบลนี้มีวิถีชีวิตและอาชีพที่สืบทอดกันมาหลายชั่วอายุคน คือ อาชีพประมง การเพาะเลี้ยงชายฝั่ง ค้าขาย และรับจ้างซึ่งเป็นอาชีพที่ต่อเนื่องจากการประมงเป็นหลัก ในการประกอบอาชีพประมงและการเพาะเลี้ยงชายฝั่ง ชาวบ้านจับปลากระบอก ปลากระพง ปลาเกลา ปลาทู ปลาเปาะกั้ง ปลาหมึก และปลาคูทะเล เลี้ยงหอยแมลงภู่ หอยแครง และกุ้งทะเลด้วยวิถีธรรมชาติ รวมทั้งจับเคยมาใช้เป็นวัตถุดิบในการทำกะปิ นอกจากนี้ ชาวบ้านยังมีอาชีพเสริมในลักษณะอุตสาหกรรมครัวเรือนแปรรูปผลผลิตที่ได้จากท้องทะเล เช่น การแกะหอยเพื่อแยกเนื้อและ

เปลือยกออกจากกัน พร้อมทั้งจะนำส่งโรงงานแปรรูปเป็นสินค้าส่งออกไปจำหน่ายในต่างประเทศ การทำปลาเค็ม กะปิ กุ้งแห้ง สำหรับกิจกรรมทางเศรษฐกิจอื่นๆ ได้แก่ การต่อเรือ ค้าขาย สภาพเศรษฐกิจของชาวบ้านทั้ง 2 ตำบลเป็นเศรษฐกิจพอเพียงอยู่ในเกณฑ์ค่อนข้างดี ถึงกับมีธนาคารเปิดให้บริการถึง 3 ธนาคาร คือ ธนาคารกรุงเทพ ธนาคารกสิกรไทย และธนาคารออมสิน การประกอบอาชีพทำได้อย่างไม่ลำบาก บางครอบครัวสามารถหาเลี้ยงตนเองได้จึงจัดว่าเป็นผู้มีฐานะทางเศรษฐกิจสูง

วิถีชีวิตและอาชีพที่สืบทอดกันมาหลายชั่วอายุคนทำให้ชาวบ้านมีความมั่นคงในการประกอบอาชีพ สามารถพึ่งตัวเองได้ และมีเศรษฐกิจของชุมชนที่เข้มแข็ง ดังปรากฏว่า มีชาวบ้านน้อยมากที่อพยพไปทำงานนอกพื้นที่ มีแต่แรงงานจากภาคอื่นที่อพยพเข้าไปทำงานในพื้นที่ โดยเป็นแรงงานรับจ้างในกิจการที่เกี่ยวข้องกับอาชีพประมง

อาจกล่าวได้ว่าสภาพภูมิประเทศและเศรษฐกิจของพื้นที่นี้ต่างมีส่วนเกื้อหนุนซึ่งกันและกันในการสร้างความเจริญให้กับชุมชนท้องถิ่นได้อย่างเหมาะสม แต่การใช้ประโยชน์จากทรัพยากร ธรรมชาติที่เหมาะสมเช่นนี้กำลังถูกแปรเปลี่ยนไปเนื่องจากโครงการบ่อบำบัดน้ำเสีย นี้

3. เงื่อนไขของเอกสารที่เกี่ยวข้องกับการดำเนิน โครงการ

เนื่องจากสำนักงานนโยบายและแผนสิ่งแวดล้อมได้กำหนดขั้นตอนในการจัดหา และจัดซื้อครุภัณฑ์ที่ดิน และสิ่งก่อสร้าง โดยมีเงื่อนไขส่วนหนึ่งระบุว่า จะต้องมีการขออนุญาตให้ใช้พื้นที่จากองค์การบริหารส่วนตำบลโดยต้องระบุให้ชัดว่า อบต. ยินดีให้ใช้พื้นที่เพื่อการก่อสร้างระบบบำบัดน้ำเสีย และใช้งานในการบำบัดน้ำเสียตลอดระยะเวลาโครงการ (ไม่น้อยกว่า 50 ปี)

กรมควบคุมมลพิษอ้างว่า โครงการฯ นี้ได้รับความยินยอมจากองค์การบริหารส่วนตำบลให้ใช้พื้นที่ แต่รายงานการประชุมขององค์การบริหารส่วนตำบลคลองด่าน ครั้งที่ 1/2541 ลงวันที่ 19 มกราคม 2541 ที่แสดงมติการ ยินยอมให้ใช้พื้นที่นั้นมีความไม่ชอบมาพากล ดังนี้

ในการประชุมมีผู้เซ็นชื่อเข้าร่วมประชุมเพียง 29 คน แต่ในรายงานการประชุมแจ้งว่า มีผู้ลงมติผู้ออกเสียง 37 คน ผู้งดออกเสียง 2 คน รวมแล้วเป็น 39 คน

ผู้ใหญ่วิรัตน์ หมั่นป้อม ซึ่งเป็นหนึ่งในคณะกรรมการ อบต. เสียดชีวิตในวันที่ 19 มกราคม 2541 แต่ในรายชื่อผู้เข้าร่วมประชุมกลับมีการใช้ชื่อของแพทย์ประจำตำบลคือ นายวิทยา เจนจบเขต เข้าไปแทนเพื่อให้มีรายชื่อครบ 39 คน กรรมการ อบต. ยืนยันว่า ไม่มีการระบุเรื่องการขอใช้พื้นที่สร้างบ่อบำบัด และไม่มีการลงมติในเรื่องนี้

นอกจากนี้ กระบวนการขอความยินยอมจาก อบต. ยังเกิดขึ้นในเวลาอันรวดเร็วอย่างไม่น่าเป็นไปได้ คือ เริ่มตั้งแต่วันที่ 29 ธันวาคม 2540 – 26 มกราคม 2541 รวม 29 วัน ซึ่งเมื่อนับ

เฉพาะวันทำงานราชการจะเหลือแค่ 10 วัน และหาก อบต. จะอนุมัติก็ไม่น่าจะสามารภใช้เวลาในการประชุมและตัดสินใจอนุมัติภายใน 1 วันเท่านั้น

4. ความไม่เหมาะสมของสถานที่ตั้งโครงการ

4.1 ถูกน้ำทะเลกัดเซาะ

เนื่องจากบริเวณพื้นที่ที่ใช้ก่อสร้างโรงบำบัดน้ำเสียเป็นที่ติดชายฝั่งทะเล จึงมีแนวโน้มที่จะถูกน้ำทะเลกัดเซาะทุกวัน เช่นเดียวกับสถานที่สำคัญในบริเวณใกล้เคียง เช่น วัดหงษ์ทอง ตำบลสองคลอง อำเภอบางปะกง จังหวัดฉะเชิงเทรา ซึ่งเคยอยู่บนบกแต่ถูกน้ำทะเล กัดเซาะเสียจนดินพังทลายจนโครงสร้างของวัดอยู่ในทะเล

ในกรณีนี้ นายศักดิ์สิทธิ์ ตรีเดช อธิบดีกรมควบคุมมลพิษกล่าวไว้ว่า “ปัญหาการกัดเซาะสามารถป้องกันได้ในทางเทคนิค แต่จะต้องเสียค่าใช้จ่ายสูง อย่างไรก็ตาม งบประมาณจะใช้เพียง 1 ใน 3 ของที่ดินที่ซื้อมาทั้งหมดเท่านั้น ส่วนที่เหลือสามารถสร้างเป็นแนวกันชนได้ รวมทั้งใช้เป็นพื้นที่สีเขียวได้อีกด้วย นอกจากนี้ทางโครงการยังได้ทำคันดินกั้นน้ำทะเลท่วมในพื้นที่ความสูงกว่า 1.50 เมตรแล้ว”

เมื่อจะใช้พื้นที่เพียง 1 ใน 3 ของพื้นที่ที่มีก็ไม่จำเป็นต้องหาซื้อที่ซึ่งจะถูกน้ำท่วมกัดเซาะได้ ไว้เป็นแนวกันชนเพื่อให้สิ้นเปลืองงบประมาณ หรือแม้แต่เก็บบางส่วนไว้เป็นพื้นที่สีเขียว เพราะพื้นที่เดิมก็เป็นพื้นที่สีเขียวอยู่แล้ว การสร้างโรงบำบัดน้ำเสียกลับทำให้พื้นที่สีเขียวลดลงมากกว่า

4.2 น้ำท่วมถึง

ในช่วงน้ำลง น้ำทะเลจะอยู่ห่างจากชายฝั่ง 3-4 กิโลเมตร แต่ในช่วงน้ำขึ้น น้ำทะเลจะเอ่อท่วมจนถึงถนนสุขุมวิท จนต้องมีการถมดิน เพื่อทำคันกั้นน้ำสูงกว่าถนนสุขุมวิท ประมาณ 1.5-2 เมตร โดยคันกั้นน้ำจะอยู่ระหว่างถนนสุขุมวิทกับโครงการฯ

4.3 ดินอ่อน

ผลการศึกษาผลกระทบสิ่งแวดล้อม โครงการ โรงไฟฟ้าพลังงานความร้อน บางบ่อ กิโลเมตรที่ 59 ถนนสุขุมวิท โดยบริษัทอีสเทิร์น เพาเวอร์ แอนด์อิเล็กทริก จำกัด ซึ่งบริเวณที่ศึกษาอยู่ติดกับพื้นที่โครงการก่อสร้างระบบบำบัดน้ำเสียที่ กม.ที่ 58 ถนนสุขุมวิท สรุปได้ว่า พื้นที่ศึกษาบริเวณอำเภอบางบ่อ ตั้งอยู่ในเขตพื้นที่ชายฝั่งทะเลของจังหวัดสมุทรปราการ ซึ่งเป็นที่ราบน้ำทะเลท่วมถึงอยู่เสมอ ชูดินในพื้นที่เป็นดินชุดทำจันและดินชุดบางปะกง ดินมีความเค็มเนื่องจากมีน้ำทะเลท่วมถึง เนื้อดินเป็นดินเหนียวปนซิลท์ ตลอดจนถึงชั้นดิน มีการระบายน้ำเลว และมีความสามารถในการอุ้มน้ำสูง หรือ โพรงอากาศอยู่มาก คือ รูปู และ โพรงอากาศที่เกิดจากการไชซอนของรากพืช

ระดับน้ำใต้ดินยังอยู่ใกล้กับผิวดินตลอดทั้งปี การใช้ประโยชน์ที่ดินประกอบด้วย นาทุ่ง นาเกลือ และบริเวณแนวชายฝั่งยังคงมีสภาพเป็นป่าชายเลนอยู่

ดินชุดท่าจีนและดินชุดบางปะกง เป็นดินที่มีระดับซัลเฟอร์เป็นองค์ประกอบอยู่ในระดับสูง ซึ่งจะมีการเปลี่ยนแปลงเป็นกรดที่มีความเข้มข้นในสภาพแห้ง และเปลี่ยนแปลงสู่สภาพปกติเมื่ออยู่ในสภาพเปียก สภาพดินและองค์ประกอบของดินส่งผลกระทบต่อสิ่งก่อสร้าง คือ

สิ่งปลูกสร้างที่ทำด้วยซีเมนต์จะมีการเสื่อมสภาพอย่างรวดเร็ว เนื่องจากปฏิกิริยาของกรดซัลฟริก เกิดการเปลี่ยนแปลงไปเป็นยิปซัม และปฏิกิริยาของสารประกอบอลูมิเนียมที่ทำให้เกิดสารประกอบตัวใหม่ขึ้น เป็นสาเหตุทำให้โครงสร้างที่เป็นคอนกรีตลดความแข็งแรง ชู่งงาย และผุพังอย่างรวดเร็วในการก่อสร้าง จึงมีความจำเป็นต้องใช้วัสดุที่มีความทนทานต่อสภาพความเป็นกรด ซึ่งมีราคาแพง เท่ากับเป็นการเพิ่มต้นทุนของการก่อสร้าง โครงการบ่อบำบัดน้ำเสียคลองด่าน

ดินรับน้ำหนักได้น้อย เนื่องจากในชั้นดินล่างยังคงมีสภาพเป็นโคลนไม่มีโครงสร้าง และแข็งตัวช้า ดังนั้นในการก่อสร้างอาคารจึงต้องทำฐานรากโดยเฉพาะเสาเข็มให้ลึกถึงชั้นดินดานชั้นล่าง

จากประสบการณ์ของชาวบ้าน ชาวบ้านรู้ว่าพื้นที่โครงการ ฯ มีการทรุดตัวของดินทุกปีๆ ละประมาณ 10 – 20 เซนติเมตร และชายฝั่งทะเลถูกกัดเซาะประมาณ 20 – 30 เมตรต่อปี จึงไม่มั่นใจว่าการตอกเสาเข็มลึกถึง 12 เมตร ในโครงการฯ นี้จะแก้ไขปัญหาการทรุดตัวของดินได้ เนื่องจากสภาพดินอ่อนมาก ชาวบ้านถึงกับต้องใช้เสาเข็มยาวถึง 30 เมตรในการก่อสร้างบ้านเรือนจึงจะมั่นใจว่ามีฐานรากที่มั่นคงปลอดภัย นอกจากนี้ชาวบ้านยังเห็นว่าวิธีการใช้ดินเหนียวมาทำเป็นกันบ่อบำบัด และการทำโครงสร้างรอบบ่อเป็นคอนกรีตเสริมเหล็กจะยังเป็นการเพิ่มน้ำหนักให้กับพื้นดินมากขึ้น เมื่อประกอบกับน้ำหนักของน้ำที่เพิ่มเข้าไปอีกบ่อบำบัดจึงไม่น่าจะมั่นคงแข็งแรง

5. ค่าใช้จ่ายโครงการสูงเกินความจำเป็น

การรวมโรงบำบัดน้ำเสีย 2 แห่งมาเป็นแห่งเดียวกันอาจจะดูว่าเป็นการประหยัดค่าใช้จ่าย แต่โรงบำบัดน้ำเสียสมุทรปราการ ไม่ได้ถูกสร้างขึ้นในบริเวณแหล่งน้ำเสียของ ฝั่งตะวันออก นักวิชาการส่วนใหญ่ที่เข้าร่วมการประชุมประชาพิจารณ์ทางเทคนิคที่จัดขึ้นเมื่อปี 2542 ต่างซักถามว่า ใครคือเจ้าของความคิดในการออกแบบระบบรวบรวมน้ำเสียทั้งจังหวัดมาบำบัดที่จุดเดียว เพราะการออกแบบเช่นนี้เป็นความคิดที่ล้าหลัง สิ้นเปลืองงบประมาณค่าท่อ สูญเสียค่าพลังงานในการปั้มน้ำตั้งแต่ขั้นต้นที่รวบรวมน้ำตามจุดต่างๆ รวมทั้งค่าพลังงานในการปั้มน้ำระหว่างการบำบัดและค่าปั้มน้ำเสียลงทะเล ความคิดในการเลือกระบบรวมขนาดใหญ่เช่นนี้เป็นเรื่องที่ผิดพลาดมาตั้งแต่ต้น และไม่ได้มีการศึกษาเปรียบเทียบระบบที่เลือกกับระบบอื่นๆ อย่างชัดเจน

โดยสรุปแล้วค่าใช้จ่ายที่จะสูงขึ้นจากการรวมโรงบำบัดน้ำเสีย 2 แห่งมาไว้ที่เดียว ประกอบด้วย

5.1 การสร้างท่อเพื่อสูบน้ำจากแหล่งอุตสาหกรรมหนาแน่นมายังโรงบำบัดเป็นระยะทางถึง 20 กิโลเมตร ต้องเสียค่าใช้จ่ายราคาเมตรละ 170,000 บาท เท่ากับว่าค่าใช้จ่ายเฉพาะค่าท่อทางฝั่งตะวันออกมีมูลค่าสูงถึง 3,400 ล้านบาท

5.2 นักวิชาการส่วนใหญ่เห็นว่าการสร้างบ่อบำบัดห่างไกลจากแหล่งน้ำเสียจะทำให้เสียค่าไฟฟ้าในการปั้มน้ำมาตามท่อสูงมาก ซึ่งค่าใช้จ่ายนี้เป็นค่าใช้จ่ายประจำตลอดอายุการใช้งาน

5.3 ต้องเสียค่าไฟฟ้ามากถึงวันละ 1 ล้านบาท เพื่อบำบัดน้ำเสียวันละ 525,000 ลูกบาศก์เมตร เนื่องจากระบบนี้มีขนาดใหญ่มากเกินไป ซึ่งประเด็นนี้อาจจะเป็นปัญหาต่อไปในอนาคตได้เช่นเดียวกับโรงบำบัดน้ำเสียหลายแห่งในปัจจุบันที่ต้องปิดไป เพราะค่าใช้จ่ายสูงมากและไม่สามารถเก็บค่าบริการจากสถานประกอบการได้เพียงพอที่ทางรัฐจะเปิดเครื่องบำบัดน้ำเสียได้อีกทั้งมีความเป็นไปได้ว่า เจ้าของโรงงานอุตสาหกรรม โรงแรมและอาคารสูงต่างๆ จะเลือกสร้างโรงบำบัดน้ำของตัวเอง แทนที่จะส่งน้ำไปให้โครงการบำบัดเพราะราคาถูกกว่า 10-20 เท่า

5.4 การเสียค่าใช้จ่ายจำนวนมากเพื่อซื้อที่ดินสร้างโครงการ โดยอ้างว่าเพื่อสำรองไว้รองรับการขยายโครงการในอนาคตนั้น นับเป็นเหตุผลที่ไม่ได้คำนึงถึงภาวะเศรษฐกิจของรัฐบาลและประเทศ แทนที่จะทำโครงการที่มีความจำเป็นก่อน หรือหากต้องการสำรองเพื่อรองรับการขยายก็ไม่มี ความจำเป็นที่จะต้องซื้อพื้นที่ไว้มากกว่าความต้องการใช้จริงถึง 3 เท่าเช่นนี้ เพราะหากบริเวณแหล่งน้ำเสียในอนาคตอยู่ไกลจากจุดนี้ ก็จะต้องเสียค่าต่อท่ออีก

6. ความไม่เหมาะสมและผลกระทบของระบบบำบัดน้ำเสียที่โครงการ ฯ เลือกใช้ระบบบำบัดน้ำเสียแบบท่อรวม (combined system) และระบบชีวภาพ (extended aeration activated sludge) ซึ่งเป็นระบบที่พ่นเติมอากาศเพื่อให้แบคทีเรียกำจัดสิ่งสกปรกออกจากน้ำเสีย ที่โครงการเลือกใช้ เป็นระบบที่เปลืองไฟมาก ไม่คุ้มกับค่าใช้จ่ายจำนวน 5,000 ล้านบาท สำหรับการสร้างระบบบำบัดน้ำเสียอย่างเดียวก โดยที่ไม่รวมค่าท่อ นอกจากนี้ ระบบน้ำเสียแบบชีวภาพควรเป็นระบบที่สามารถกำจัดหรือแก้ไขปัญหามลพิษ สารโลหะหนัก และสารอินทรีย์เคมีไปด้วย ไม่ใช่ลดได้เพียงค่าบีโอดี (หน่วยวัดปริมาณสารอินทรีย์ในน้ำเป็น 1 มิลลิกรัมต่อลิตร ยังมีค่าสูงมาก แสดงว่าน้ำยังสกปรกมาก) และสารแขวนลอยที่อยู่ในน้ำเท่านั้น นอกจากนี้ระบบบำบัดของโครงการนี้จะมีข้ออ่อนดั่งที่กล่าวข้างต้นแล้ว ยังมีผลกระทบต่าง ๆ ดังต่อไปนี้

6.1 ปัญหาการตากตะกอน

ระบบบำบัดน้ำเสียที่เลือกใช้จะทำให้เกิดกากตะกอนมากประมาณวันละ 60-80 ตันต่อวัน โดยไม่มีการแยกตะกอนอินทรีย์และตะกอนที่มีสารพิษโลหะหนัก ซึ่งปริมาณกากตะกอนที่เกิดขึ้นจะทำให้บ่อเก็บกากตะกอนบ่อเดียวที่ออกแบบไว้เต็มภายใน 20 ปี นอกจากนี้ บ่อเก็บกากตะกอนย่อมถูกรบกวนโดยแมลงและสัตว์ ซึ่งเป็นพาหะของการแพร่ระบาดของเชื้อโรค เช่น แมลงวัน และหนู เป็นต้น ทำให้บ่อเก็บกากตะกอนเป็นแหล่งเพาะและแพร่กระจายเชื้อโรค รวมทั้งฝุ่นละออง

ที่สำคัญ ในขณะที่โครงการนี้เป็นโครงการขนาดใหญ่มูลค่ามหาศาล และมีอายุการใช้งานถึง 20 ปี กรมควบคุมมลพิษกลับไม่สามารถบอกลักษณะคุณสมบัติที่แท้จริงของกากตะกอนของโรงบำบัดสมุทรปราการได้ โดยบอกว่าจะต้องรอให้มีกากตะกอนเกิดขึ้นเสียก่อน จึงจะรู้ลักษณะคุณสมบัติที่ชัดเจน และสามารถเลือกใช้ระบบจัดการตะกอนที่ประหยัดและมีประสิทธิภาพเหมาะสมได้

6.2 ปัญหาเรื่องกลิ่น

บ่อบำบัดน้ำเสียซึ่งเป็นบ่อเปิดขนาดใหญ่ถึง 8 ไร่ จะส่งกลิ่นกระทบต่อชีวิตความเป็นอยู่ของชาวบ้านในชุมชนและเด็กนักเรียนในโรงเรียนจำนวน 8 แห่ง ซึ่งอยู่ในเนื้อที่รอบๆ พื้นที่โครงการในรัศมี 1 กิโลเมตร แม้โครงการฯ จะบอกว่าได้พิจารณาและหาทางแก้ไขปัญหานี้มาโดยตลอด โดยได้มีการปรับผังโครงการย้ายบ่อบำบัดขึ้นต้นที่อาจมีกลิ่นรบกวนไปไว้ทางด้านทิศทะเลให้ห่างจากชุมชน โดยมีระยะห่างจากชุมชนที่ใกล้ที่สุดประมาณ 1.5 กิโลเมตร แต่ชาวบ้านเห็นว่าการย้ายบ่อไม่สามารถแก้ปัญหาเรื่องกลิ่นได้ เพราะยังมีลมบกลมทะเลเป็นตัวพัดพากลิ่นเช่นเดิม

6.3 กระทบการเพาะเลี้ยงชายฝั่ง

การปล่อยน้ำเสียจำนวนมากที่บำบัดแล้ว แต่ไม่สามารถกำจัดสารโลหะหนักหรือสารไนโตรเจนและฟอสฟอรัส รวมทั้งไม่สามารถฆ่าเชื้อโรคไวรัสและแบคทีเรียได้ จะมีผลกระทบต่อปัจจัยในการเพาะเลี้ยงชายฝั่ง ดังต่อไปนี้

(1) น้ำทะเลจืด

การปล่อยน้ำที่บำบัดแล้วผ่านท่อน้ำเสีย ซึ่งมีปลายท่อน้ำทิ้งอยู่ในเขตอนุญาตให้มีการทำโป๊ะและเลี้ยงหอยแมลงภู่ของประมงจังหวัด ย่อมมีผลกระทบต่อความอยู่รอดของนาหอยที่ชาวประมงคลองด่านปักไว้ตั้งแต่ระดับน้ำทะเลลึก 8 สอกไปจนถึง 5 วา ห่างจากฝั่งประมาณ 3 - 4 กิโลเมตร รวมทั้งสัตว์น้ำอื่นๆ ที่ชาวบ้านเพาะเลี้ยง เพราะจะทำให้พื้นที่เพาะเลี้ยงชายฝั่ง ซึ่งต้องการความเค็มสูงถึง 30 พีพีทีลดความเค็มลง

ประสบการณ์ของชาวบ้านชี้ว่าแม้ปริมาณน้ำฝนที่ตกมากเกินไปยังทำให้น้ำจืดลงจนทำให้หอยแมลงภู่ตายเป็นจำนวนมาก นอกจากนี้การสำรวจและเก็บตัวอย่างแพลงก์ตอนและสัตว์หน้าดินในบริเวณพื้นที่ระบายน้ำทิ้งลงสู่ทะเลช่วงเดือนตุลาคม 2541 ยังพบว่าการเลี้ยงหอยแมลงภู่ในบริเวณใกล้เคียงกับพื้นที่ตั้งโครงการฯ ได้รับผลกระทบอย่างมากจากมวลน้ำจืดที่ถูกระบายจากพื้นที่น้ำท่วมในเขตกรุงเทพมหานครผ่านคลองนางหงษ์ และคลองด่านลงสู่ทะเล การปล่อยน้ำจากการบำบัด จึงยังเป็นการทับถมปัญหาน้ำทะเลจืดให้รุนแรงขึ้นไปอีก

(2) การสะสมของสารพิษ

ผลการวิจัยของวิฑูรย์ โชคเฉลิมวัฒน์ (2533) อธิบายไว้ว่า “ลักษณะการไหลวนของมวลน้ำในบริเวณอ่าวไทยมีการไหลในทิศทางเข้า-ออกจากอ่าวเป็นหลัก โดยเฉพาะอย่างยิ่งบริเวณด้านตะวันออกของอ่าวมีการไหลของน้ำทะเลในทิศทางเข้า-ออกเท่านั้น” และมีข้อเสนอว่า “ในการศึกษาการแพร่กระจายของสารต่างๆ ในอ่าวไทยตอนบน ควรมีค่านิ่งถึงพื้นที่บริเวณใต้สันดอนกรุงเทพ ฯ เป็นพิเศษ เนื่องจากบริเวณดังกล่าวมีความเร็วกระแสน้ำน้อยที่สุด อาจเกิดการสะสมของตะกอนและสารต่างๆ ได้มากกว่า”

เนื่องจากพื้นที่คลองด่านและสองคลองเป็นพื้นที่ด้านตะวันออกของอ่าวไทย ลักษณะการไหลของน้ำบริเวณนี้จึงเป็นพื้นที่ที่มีน้ำไหลวนในทิศทางเข้า-ออก เช่นกัน เมื่อมีการปล่อยน้ำที่บำบัดแล้วลงทะเล น้ำดังกล่าวย่อมจะหมุนวนอยู่ในอ่าว ไม่สามารถพัดพาออกไปได้ ทำให้มีสารพิษตกค้างสะสมทำลายแหล่งเพาะพันธุ์สัตว์น้ำในพื้นที่

7. การละเมิดกฎหมาย

7.1 รัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย พุทธศักราช 2540

โครงการ ฯ นี้ละเมิดกฎหมายรัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย

พุทธศักราช 2540 มาตรา 46, 56 และ 59

มาตรา 46 บุคคลซึ่งรวมกันเป็นชุมชนท้องถิ่นดั้งเดิมย่อมมีสิทธิอนุรักษ์หรือฟื้นฟูจารีตประเพณีภูมิปัญญาท้องถิ่น ศิลปะหรือวัฒนธรรมอันดีของท้องถิ่นและของชาติ และมีส่วนร่วมในการจัดการ การบำรุงรักษาและการใช้ประโยชน์จากทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมอย่างสมดุลและยั่งยืน ทั้งนี้ตามที่กฎหมายบัญญัติไว้

มาตรา 56 สิทธิของบุคคลที่จะมีส่วนร่วมทั้งกับรัฐและชุมชนในการบำรุงรักษาและการได้ประโยชน์จากทรัพยากรธรรมชาติและคุณภาพหลายทางชีวภาพ และในการคุ้มครองส่งเสริม และรักษาคุณภาพสิ่งแวดล้อม เพื่อให้ดำรงชีวิตอยู่ได้อย่างปกติและต่อเนื่อง ในสิ่งแวดล้อมที่จะไม่ก่อให้เกิดอันตรายต่อสุขภาพอนามัย สวัสดิภาพ หรือคุณภาพชีวิตของตน ย่อมได้รับการคุ้มครอง ทั้งนี้ ตามที่กฎหมายบัญญัติ

การดำเนินโครงการหรือกิจกรรมที่อาจก่อให้เกิดผลกระทบต่อคุณภาพสิ่งแวดล้อม จะกระทำมิได้ เว้นแต่จะได้ศึกษาและประเมินผลกระทบต่อคุณภาพสิ่งแวดล้อม รวมทั้งได้ให้องค์การอิสระซึ่งประกอบด้วยผู้แทนองค์การเอกชนด้านสิ่งแวดล้อมและผู้แทนสถาบันอุดมศึกษาที่จัดการศึกษาด้านสิ่งแวดล้อม ให้ความเห็นประกอบก่อนมีการดำเนินการดังกล่าว ทั้งนี้ ตามที่กฎหมายบัญญัติ

สิทธิของบุคคลที่จะฟ้องหน่วยราชการ หน่วยงานของรัฐ รัฐวิสาหกิจ ราชการส่วนท้องถิ่น หรือองค์กรอื่นของรัฐ เพื่อให้ปฏิบัติหน้าที่ตามที่บัญญัติไว้ในกฎหมายตามวรรคหนึ่งและวรรคสอง ย่อมได้รับความคุ้มครอง

มาตรา 59 บุคคลย่อมมีสิทธิได้รับข้อมูล คำชี้แจง และเหตุผลจากหน่วยราชการ หน่วยงานของรัฐ รัฐวิสาหกิจ หรือราชการส่วนท้องถิ่น ก่อนการอนุญาตหรือการดำเนินโครงการ หรือกิจกรรมใดที่อาจมีผลกระทบต่อคุณภาพสิ่งแวดล้อม สุขภาพอนามัย คุณภาพชีวิต หรือส่วนได้เสียสำคัญอื่นใดที่เกี่ยวกับตนหรือชุมชนท้องถิ่น และมีสิทธิแสดงความคิดเห็นของตนในเรื่องดังกล่าว ทั้งนี้ ตามกระบวนการรับฟังความคิดเห็นของประชาชนที่กฎหมายบัญญัติ

7.2 พระราชบัญญัติส่งเสริมและรักษาคุณภาพสิ่งแวดล้อมแห่งชาติ พ.ศ. 2535

โครงการนี้ไม่มีการรายงานการวิเคราะห์ผลกระทบสิ่งแวดล้อม (EIA) ก่อนดำเนินโครงการ ซึ่งผิด พระราชบัญญัติส่งเสริมและรักษาคุณภาพสิ่งแวดล้อมแห่งชาติ พ.ศ. 2535 มาตรา 47 ที่ระบุว่า “โครงการหรือกิจการซึ่งต้องจัดทำรายงานการวิเคราะห์ผลกระทบสิ่งแวดล้อมตามมาตรา 46 เป็นโครงการหรือกิจการของส่วนราชการ รัฐวิสาหกิจหรือโครงการร่วมกับเอกชน ให้ส่วนราชการหรือรัฐวิสาหกิจซึ่งเป็นผู้รับผิดชอบโครงการหรือกิจการนั้น จัดทำรายงานการวิเคราะห์ผลกระทบสิ่งแวดล้อมตั้งแต่ในระยะทำการศึกษาความเหมาะสมของโครงการเสนอต่อคณะกรรมการสิ่งแวดล้อมแห่งชาติ เพื่อเสนอความเห็นประกอบการพิจารณาของคณะรัฐมนตรี”

นอกจากนี้ คณะกรรมการกฤษฎีกายังเคยให้ความเห็นเพิ่มเติมว่า เจ้าหน้าที่ไม่สามารถสั่งอนุญาตให้ดำเนินการก่อนที่รายงานการวิเคราะห์ผลกระทบสิ่งแวดล้อมจะได้รับความเห็นชอบ เนื่องจากมาตรา 48 วรรคสองของ พระราชบัญญัติส่งเสริมและรักษาคุณภาพสิ่งแวดล้อมแห่งชาติ พ.ศ. 2535 กำหนดไว้ว่า “ให้เจ้าหน้าที่ผู้มีอำนาจอนุญาตตามกฎหมายรอการสั่งอนุญาตไว้ก่อน จนกว่าจะทราบผลการพิจารณารายงานวิเคราะห์ผลกระทบสิ่งแวดล้อมจากสำนักงานนโยบายและแผนสิ่งแวดล้อม หากเจ้าหน้าที่ออกคำสั่งอนุญาตไปโดยฝ่าฝืนข้อกำหนดของกฎหมายดังกล่าว คำสั่งอนุญาตนั้นย่อมไม่ชอบด้วยกฎหมายและอาจถูกเพิกถอนได้”

7.3 พระราชบัญญัติโรงงาน พ.ศ. 2535

การดำเนินการก่อสร้างโครงการบ่อบำบัดละเมียด พระราชบัญญัติโรงงาน 2535 เนื่องจากจัดอยู่ในข่าย โรงงานจำพวก 3 ลำดับที่ 101 คือ ประเภทโรงงานปรับคุณภาพของเสียรวม จึงต้องมีการทำรายงานการวิเคราะห์ผลกระทบสิ่งแวดล้อม และต้องขออนุญาตตั้งโรงงานก่อนลงมือดำเนินการ และแม้จะมีการยื่นจดหมายถึงกรมโรงงานเพื่อขอตั้งโรงงานตั้งแต่วันที่ 26 พฤศจิกายน 2541 แล้ว แต่องค์การบริหารส่วนตำบลซึ่งเป็นเจ้าของพื้นที่ยังไม่ได้อนุญาตให้มีการดำเนินการก่อสร้างแต่อย่างใด แต่การก่อสร้างก็ดำเนินไปแล้ว

7.4 ระบุว่าด้วยการทำประชาพิจารณ์

การทำประชาพิจารณ์ เป็นกระบวนการหนึ่งที่ส่งเสริมให้ประชาชนมีส่วนร่วมทางการเมือง ตามระเบียบสำนักนายกรัฐมนตรีว่าด้วยการรับฟังความคิดเห็นสาธารณะ โดยวิธีประชาพิจารณ์ พ.ศ.2539 เพื่อเป็นแนวทางประกอบการตัดสินใจของรัฐในการดำเนิน โครงการที่มีผลกระทบต่อประชาชน

ชาวบ้านคลองด่านที่ได้รับผลกระทบจากโครงการบ่อบำบัดต่างเรียกร้องให้มีการทำประชาพิจารณ์มาโดยตลอด แต่การทำประชาพิจารณ์กลับถูกเลื่อนมาตั้งแต่เดือนสิงหาคม 2542 จนที่สุดมีกำหนดให้จัดขึ้นในเดือนกุมภาพันธ์ 2543 แต่ก็ยังไม่มีอะไรเกิดขึ้น ซึ่งเท่ากับเป็นการซื้อเวลา และยิ่งเมื่อมีการคัดค้านจากชาวบ้านมากขึ้น ทางบริษัทผู้รับเหมาก็ยิ่งเร่งดำเนินการก่อสร้าง ทั้งกลางวันและกลางคืน ซึ่งทางกรมควบคุมมลพิษอ้างว่า โครงการนี้ได้รับความเห็นชอบจากคณะรัฐมนตรีก่อนที่จะมีมติประชาพิจารณ์ ในขณะที่ชาวบ้านแย้งว่า คณะรัฐมนตรีมีมติอนุมัติโครงการจริงแต่เป็นโครงการที่จะต้องสร้างในบริเวณฝั่งตะวันตกและตะวันออกของแม่น้ำเจ้าพระยา ไม่ใช่ในพื้นที่คลองด่าน

1.2 พัฒนาการทางการเมืองภาคประชาชนของชุมชนคลองด่าน อำเภอบางบัวทองจังหวัดสมุทรปราการ

1.2.1 การริเริ่มคัดค้านโครงการบ่อบำบัดน้ำเสีย

จากการสัมภาษณ์แกนนำพบว่า

การคัดค้านโครงการบ่อบำบัดน้ำเสีย เกิดขึ้นในช่วงธันวาคม พ.ศ 2541

หลังจากที่ได้เห็นป้ายสีแดง มีตราสัญลักษณ์ของกรมควบคุมมลพิษที่ป้ายเขียนข้อความว่า “เขตราชการห้ามบุกรุก” ยื่นออกนอกชายฝั่งทะเลไปตามแนวชายฝั่งทะเลระยะทางประมาณ 1,500 เมตร และลึกเข้าไปในพื้นที่ประมาณ 1,800 เมตร และทราบจากชาวบ้านว่าพื้นที่ดังกล่าวจะใช้เป็นที่ก่อสร้างโรงงานบำบัดน้ำเสีย ได้เห็นมีรถบรรทุกถูกรังจำนวนมากนำลูกรังเข้ามาปรับพื้นที่ ทำให้แกนนำ โดยชาวบ้านเกิดความสงสัยว่าตำบลคลองด่านไม่มีโรงงานอุตสาหกรรม เป็นพื้นที่การเกษตรด้านประมง เหตุใด

จึงใช้พื้นที่ตำบลคลองด่านเป็นที่ก่อสร้างโรงบำบัดน้ำเสีย และน้ำเสียดังกล่าวนำมาจากแห่งใด และมีจำนวนเท่าใด สร้างแล้วจะมีผลกระทบต่อสิ่งแวดล้อม ต่อสุขภาพอนามัย ต่อการประกอบอาชีพ ประมงชายฝั่งของราษฎรในตำบลคลองด่าน และพื้นที่ใกล้เคียงหรือไม่ และมีการสอบถามเจ้าพนักงานท้องถิ่น เช่น กำนัน ผู้ใหญ่บ้าน ประธานสภาเทศบาล สมาชิกสภาเทศบาล และปลัดปกครองอำเภอถึงความจำเป็นของโครงการ และเมื่อการก่อสร้างเสร็จแล้วจะสร้างความเดือดร้อนต่อประชาชนในพื้นที่และบริเวณใกล้เคียงหรือไม่ ข้าราชการดังกล่าวรวมถึงปลัดอำเภอฝ่ายปกครองไม่สามารถตอบได้ เพราะไม่ทราบที่มาของโครงการ

โดยจากการสัมภาษณ์ ผู้ให้สัมภาษณ์ได้ให้ทัศนะเกี่ยวกับเรื่องดังกล่าว เช่น นายเฉลา ทิมทอง กล่าวว่า “พวกเราเริ่มคัดค้านโครงการบำบัดน้ำเสียช่วง ธันวาคม 2541 หลังจากที่ได้เห็นป้ายสีแดง มีโลโก้ของกรมควบคุมมลพิษที่ป้ายเขียนข้อความว่า “เขตราชการห้ามบุกรุก” ยื่นออกนอกชายฝั่งทะเลไปตามแนวชายฝั่งทะเลระยะทางประมาณ 1,500 เมตร และลึกเข้าไปในพื้นที่ประมาณ 1,800 เมตร และทราบจากชาวบ้านว่าพื้นที่ดังกล่าวจะใช้เป็นที่ก่อสร้างโรงงานบำบัดน้ำเสีย ได้เห็นมีรถบรรทุกเครื่องจักรจำนวนมากนำเครื่องจักรเข้ามาปรับพื้นที่”

นายณรงค์ กลมกล่อม กล่าวว่า “ชาวบ้านส่วนใหญ่เห็นป้ายริมถนนหน้าโครงการกันเองโดยไม่มีการบอกกล่าวหรือให้ข้อมูลแก่ชาวบ้านเลย และชาวบ้านก็เห็นมีรถบรรทุกเครื่องจักรจำนวนมากนำเครื่องจักรเข้ามาปรับพื้นที่ แล้วต่างก็สอบถามมายังผู้นำชุมชนต่างก็ไม่ได้รับคำตอบ เพราะว่าผู้นำชุมชนเองก็ไม่ทราบถึงเหตุการณ์ที่เกิดขึ้น”

นางดาววัลย์ จันทร์หัสดี กล่าวว่า “ชาวคลองด่านและชาวบ้านท้องที่ใกล้เคียง เริ่มต้นคัดค้านโครงการนี้จากฐานของความห่วงกังวลเรื่องผลกระทบของการดำเนินการต่อสภาพแวดล้อม และวิถีชีวิต เนื่องจากพื้นที่คลองด่านจัดอยู่ในเขตพื้นที่สีเขียวภายใต้สภาพของแผ่นดินชายเลนริมทะเล อ่าวไทยตอนในระบอบนิเวศของพื้นที่ที่รุ่มรวยและเปราะบาง เป็นแหล่งอาชีพและพักพิงทางเศรษฐกิจของผู้คนท้องถิ่นแทบทั้งหมด การถูกกำหนดให้กลายเป็นพื้นที่สำหรับรองรับและจัดการน้ำเสียทั้งจากแหล่งชุมชนและอุตสาหกรรมของทั้งจังหวัดจึงนับเป็นภาระที่หนักเกินกว่าจะยอมรับ”

ประชาชนในหมู่บ้านที่ 9, 11 และ 12 ให้ทัศนะตรงกันว่า “ชาวบ้านรวมตัวเพื่อจะมาคัดค้านการก่อสร้างโครงการบำบัดน้ำเสีย บางคนทราบข่าวจากผู้ใหญ่บ้าน เพื่อนบ้าน ใบปลิวที่มีข้อความถึงความสูญเสียที่จะเกิดขึ้น บางคนก็เห็นป้ายปักไว้ที่หน้าโครงการ มีรถบรรทุกเข้ามาทุกวัน หลายคนสงสัยแต่ก็ไม่รู้จะถามใครดี แล้วก็ได้มายืนยันว่ามีคนไม่พอใจโครงการดังกล่าวเหมือนกันรวมตัวกัน ชาวบ้านจึงได้มารวมตัวกัน”

1.2.2 สาเหตุของการคัดค้านโครงการบำบัดน้ำเสีย

จากการสัมภาษณ์แกนนำพบว่า

การก่อสร้างของโครงการนี้มีเป้าหมายเพื่อการแก้ปัญหามลพิษ และฟื้นฟูสภาพแวดล้อม แต่ในการดำเนินโครงการนี้กลับไม่มีการศึกษาเกี่ยวกับผลกระทบที่จะเกิดขึ้นทั้งในด้านการวิเคราะห์ผลกระทบสิ่งแวดล้อม การประเมินผลกระทบทางสังคม ไม่มีแม้แต่การศึกษาถึงสภาพความเหมาะสมของพื้นที่ ตลอดจนความเป็นไปได้หรือความสมเหตุสมผลในด้านใดๆ ทั้งสิ้น ไม่ว่าจะเป็นด้านเทคนิควิศวกรรมหรือด้านเศรษฐกิจ แม้แต่ผลกระทบอันจะเกิดกับชุมชนและผู้คนที่อยู่ในบริเวณใกล้เคียง ก็ไม่ได้ทำการศึกษาวิเคราะห์แต่อย่างใด

ที่สำคัญคือ เรื่องของมลพิษที่เกิดและส่งผลกระทบต่อระบบนิเวศและทรัพยากรชายฝั่ง เพราะระบบบำบัดน้ำเสียที่ก่อสร้างขึ้นในพื้นที่เกือบ 2,000 ไร่ที่คลองด่านนี้จะต้องรองรับน้ำทิ้งจากทั้งบ้านเรือนและโรงงานอุตสาหกรรมสูงถึงวันละ 525,000 ลูกบาศก์เมตร โดยที่เมื่อผ่านการบำบัดแล้ว น้ำทั้งหมดจะถูกปล่อยลงสู่ท้องทะเลบริเวณคลองด่าน ระบบนิเวศชายฝั่งและทรัพยากรชายฝั่งจึงอยู่ในข่ายที่จะได้รับผลกระทบอย่างรุนแรง โดยเฉพาะการเปลี่ยนแปลงระดับความเค็มและปัญหาเรื่องการปนเปื้อนโลหะหนัก เนื่องจากระบบบำบัดน้ำเสียในโครงการนี้กำจัดได้เฉพาะ BOD และตะกอนแขวนลอย แต่ไม่สามารถกำจัดไนโตรเจน ฟอสฟอรัส ไฮโดรเจนคาร์บอน โลหะหนัก และสารพิษได้ ผลกระทบอีกอย่างหนึ่งคือ กากตะกอนจากการบำบัด ซึ่งกรมควบคุมมลพิษเตรียมเฉพาะบ่อเก็บกากตะกอนไว้รองรับได้นาน 5 ปี แต่ยังไม่ทราบวิธีที่จะกำจัด และยังไม่ทราบลักษณะคุณสมบัติของตะกอนได้อย่างแน่ชัด ซึ่งอาจทำให้กากตะกอนนั้นจะมีสารพิษปนเปื้อน อันอาจแพร่กระจายสู่สภาพแวดล้อม และเป็นแหล่งแพร่เชื้อโรคต่อไปได้

ถือได้ว่าเป็นภัยคุกคามต่อประชาชนชาวคลองด่าน และละเมิดสิทธิมนุษยชนของชาวบ้านในทุกด้าน เช่น ละเมิดสิทธิในการที่จะอยู่อาศัยในสิ่งแวดล้อมที่ดี ละเมิดสิทธิในการประกอบอาชีพ เนื่องจากเกษตรกรบริเวณนั้นมีอาชีพในการทำนาหอยและนากุ้ง แต่เมื่อมีการก่อสร้างโครงการนี้ขึ้น เกษตรกรก็จะไม่มีที่ทำกินต่อไป เป็นต้น

เหตุผลสำคัญที่ทำให้ชาวบ้านต้องลุกขึ้นมาคัดค้านเนื่องจาก ความไม่มั่นใจว่าโครงการจะสร้างผลกระทบต่อวิถีชีวิตของคนคลองด่านมากน้อยแค่ไหน เนื่องจากพื้นที่ดังกล่าวอาศัยทรัพยากรทางทะเล การทำประมงทั้งน้ำกร่อยและประมงทะเลยังเป็นอาชีพส่วนใหญ่ของคนคลองด่าน ดังนั้นการสร้างบ่อบำบัดแล้วปล่อยน้ำจืดลงในพื้นที่ทำประมงอาจจะถึงขั้นทำลายสิ่งแวดล้อม ซึ่งหมายถึงอาชีพที่เลี้ยงชีวิตของพวกเขาด้วย นอกจากนั้นความล้มเหลวในหลายประการของโครงการ ซึ่งถูกสื่อมวลชนนำมาตีแผ่ ยิ่งตอกย้ำความไม่ชอบมาพากล ทั้งหมดกระตุ้นในคนคลองด่านออกมาเคลื่อนไหว ให้รัฐรับฟังความคิดเห็นของประชาชนในพื้นที่ รวมถึงเข้าตรวจสอบความไม่ชอบมาพากลทั้งหลาย กระทั่งเรียกร้องให้รัฐบาลยุติโครงการฯ เนื่องจากทำลายวิถีชีวิตและชุมชนคนคลองด่าน

โดยจากการสัมภาษณ์ ผู้ให้สัมภาษณ์ได้ให้ทัศนะเกี่ยวกับเรื่องดังกล่าว เช่น

นายเฉลา ทิมทอง กล่าวว่า “ปลายเดือนธันวาคม 2541 ผมได้มีหนังสือถึง กรมควบคุมมลพิษ ตามถึงความเป็นมาของโครงการ แหล่งน้ำเสียของโครงการ ปริมาณน้ำเสียนำมา บำบัด วิธีการบำบัด ก่อนที่จะได้รับหนังสือจากกรมควบคุมมลพิษ ช่วงปลายเดือนธันวาคม 2541 ประธานสภาเทศบาลตำบลคลองด่าน ได้แจ้งให้ข้าพเจ้าทราบว่ากรมควบคุมมลพิษ จะมาชี้แจงเกี่ยวกับ บ่อบำบัดน้ำเสียต่อ อบต. กำนัน ผู้ใหญ่บ้าน และสภาเทศบาล ที่ว่าการอำเภอ ถ้ามีความสงสัยเรื่องใดให้ ไปสอบถามเอง วันประชุมชี้แจงกรมควบคุมมลพิษ ได้แจ้งโลโก้แผ่นพับที่มาของโครงการฯ แหล่งน้ำ เสียที่นำมาบำบัดจากลำโรงเหนือ ลำโรงใต้ ปู่เจ้าสมิงพราย ปากน้ำ บางเมือง บางปู วันละ 400,000 ลูกบาศก์เมตร รวมกับน้ำเสียที่พระประแดง สุขสวัสดิ์ ลัดหลวง บางปลาจอก และพระสมุทรเจดีย์ วันละ 125,000 ลูกบาศก์เมตร วางท่อลอดแม่น้ำเจ้าพระยามารวมบำบัดที่ตำบลคลองด่าน วันละ 525,000 ลูกบาศก์เมตร ใช้ท่อรวบรวมน้ำเสีย ท่อส่งน้ำเสียความยาวทั้งโครงการ 125 กิโลเมตร น้ำที่บำบัด แล้วต้องปล่อยทิ้งลงทะเลวันละ 525,000 ลูกบาศก์เมตร นอกจากนี้ผมยังทำหน้าที่เพื่อให้เจ้าหน้าที่ ของกรมควบคุมมลพิษ ได้ชี้แจงเรื่องกลิ่นจากบ่อบำบัด จะมีผลกระทบต่อสุขภาพอนามัยของราษฎร ในพื้นที่ กรมควบคุมมลพิษตอบว่าเรื่องกลิ่นอยู่ในระหว่างศึกษา และได้ถามอีกว่าให้ช่วยอธิบาย ถึงน้ำทิ้งวันละ 500,000 ลูกบาศก์เมตร ที่อาจมีสารพิษปนเปื้อนปล่อยลงทะเลในบริเวณที่ราษฎร ประกอบอาชีพประมง และเลี้ยงหอยแมลงภู่เป็นจำนวนมาก กรมควบคุมมลพิษชี้แจงว่า อยู่ระหว่าง ขั้นตอนการศึกษา ผู้ช่วยผู้ใหญ่บ้านหมู่ 13 ที่เข้าร่วมรับฟังในวันดังกล่าว ได้ถามเรื่องกากตะกอนที่ เหลือจากการบำบัดจะนำไปไว้แหล่งใด นางยุวี อินนา ผู้อำนวยการกองจัดการคุณภาพน้ำกรม ควบคุมมลพิษ ได้ตอบว่าเรื่องกากกำลังดูๆ อยู่ ข้าพเจ้าได้กล่าวในที่ประชุมว่า ตามเรื่องกลิ่นก็บอกว่า อยู่ระหว่างการศึกษา เรื่องน้ำทิ้งก็บอกว่าอยู่ในขั้นตอนการศึกษา เรื่องกากตะกอนก็บอกว่ากำลังดูๆ อยู่ ถ้าอย่างนี้ไม่ได้แล้ว ขอให้หยุดการดำเนินงานปรับพื้นที่ก่อสร้าง แล้วทำการศึกษาผลกระทบและ ทำประชาพิจารณ์รับฟังความคิดเห็นของชาวบ้านในพื้นที่

นายณรงค์ กลมกล่อม กล่าวว่า “เจ้าหน้าที่ของกรมควบคุมมลพิษที่มาชี้แจง เรื่องของโครงการบ่อบำบัดน้ำเสียช่วยให้ชาวบ้านได้ทราบถึงรายละเอียดของโครงการยิ่งขึ้น ขณะเดียวกันก็ทำให้เกิดความรู้สึก ไม่อาจยอมรับขึ้นด้วย เนื่องจากการชี้แจง ไม่อาจตอบข้อสงสัยต่างๆ ของชาวบ้านได้ โดยเฉพาะในประเด็นเกี่ยวกับผลกระทบที่จะเกิดขึ้นทั้งต่อสภาพแวดล้อมและวิธีการ ทำมาหากิน”

นางดาวัลย์ จันทร์หัตถ์ กล่าวว่า “จากการชี้แจงของกรมควบคุมมลพิษ อธิบายไว้ชัดเจนว่าระบบบำบัดน้ำเสียที่ก่อสร้างขึ้นในพื้นที่เกือบ 2,000 ไร่ที่คลองด่านนี้จะต้อง รองรับน้ำทิ้งจากทั้งบ้านเรือนและโรงงานอุตสาหกรรมสูงถึงวันละ 525,000 ลูกบาศก์เมตร โดยที่เมื่อ ผ่านการบำบัดแล้ว น้ำทิ้งหมดจะถูกปล่อยลงสู่ท้องทะเลบริเวณคลองด่าน ระบบนิเวศชายฝั่งและ

ทรัพยากรชายฝั่งจึงอยู่ในข่ายที่จะได้รับผลกระทบอย่างรุนแรง ซึ่งการต่อสู้ของชาวคลองด่านและสองคลองตลอดระยะเวลากว่า 4 ปีเป็นกระบวนการที่ดำเนินไปตามธรรมชาติ โดยมีมูลเหตุมาจากการไม่ยอมจำนนต่อการกระทำที่ไม่ถูกต้องและความรักหวงแหนในทรัพยากรและวิถีชีวิตดั้งเดิม”

ประชาชนในหมู่บ้านที่ 9, 11 และ 12 ให้ทัศนะตรงกันว่า “สาเหตุหลักๆ ที่ร่วมคัดค้านโครงการคือ เพื่อปกป้องทรัพยากร สิ่งแวดล้อมของชุมชนและของประเทศรวมทั้งวิถีชีวิต ซึ่งสิ่งเหล่านี้จะเปลี่ยนแปลงไปเมื่อมีโครงการบ่อบำบัดน้ำเสียเข้ามาอยู่ในชุมชน ชาวบ้านและชุมชนต้องการรักษาทรัพยากรสัตว์น้ำทะเลในบริเวณดังกล่าว ที่ธรรมชาติให้ไว้เป็นมรดกในด้านแหล่งอาหารของชุมชนให้ยาวนานที่สุด ตามแนวทางเศรษฐกิจพอเพียง สำหรับโครงการบ่อบำบัดน้ำเสีย นั้นควรเป็นความรับผิดชอบของโรงงานอุตสาหกรรมมากกว่าการให้ชุมชนที่ไม่มีโรงงานอุตสาหกรรมรับผิดชอบสิ่งเหล่านี้”

1.2.3 แขนงการต่อสู้เพื่อปกป้องสิทธิและทรัพยากรของชุมชนจากโครงการบำบัดน้ำเสีย

จากการสัมภาษณ์แกนนำพบว่า

ในช่วงแรกของการต่อสู้เคลื่อนไหวภายใต้การนำของ นายเฉลา ทิมทอง ซึ่งไม่มีการเปิดตัวว่าเป็นใคร หน้าตาเช่นไร ทำอะไร เพราะอาจเป็นอันตรายต่อนายเฉลา ทิมทอง และจะมีปัญหาต่อการคัดค้านของชาวบ้าน ดังนั้นในการต่อสู้ครั้งนี้การเปิดเผยตัวแกนนำในครั้งแรก ทำให้เสี่ยงต่อการถูกทำร้ายร่างกายและครอบครัว ดังนั้นในการเคลื่อนไหวช่วงแรกๆ ต้องสร้างความเชื่อมั่นอย่างสูงต่อประชาชนในพื้นที่

โดยจากการสัมภาษณ์ ผู้ให้สัมภาษณ์ได้ให้ทัศนะเกี่ยวกับเรื่องดังกล่าว เช่น

นายเฉลา ทิมทอง กล่าวว่า “การที่ข้าพเจ้าไม่เปิดตัวเพราะสาเหตุ 2 ประการ เพื่อความปลอดภัยในชีวิตได้ระดับหนึ่ง สองถ้าชาวบ้านรู้ว่าข้าพเจ้าคือนายเฉลา ทิมทอง ชาวบ้านอาจไม่ยอมรับในการเป็นผู้นำ และขาดความเชื่อมั่นในการที่จะให้คน ป. 4 ไม่มีความรู้ ฐานะค่อนข้างจน ต้นทุนทางสังคมเป็นศูนย์ มาเป็นผู้นำคัดค้านโครงการ 20,000 ล้านบาท และเป็นโครงการที่นักการเมืองระดับชาติของจังหวัดสมุทรปราการเข้าไปมีผลประโยชน์ในโครงการฯ ดังนั้นการที่จะให้ชาวบ้านยอมรับ ข้าราชการท้องถิ่น เช่นกำนัน ผู้ใหญ่บ้าน อบต. และสมาชิกสภาเทศบาล รวมทั้งข้าราชการอำเภอและจังหวัดฯ ที่มีจิตสำนึกที่ดี ให้ความเชื่อถือแบบส่งเอกสารที่เป็นประโยชน์ในการคัดค้านโครงการฯ คงไร้ประโยชน์ อาจมองว่าไม่สามารถหยุดโครงการได้ และแกนนำอาจรับเงินแล้วหยุดคัดค้าน ข้าพเจ้าจึงไม่ค่อยได้ทำหน้าที่ตรงนั้นในช่วงแรก แต่ทำหน้าที่ให้ข้อมูลในการพูดและเขียนหนังสือให้แกนนำร้องเรียนต่อส่วนราชการต่างๆ แต่มีชื่อข้าพเจ้าเป็นผู้ร้องเรียนทุกฉบับ และสำเนาหนังสือให้ชาวบ้านได้รับรู้ข้อร้องเรียนต่อส่วนราชการต่างๆ ซึ่งได้เคยมีชาวบ้านผู้เข้าคัดค้าน ได้ถาม

ข้าพเจ้าว่า นายเฉลา ทิมทอง คือใคร ข้าพเจ้าบอกเพียงว่าข้าพเจ้ารับรองได้ว่าคนๆ นี้เป็นคนคลองด่าน ไม่ทรยศหนักหลังคนคลองด่านแน่นอน แต่ตอนนี้อย่าเพิ่งให้เขาเปิดตัว เพราะอาจเป็นอันตรายต่อเขา และจะมีปัญหาต่อการคัดค้านของพวกเรา รอไว้ให้ชาวคลองด่านรวมตัวกันเข้มแข็งในการต่อสู้ และมีเอกสารหลักฐานชัดเจน จนสังคมยอมรับว่าโครงการนี้ไม่ใช่การแก้ไขปัญหาล้างสิ่งแวดล้อม แต่เป็นโครงการผลาญเงินงบประมาณกว่า 20,000 ล้านบาท มาทำลายสิ่งแวดล้อม ทำลายทรัพยากรสัตว์น้ำ ทะเลที่เป็นแหล่งอาหารของประเทศ โครงการนี้เกิดขึ้นโดยนักการเมืองกลุ่มผลประโยชน์ร่วมกัน ทุจริตให้เกิดโครงการเพื่อประโยชน์ตนและพวกพ้องให้พวกเราเดือดร้อน ถึงตอนนั้นนายเฉลาจึงจะเปิดตัวเพราะถ้านายเฉลา เป็นอะไรก็ยังมีประชาชนและองค์กรต่างๆ ทำหน้าที่แทนต่อไปได้”

นายณรงค์ กลมกล่อม กล่าวว่า “แกนนำในช่วงแรกๆ นั้นมีแกนนำหลัก ประมาณ 10 คน และมีแกนนำระดับรองอีกจำนวนหนึ่ง”

นางดาววัลย์ จันทระหัตติ กล่าวว่า “ภายหลังตัดสินใจคัดค้านโครงการ ลุงเฉลา ได้รวบรวมสมัครพรรคพวกที่ไม่เห็นด้วยกับการก่อสร้างและชาวบ้านที่เชื่อถือได้มาเป็นแกนนำ แกนนำหลักๆ ประกอบด้วย เฉลา ทิมทอง ทำหน้าที่วิชาการ ศึกษา ค้นคว้า หาข้อมูลหลักฐานและข้อเท็จจริง ดาววัลย์ จันทระหัตติ ทำหน้าที่ประสานงานกับเอ็นจีโอ กรีนพีซในการตรวจสอบโครงการ ตลอดจนการร้องเรียนไปยังเออีบี ระเบียบการให้เงินกู้แก่โครงการ เซ็ดพรรณ บุญเกิด แกนนำจากตำบลสองคลอง จังหวัดฉะเชิงเทรา ทำหน้าที่เป็นผู้ประสานงานกับชาวสองคลอง ซึ่งมีเขตพื้นที่ติดต่อกับคลองด่านและเป็นเขตที่ได้รับผลกระทบจากโครงการเช่นกัน เรียกว่ามีการแบ่งงานกันทำอย่างชัดเจน ระหว่างแกนนำ งบประมาณที่ใช้ในการดำเนินการมาจากชาวบ้านช่วยกันลงขันกันออกค่าใช้จ่าย แกนนำและชาวบ้านใช้ศาลเจ้าเป็นที่ประชุม ช่วงแรกนี้การจัดองค์กรของแกนนำยังขาดหน่วยงานสนับสนุนความรู้ด้านเทคนิค ทำให้ลุงเฉลา แกนนำหลักรู้สึกกังวลและเครียดกับความไม่รู้จำนวนมากที่ปรากฏอยู่เบื้องหน้า”

ประชาชนในหมู่บ้านที่ 9, 11 และ 12 ให้ทัศนะตรงกันว่า “พวกเรารู้จักลุงเปี้ยกมานานแล้วแต่ไม่มีใครทราบว่า เฉลา ทิมทอง คือใคร แต่ก็ไม่เป็นไรเพราะในตอนนั้นนอกจาก เฉลา ทิมทองแล้ว ยังมีแกนนำคนอื่นที่น่าเชื่อถือได้ เช่น นางดาววัลย์ นายเซ็ดพรรณ ป้าแดง และคนอื่นๆ อีกหลายคน แต่รายการกรองสถานการณ์ทำให้เราทราบว่าลูกเปี้ยกกับเฉลา ทิมทอง เป็นคนคนเดียวกัน พวกเราไม่ได้รู้สึกผิดหวังแต่กลับรู้สึกแปลกใจ และยิ่งจะเข้าใจความรักชุมชนของคนในชุมชนมากยิ่งขึ้น”

1.2.4 การรวมตัวของชาวบ้าน

จากการสัมภาษณ์แกนนำพบว่า

ประชาชนชาวมุสลิมคลองด่านไม่ทราบถึงโครงการบ่อบำบัดน้ำเสียคลองด่านมาก่อนที่โครงการจะเริ่มก่อสร้าง จึงทำให้ไม่มีข้อมูลเกี่ยวกับโครงการนี้เลย ประชาชนจึงต้องเริ่มจากการหาข้อมูลต่างๆ ของโครงการเพื่อพิจารณาว่ามีผลกระทบต่อความเป็นอยู่และชีวิตของพวกเขาอย่างไร ในขณะที่แกนนำหลัก ๆ ในช่วงเวลานั้นก็ได้พยายามให้ข้อมูลกับประชาชนในชุมชน เริ่มต้นจากการแจกใบปลิวโดยมีเนื้อหา “ตำบลคลองด่านจะถูกใช้เป็นที่ตั้งโรงบำบัดน้ำเสียขนาดใหญ่ที่สุดของประเทศ และของเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ โดยนำน้ำเสียจำนวน 525,000 ตันต่อวัน จากชุมชนและโรงงานอุตสาหกรรมกว่า 5,000 โรงงาน ในจังหวัดสมุทรปราการมาบำบัดในท้องที่ตำบลคลองด่าน โดยไม่เห็นหัวชาวคลองด่าน ไม่ให้ชาวคลองด่านได้รับรู้และแสดงความคิดเห็นก่อนการก่อสร้างทั้งที่ตำบลคลองด่านไม่มีโรงงานอุตสาหกรรม ไม่ใช่ต้นเหตุของปัญหามลพิษ การก่อสร้างไม่ไปศึกษาผลกระทบจากถิ่น จากภาคตะกอน และน้ำทิ้งจากโรงบำบัด ที่จะสร้างความเดือดร้อนต่อชาวคลองด่าน และตำบลคลองสอง อำเภอบางปะกง จังหวัดฉะเชิงเทรา” เป็นต้น นอกจากนี้ยังมีแนวทางการเข้าพูดคุยเป็นรายครอบครัว การประชุมปรึกษาหารือแนวทางการต่อสู้ร่วมกัน การร่วมแสดงความคิดเห็นร่วมกันระหว่างประชาชนที่ได้รับความเดือดร้อน เป็นต้น

โดยจากการสัมภาษณ์ ผู้ให้สัมภาษณ์ได้ให้ทัศนะเกี่ยวกับเรื่องดังกล่าว เช่น

นายเฉลา ทิมทอง และนายณรงค์ กลมกล่อม กล่าวว่า “ในช่วงเริ่มต้น

ประชาชนชาวมุสลิมคลองด่าน ไม่ทราบถึงโครงการบ่อบำบัดน้ำเสียคลองด่านมาก่อนที่โครงการจะเริ่มก่อสร้าง จึงทำให้ไม่มีข้อมูลเกี่ยวกับโครงการนี้เลย จึงวางแผนกับกลุ่มแกนนำหลักอีก 10 คน เพื่อหาแนวร่วมจากชาวบ้าน โดยเลือกใช้วิธีทำ “ใบปลิว” ให้ชาวบ้านได้รับรู้ โดยมีเนื้อหา ดังนี้ “ตำบลคลองด่านจะถูกใช้เป็นที่ตั้งโรงบำบัดน้ำเสียขนาดใหญ่ที่สุดของประเทศ และของเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ โดยนำน้ำเสียจำนวน 525,000 ตันต่อวัน จากชุมชนและโรงงานอุตสาหกรรมกว่า 5,000 โรงงาน ในจังหวัดสมุทรปราการมาบำบัดในท้องที่ตำบลคลองด่าน โดยไม่เห็นหัวชาวคลองด่าน ไม่ให้ชาวคลองด่านได้รับรู้และแสดงความคิดเห็นก่อนการก่อสร้างทั้งที่ตำบลคลองด่านไม่มีโรงงานอุตสาหกรรม ไม่ใช่ต้นเหตุของปัญหามลพิษ การก่อสร้างไม่ไปศึกษาผลกระทบจากถิ่น จากภาคตะกอน และน้ำทิ้งจากโรงบำบัด ที่จะสร้างความเดือดร้อนต่อชาวคลองด่าน และตำบลคลองสอง อำเภอบางปะกง จังหวัดฉะเชิงเทรา” การทิ้งใบปลิวก็ทำตอนกลางคืน เพราะอยู่ในเขตพื้นที่ของนายวัฒนา อัสวเหม ในขณะที่ยังไม่ทราบถึงโครงการนี้ เนื่องจากอยู่นอกเหนือเขตอิทธิพลของนักการเมือง การทิ้งใบปลิวในแต่ละครั้งจะใช้ครั้งละ 2,000 แผ่น โดยข้อความในใบปลิวก็จะเปลี่ยนไปเรื่อยๆ ซึ่งจะมีวัตถุประสงค์เพื่อให้คนรักและหวงแหนที่ทำกิน และการไม่ได้รับความ

เป็นธรรมจากโครงการฯ หลังจากนั้นก็จะคอยฟังกระแสจากชาวบ้านที่ได้รับใบปลิวว่ามีความคิดเห็นกันอย่างไร ในขณะที่เดียวกันแกนนำหลักๆ ก็จะลงไปพูดคุยกับชาวบ้านในเรื่องบ่อบำบัดน้ำเสียในขณะเดียวกันนั้นผม (นายเฉลา ทิมทอง) ได้พยายามหาบุคคลในพื้นที่ที่ไม่เห็นด้วยกับโครงการที่มีวุฒิกวาระและมีเพาเวอร์มาร่วมเป็นแกนนำ โดยมีข้อแม้ว่าบุคคลดังกล่าวจะต้องไม่เป็น สมุนบริวารของนายวัฒนา อัสวเหม หลังจากรันเวลาผ่านไป 1 เดือน ชาวบ้านส่วนใหญ่ในตำบลคลองสองและตำบลสองคลองเริ่มวิพากษ์วิจารณ์เรื่องบ่อบำบัดน้ำเสียว่าจะมาสร้างความเดือดร้อนแก่ชุมชนมากขึ้น

“เมื่อเห็นว่าชาวบ้านเริ่มตื่นตัวแล้ว จึงได้ออกใบปลิวเชิญชวนวันนัดประชุมเพื่อแสดงความคิดเห็น โดยใช้ศาลเจ้าเป็นที่ประชุม วันนัดประชุมพบว่า มีประชาชนชาวคลองด่านและสองคลองมาร่วมประชุมแสดงความคิดเห็นประมาณ 200 คนส่วนใหญ่เป็นเจ้าของกิจการที่เกี่ยวข้องกับประมงแกนนำได้ชี้แจงเกี่ยวกับเรื่องต่างๆ เรื่องการสร้างบ่อบำบัดน้ำเสีย ผลกระทบที่คาดว่าจะเกิด และรวมถึงแนวทางการต่อสู้เริ่มแรก พบว่าประชาชนเห็นด้วยทุกอย่าง”

นางดาวลัย จันทรหัตถี กล่าวว่า “ทุกคนเห็นร่วมกันว่า สิ่งนั้นมันไม่ดีแม้ในช่วงต้นมีบ้างที่ลังเล แต่เมื่อพิสูจน์แน่ชัดแล้วว่า มีกลิ่นเน่าๆ ชุมชนจะได้รับผลกระทบ ก็เห็นร่วมกันว่าไม่เอาบ่อบำบัดน้ำเสียอีกประการหนึ่งก็คือ รากเหง้า สายใยของความเป็นชุมชนเกาะเกี่ยวเป็นร่างแหระหว่างคนในชุมชนด้วยกัน

ประชาชนในหมู่บ้านที่ 9, 11 และ 12 ให้ทัศนะตรงกันว่า “ชาวบ้านส่วนใหญ่มารวมตัวกันด้วยการรับข้อมูล และข่าวสาร (แผ่นปลิว) ที่แกนนำมาแจกให้ รวมทั้งการพูดคุยกับแกนนำ เพื่อนบ้าน ผู้ใหญ่บ้าน จึงรับรู้ข้อมูลเกี่ยวกับโครงการบ่อบำบัดน้ำเสีย ผลกระทบของโครงการ ความเห็นแก่ตัวของพวก โรงงานอุตสาหกรรม ซึ่งทำให้ไม่แน่ใจว่าโครงการดังกล่าวจะมีผลกระทบต่อวิถีชีวิตมากเพียงใด เนื่องจากพื้นที่ดังกล่าวอาศัยทรัพยากรทางทะเล การทำประมงทั้งน้ำกร่อยและประมงทะเล นอกจากนี้ยังมีประเด็นความล้มเหลวในหลายประการของโครงการ เช่น การฮั้วประมูล โครงการของนักการเมือง เป็นต้น พวกเราจึงไม่ลังเลที่จะตัดสินใจเข้าร่วมต่อสู้คัดค้านกับกลุ่มแกนนำ ซึ่งการประชุม การรวมตัวโดยส่วนใหญ่จะนัดประชุมกันที่ศาลเจ้า”

1.2.5 ปัจจัยภายในชุมชนที่มีอิทธิพลต่อการเคลื่อนไหวทางการเมืองของกลุ่มชุมชนคลองด่าน

การต่อสู้ของชาวคลองด่านและสองคลองตลอดระยะเวลากว่า 4 ปีนี้มีปัจจัยที่เกื้อหนุนต่อการเคลื่อนไหวของชาวชุมชนคลองด่านในหลากหลายประเด็นดังนี้

- ความเป็นชุมชนเก่าแก่

จากการศึกษาจากเอกสาร พบว่า

“คลองด่าน” มีสถานะเป็นตำบลหนึ่งในเขตอำเภอบางบ่อ จังหวัดสมุทรปราการ ตั้งอยู่ทางทิศตะวันออกสุดของจังหวัดติดกับ “สองคลอง” ซึ่งเป็นตำบลในเขตอำเภอบางปะกง จังหวัดฉะเชิงเทรา แม้อคลองด่านและสองคลองมีสังกัดแตกต่างเป็นคนละจังหวัดแต่ก็มีสภาพพื้นที่ใกล้เคียงกันผู้คนมีวิถีชีวิต ความเป็นอยู่ และอาชีพ ไม่แตกต่างกัน ทั้งสองชุมชนนี้จึงต่างตกอยู่ในข่ายที่จะได้รับผลกระทบจากการดำเนิน โครงการจัดการน้ำเสียเขตควบคุมมลพิษ จังหวัดสมุทรปราการ เฉกเช่นเดียวกัน จุดที่ตั้งของตำบลคลองด่านและสองคลองอยู่ทางตอนเหนือของอ่าวไทย คลองด่านมีพื้นที่ชายฝั่งทะเลยาวประมาณ 6 กิโลเมตร ส่วนตำบลสองคลองมีความยาวชายฝั่งทะเล 10 กิโลเมตร ดังนั้นเมื่อรวมอาณาเขตของ 2 ตำบล เท่ากับมีชายฝั่งทะเลยาวติดต่อกันประมาณ 16 กิโลเมตร คลองด่านประกอบด้วย 14 หมู่บ้าน มีประชากรมากกว่า 30,000 คน โดยมีประชากรแฝงอาศัยประกอบอาชีพอีกประมาณ 10,000 คน ส่วนสองคลองมีประชากรประมาณ 10,000 คน คนในทั้งสองตำบลต่างก็พึ่งพาและผูกพันกับทะเลอย่างเหนียวแน่น การทำประมงและการเพาะเลี้ยงชายฝั่งไม่เพียงแต่เป็นอาชีพหลักของผู้คนส่วนใหญ่ หากยังเป็นตัวจักรสำคัญที่หมุนเคลื่อนเศรษฐกิจและสังคมของตำบลทั้งสองแห่งนี้ด้วย ที่นี้ขึ้นชื่ออย่างยิ่งในด้านความเป็นแหล่งอาหารทะเลแหล่งใหญ่ที่อยู่ใกล้กรุงเทพฯ ตลอดจนเป็นหนึ่งในแหล่งผลิตหอยแมลงภู่แหล่งใหญ่ของประเทศ ปูทะเลสดๆ ปลาหลากหลายชนิด กุ้ง และหอยประเภทต่างๆ รวมทั้งกุ้งและเคย มีอยู่อย่างอุดมสมบูรณ์ในท้องทะเลแถบนี้ (เพ็ญ โฉม แซ่ตั้ง และคณะ 2549 : 30-32)

จากคำบอกเล่าสืบต่อกันมา บรรพบุรุษของชาวคลองด่านที่เป็นคนไทย นั้น ได้แก่ บรรดาคนที่หนีกระเจดิกะเจิงมานับแต่ครั้งกรุงแตกหรือครั้งที่ไทยเสียกรุงศรีอยุธยาให้แก่พม่าครั้งที่สองส่วนบรรพบุรุษของคนเชื้อสายมอญคือบรรดาผู้อพยพมาตั้งแต่สมัยที่พม่าเข้ายึดเมืองหงสาวดีโดยเบื้องต้นแรกเดินทางมาอยู่กันทางย่านพระประแดงและเมืองสามโคก จังหวัดปทุมธานีก่อน จากนั้นบางส่วนจึงเคลื่อนมาอยู่ที่คลองด่าน ตั้งหลักแหล่งรวมกลุ่มกันเป็นชุมชนเฉพาะและก่อสร้างวัดขึ้นมาเป็นจุดศูนย์รวมแห่งความเชื่อและประเพณีทางศาสนา ซึ่งวัดมอญที่คลองด่านยังคงอยู่เป็นประจักษ์พยานความมีอายุยืนยาวของชุมชนชาวมอญมาจนถึงปัจจุบันนอกจากนี้ ในชุมชนคลองด่านยังมีชุมชนมุสลิมที่เข้ามาตั้งถิ่นฐานอยู่ทางบริเวณต้นคลองฝั่งน้ำจืด และมีชุมชนชาวจีนอาศัยอยู่ทางย่านตลาดเก่าบริเวณคลองนางหงษ์

คนคลองด่านทั้งสี่เชื้อชาติมีความเป็นอยู่แบบพึ่งพิงทะเลเป็นหลักมาตั้งแต่แรก เพราะสภาพพื้นที่แถบนี้คือชายฝั่งทางด้านทิศเหนือของอ่าวไทยตอนในที่อยู่ระหว่างปากแม่น้ำสำคัญสองสาย นั่นคือ แม่น้ำเจ้าพระยาและแม่น้ำบางปะกง ส่วนตอนในใจกลางพื้นที่ก็มีลำคลองใหญ่น้อยไหลพาดผ่านอยู่หลายสายด้วยกัน ที่สำคัญก็คือลำคลองด่านนั่นเอง พื้นที่บริเวณนี้จึงมีสภาพเป็นดินเลนน้ำท่วมถึง ปักกลุ่มอยู่ด้วยป่าชายเลน ทั้งเสมและโกงกาง ไม่ใช่พื้นที่ที่สามารถทำการ

เพาะปลูกได้ในขณะที่ความอุดมสมบูรณ์ของสิ่งมีชีวิตทางทะเลก็มีหลากหลายยิ่ง อาชีพของคนแถบนี้จึงถูกพัฒนาขึ้นมาบนเงื่อนไขดังกล่าว

เดิมที่ทั้งคลองและชุมชนแถบคลองด่านมีชื่อว่า “บางเหี้ย” ซึ่งเรียกตามประเภทของสัตว์ที่พบมากในพื้นที่ จวบจนกระทั่งสมัยรัชกาลที่ 5 ภายหลังจากที่มีการสร้างประตูน้ำขวางกลางคลองเพื่อกั้นน้ำเค็มไม่ให้เข้าทำลายพืชผลทางการเกษตรและเพื่อให้พื้นที่ตอนในสามารถใช้ทำนาได้ ประตูน้ำที่เกิดขึ้นมีสภาพเสมือนเป็นด่านกั้นน้ำเค็มและด่านกั้นเรือที่เดินทางผ่านไปมาจึงเริ่มมีการเรียกคลองสายนี้ว่า “คลองด่าน” แล้วต่อมาในสมัยจอมพล ป. พิบูลสงคราม ก็ประกาศให้ใช้ชื่อใหม่นี้อย่างเป็นทางการ

นอกจากจะเป็นที่มาของการเปลี่ยนแปลงชื่อเรียกพื้นที่แล้ว การสร้างประตูน้ำยังนำความเปลี่ยนแปลงอีกหลายประการมาสู่แผ่นดินบางเหี้ย หลักๆ ก็คือการทำให้อินทนนี้นี้ถูกแบ่งออกเป็นสองส่วน ได้แก่ส่วนที่เป็นฝั่งน้ำจืดกับส่วนที่เป็นฝั่งน้ำเค็ม วิถีชีวิตและการทำมาหากินจึงพลอยเปลี่ยนแปลงไปด้วย โดยมีการทำนา การปลูกพืช และการทำสวนเพิ่มขึ้นในทางฝั่งน้ำจืด ก่อนที่ในยุคต่อ ๆ มา พื้นที่บางส่วน โดยเฉพาะทางด้านรอบนอก จะมีการปรับเปลี่ยนสู่การเป็นเขตเมืองและอุตสาหกรรม สำหรับอาณาบริเวณของ “บางเหี้ย” แต่เดิมนั้นคลุมตั้งแต่แผ่นดินชายฝั่งทะเลลึกเข้าไปจนถึงย่านบางบ่อในปัจจุบัน แต่คลองด่านในความหมายของปัจจุบันคือพื้นที่บริเวณริมทะเลไล่มาจนถึงด้านหลังประตูระบายน้ำบางส่วนเท่านั้น ซึ่งเป็นพื้นที่ส่วนเดียวกันกับที่ยังคงสืบต่อวิถีดั้งเดิมมากล่าวคืออยู่กับการทำมาหากินทางทะเลเป็นหลักและทางการเกษตรเป็นส่วนประกอบในปัจจุบันลำคลองด่านได้รับการยอมรับว่าเป็นจุดยุทธศาสตร์สำคัญทางชลประทานแห่งหนึ่งของพื้นที่ปริมณฑล เพราะสามารถเป็นพื้นที่รับน้ำระบายออกทะเลได้รวดเร็ว ด้วยเหตุที่มีคลองย่อยบริเวณปากอ่าวอยู่มากมาย รวมทั้งมีประตูน้ำและระบบการสูบน้ำที่มีประสิทธิภาพยิ่ง

โดยจากการสัมภาษณ์ ผู้ให้สัมภาษณ์ได้ให้ทัศนะเกี่ยวกับเรื่องดังกล่าวเช่น

นายเฉลา ทิมทอง และ นายณรงค์ กลมกล่อม ให้ทัศนะในทิศทางเดียวกันว่า “ความเก่าแก่ของชุมชนเป็นปัจจัยในทางบวกในการต่อสู้ เคลื่อนไหวของชาวชุมชนคลองด่าน ความเก่าแก่ในที่นี้ไม่ได้หมายถึงการที่ชุมชนก่อเกิดมานาน หรือแค่เพียงมีมาเป็น 100 ปี หรือ 1,000 ปี หากแต่ชีวิตของชาวคลองด่านและพื้นที่ใกล้เคียงพึ่งพาและผูกพันกับทะเลอย่างเหนียวแน่น การทำประมงและการเพาะเลี้ยงชายฝั่งไม่เพียงแต่เป็นอาชีพหลักของผู้คนส่วนใหญ่ หากยังเป็นตัวจักรสำคัญที่หมุนเคลื่อนเศรษฐกิจและสังคมของตำบลทั้งสองแห่งนี้ด้วย ที่นี่ยังขึ้นชื่ออย่างยิ่งในด้านความเป็นแหล่งอาหารทะเลแหล่งใหญ่ที่อยู่ใกล้กรุงเทพฯ ตลอดจนเป็นหนึ่งในแหล่งผลิตหอยแมลงภู่

แหล่งใหญ่ของประเทศ ปูทะเลสดๆ ปลาหลากหลายชนิด กุ้งและหอยประเภทต่างๆ รวมทั้งกุ้งและเคย มีอยู่อย่างอุดมสมบูรณ์ในท้องทะเลแถบนี้”

นางดาวัลย์ จันทร์หัตถ์ดี กล่าวว่า “ในชุมชนแห่งนี้มีถิ่นที่อยู่ของผู้คน ทั้งเชื้อสายไทย มอญ มุสลิม และจีน รวมกันเป็นชุมชนเฉพาะและสร้างวัดขึ้นมาเป็นจุดศูนย์รวมของความเชื่อและประเพณีทางศาสนา ในชุมชนคลองด่านยังมีชุมชนมุสลิมที่เข้ามาตั้งถิ่นฐานอยู่ทางบริเวณต้นคลองฝั่งน้ำจืด และมีชุมชนชาวจีนอาศัยอยู่ทางย่านตลาดเก่าบริเวณคลองนางหงษ์ ชุมชนแห่งนี้มีวิถีดั้งเดิม คือ อยู่กับการทำมาหากินทางทะเลเป็นหลักและทางการเกษตร”

- วิถีชีวิตของชุมชน

จากการศึกษาจากเอกสารงานวิจัยเกี่ยวกับวิถีชีวิตชาวประมงชุมชนคลองด่าน อำเภอบางบ่อ จังหวัดสมุทรปราการของ โสภา ทองประเสริฐ (2550 : 30) พบว่า

ภายในอาณาบริเวณประมาณ 37,500 ไร่ของตำบลคลองด่านมีพื้นที่ส่วนใหญ่เป็นป่าชายเลนป่าไม้โกงกาง และป่าแสม ชุมชนมีขนาดปานกลาง สภาพเศรษฐกิจเป็นแบบพึ่งพาตนเอง ไม่มีปัญหาคนตกงานเหมือนในอีกหลายๆ พื้นที่ ภายในตำบลคลองด่านมีธนาคาร 3 แห่ง ประกอบด้วย ธนาคารกรุงเทพ ธนาคารกสิกรไทยและธนาคารออมสิน มีเงินหมุนเวียนผ่านธนาคารกรุงเทพและธนาคารกสิกรไทยปีละประมาณ 30,000 ล้านบาท มีสถานศึกษาประกอบด้วย โรงเรียนอนุบาล 5 แห่ง โรงเรียนระดับประถมศึกษา 11 โรงเรียน ระดับมัธยมศึกษา 1 โรงเรียน วัดมี 12 แห่ง และสุเหร่า 3 แห่ง (โสภา ทองประเสริฐ 2550 : 30)

ด้านวิถีชีวิต ความเป็นอยู่ และอาชีพ ชาวคลองด่านทำประมงและเพาะเลี้ยงชายฝั่งเป็นอาชีพหลัก ซึ่งจากการศึกษาของสำนักงานประมงจังหวัดสมุทรปราการเมื่อปี พ.ศ. 2543 พบว่า การประมงในพื้นที่นี้มีทั้งประมงน้ำจืด ประมงน้ำกร่อย และประมงน้ำเค็ม โดยมีรายละเอียดดังนี้

1. การประมงน้ำจืด เนื่องจากทางด้านทิศตะวันออกและทิศเหนือของคลองด่านเป็นพื้นที่ที่อยู่ห่างจากชายฝั่งทะเล สภาพพื้นที่จึงเหมาะแก่การประกอบอาชีพเพาะเลี้ยงสัตว์น้ำจืด
2. การประมงน้ำกร่อย มีการทำทางด้านทิศใต้ บริเวณติดกับชายฝั่งทะเลและปากคลองด่านเพราะพื้นที่มีน้ำทะเลท่วมถึง มีลักษณะของพื้นที่ทะเลเป็นโคลนเหลวอันเกิดจากอิทธิพลของการตกตะกอนของแม่น้ำบางปะกง และลำน้ำที่สำคัญอย่างคลองด่านเองก็มีการระบายน้ำจากประตูชลประทานชลหารพิจิตคลองด่านเป็นประจำ สายน้ำเหล่านี้จึงนำเอาแร่ธาตุอาหารต่างๆ จากตอนบนของแผ่นดินลงมาตกตะกอนในบริเวณปากน้ำดังกล่าว อีกทั้งด้วยลักษณะพิเศษของการเป็นจุดที่น้ำจืดและน้ำทะเลบรรจบกันทำให้กลายเป็นน้ำกร่อย เกิดเป็นระบบนิเวศเฉพาะขึ้น

บริเวณน้ำกร่อยที่มีความอุดมสมบูรณ์ของธาตุอาหารอย่างยั่งยืนจึงเป็นแหล่งเพาะเลี้ยงชายฝั่งหลายชนิด เช่น กุ้งแชบ๊วย หอยแครง หอยแมลงภู่ ปลากระพงขาว ปูทะเล และปลาทะเลอีกหลากหลายชนิดสำหรับการเลี้ยงกุ้งแบบธรรมชาติร่วมกับการเลี้ยงหอยแครงมีผู้เลี้ยง 35 ราย คิดเป็นเนื้อที่ 1,373 ไร่

3. การประมงทะเล พื้นที่คลองด่านและสองคลองจัดว่าเป็นที่ตั้งของกองเรือทั้งในเชิงประมงพาณิชย์และประมงชายฝั่งพื้นที่สำคัญที่สุดพื้นที่หนึ่งในเขตภาคกลาง ประเภทและจำนวนเครื่องมือประมงที่ชาวประมงคลองด่านและสองคลองถือครองอยู่นั้นมีมากมาย และหลากหลายยิ่ง

นอกจากนี้ แม้แต่คนที่ไร้เครื่องมือก็ยังสามารถทำการประมงจากทะเลในพื้นที่ตำบลคลองด่านและสองคลองได้ ดังที่พบว่า มีชาวประมงอยู่ประมาณ 10 – 20 รายที่คอยเดินเก็บหอยชนิดต่างๆ ในยามน้ำลง โดยหอยส่วนใหญ่ที่เก็บคือหอยแครง

โดยจากการสัมภาษณ์ ผู้ให้สัมภาษณ์ได้ให้ทัศนะเกี่ยวกับเรื่องดังกล่าว เช่น

นายเจลา ทิมทอง กล่าวว่า “คลองด่านเปรียบเสมือนหม้อข้าวและเส้นเลือดที่หล่อเลี้ยงชาวคลองด่านมารุ่นสู่รุ่น ในการประกอบอาชีพประมง ที่ต้องอาจล่มสลายจากโครงการบ่อบำบัดน้ำเสีย ”

นายณรงค์ กลมกล่อม กล่าวว่า “วิถีชีวิตของชาวคลองด่านเป็นปัจจัยทางด้านบวกของการต่อสู้เคลื่อนไหวการต่อสู้ เคลื่อนไหวของชาวชุมชนคลองด่าน คนคลองด่านทุกวันนี้ใช้วิถีชีวิตแบบดั้งเดิม คือการประมงน้ำจืด ประมงน้ำกร่อย และประมงน้ำเค็ม ตามสถานภาพ”

นางดาวลัย จันทร์หัตติ กล่าวว่า “ชาวคลองด่านยังมีอาชีพที่สำคัญอีกคือการรูนกุ้ง รุนเคยทำกะปิ กะปิที่คลองด่านรสชาติดีมาก มีพ่อค้าจากระยองมารอรับทุกวัน และในคลองต่างๆ ชาวบ้านหลายคนยังนิยมเลี้ยงกุ้ง เลี้ยงปลา ขณะที่ในท้องทะเลชาวประมงลงอวนหรือตกเบ็ดทุกครั้ง ไม่เคยผิดหวัง ไม่ว่าจะเป็นกุ้งแชบ๊วย กุ้งเหลือง ปูม้า ปลาหมึก ปลากระพง ปลาอินทรี ปลาเก๋า ปลากระเบน ปลากระบอก ปลากุเลา ปลาลิ้นหมา ปลาหมอตทะเล ฯลฯ ความอุดมสมบูรณ์ของน่านน้ำแถบนี้ ทำให้ชาวคลองด่านจำนวน 3 หมื่นกว่าคน ไม่มีใครตกงานหรือไม่มีรายได้ ส่วนใหญ่มีรายได้ต่อหัวค่อนข้างสูง ชาวประมงจำนวนมากเป็นเจ้าของเรือจับปลา มูลค่าไม่ต่ำกว่าล้านบาท หลายคนมีรถปิกอัพเป็นของตัวเอง ที่คลองด่านมีโรงงานอบหอยแมลงภู่ถึง 7-8 แห่ง มีชาวประมงจากที่อื่นเข้ามาหากินเพิ่มมากขึ้นเรื่อยๆ แต่ละปี ก็อยากจะบอกว่าวิถีชีวิตของเราในปัจจุบันเป็นวิถีชีวิตตัวอย่าง ได้เลย ไม่มีโรงงานอุตสาหกรรม ลักษณะเป็นชุมชนที่อุดมสมบูรณ์มาก”

- วัฒนธรรม

จากการศึกษาจากเอกสารงานวิจัยเกี่ยวกับความหลากหลายทาง

วัฒนธรรมของคลองค่านในสายคาสือมวลชนของ เรวดี ประเสริฐเจริญสุข (2545) พบว่า

ชุมชนคลองค่านมีความหลากหลายทางวัฒนธรรม เพราะประชากรในชุมชนประกอบด้วยสี่เชื้อชาติ คือ ไทย มอญ จีน และมุสลิม กลุ่มชนแรกที่มาตั้งรกรากในบริเวณนี้ คือ กลุ่มเศรษฐีที่อพยพมา เมื่อสมัยกรุงศรีอยุธยาแตกครั้งที่ 2 ได้หนีมาทางเรือ ล่องมาตามแม่น้ำเจ้าพระยา และหักร้างทางพงตั้งบ้านเรือนอยู่ที่บริเวณหมู่บ้าน โศกเศรษฐี กลุ่มที่สองคือ กลุ่มชาวมอญอพยพมาทางทะเลตั้งบ้านเรือนบริเวณปากอ่าว คลองค่าน เป็นกลุ่มชาวมอญจากหงสาวดีที่อพยพมาในสมัยพม่าตีเมืองหงสาวดี มาตั้งรกรากที่บริเวณบ้านปากลัดเมืองนครเขื่อนขันธ์ หรือพระประแดงในปัจจุบัน และต่อมามอญกลุ่มหนึ่งได้เคลื่อนย้ายมาสร้างบ้านเรือนอยู่บริเวณปากอ่าวคลองค่าน ปัจจุบันเรียก คลองมอญ กลุ่มที่สามคือ ชาวจีนที่เข้ามาตั้งรกรากกระจายไปตามริมฝั่งแม่น้ำบางเขย กลุ่มที่สี่คือ คนมุสลิมที่อพยพเข้ามาในคลองค่าน มีที่มาจากคำบอกเล่าของลุงแอน หรือายอับดุล ตอเล็บ โขติมัน ผู้อาวุโสของชุมชนมุสลิมสุเหร่าคลองใหม่ในปัจจุบัน เล่าไว้ในสรุปโครงการวิจัยพลวัตประวัติศาสตร์วัฒนธรรมท้องถิ่นท่ามกลางกระแสการเปลี่ยนแปลง ตำบลคลองค่าน ว่า ครอบครัวนายอับดุลเข้ามาคลองค่านเป็นครอบครัวแรกในปี 2481 พร้อมกับการมีถนนสายสุขุมวิท ตัดผ่านตำบลคลองค่าน คนอื่น ๆ ก็ตามมาตั้งบ้านเรือนอยู่ในบริเวณที่เรียกว่า ริมคลองใหม่ในปัจจุบันและขยายตัวไปตามถนนสุขุมวิท (เรวดี ประเสริฐเจริญสุข 2545 : 15 อ้างถึงใน โสภา ทองประเสริฐ 2550 : 33)

กลุ่มชนทั้งสี่ชนชาติมาอยู่ร่วมกัน ดำรงชีพด้วยอาชีพการประมงหากุ้ง หอย ปู ปลา ใช้ทรัพยากรร่วมกัน ต่างกลุ่มต่างมีวิถีชีวิต ความเชื่อ วัฒนธรรม ประเพณีของตนเอง และผสมผสานวัฒนธรรมบางส่วน เพื่อให้อยู่ร่วมกันได้อย่างกลมกลืน ชุมชนคลองค่านจึงนับเป็นชุมชนที่มีความหลากหลายทางวัฒนธรรม ถึงแม้ว่าปัจจุบันวัฒนธรรมเฉพาะของแต่ละชุมชนจะกลมกลืนเป็นวัฒนธรรมเดียวกัน คือ วัฒนธรรมของชุมชนเมือง แต่ยังมีลักษณะร่วมที่เกิดจากสภาพภูมิศาสตร์ คือ การสร้างบ้านเรือนที่มีเสาสูงป้องกันน้ำท่วมบ้านชาวประมงที่ติดฝั่งทะเลจะใช้วัสดุไม้เพื่อทนต่อการกัดเซาะของน้ำทะเล และไอน้ำมันดิบบ้านโปรง เพื่อลดแรงต้านทานลมทะเล วัฒนธรรมการแต่งกายที่เรียบง่าย ใส่กางเกงขาสั้น เสื้อเชิ้ตสีทึบ เพื่อความสะดวกคล่องตัวในการประกอบอาชีพ (โสภา ทองประเสริฐ 2550 : 33)

โดยจากการสัมภาษณ์ ผู้ให้สัมภาษณ์ได้ให้ทัศนะเกี่ยวกับเรื่องดังกล่าว เช่น นายเจลา ทิมทอง นายณรงค์ กลมกล่อม และนางแดง ให้ทัศนะในทิศทางเดียวกัน ดังนี้ “วัฒนธรรมคงไม่ได้เป็นปัจจัยสำคัญมากที่สุดในการต่อสู้และเคลื่อนไหวในการไม่เอา

บ่อบำบัดน้ำเสีย แต่อย่างไรก็ตามหากบ่อบำบัดน้ำเสียได้เข้ามาอยู่ในชุมชนก็อาจจะส่งผลกระทบต่อวิถีชีวิต เศรษฐกิจ สังคม และสิ่งแวดล้อม ในขณะที่เดียวกันก็อาจจะมีการส่งผลกระทบต่อวัฒนธรรมบ้าง แต่คงไม่มากนัก ดังนั้นชุมชนจึงให้ความสำคัญ 2 ประเด็น คือ สิ่งแวดล้อม วิถีชีวิต ของชุมชนเป็นส่วนสำคัญกว่าวัฒนธรรม”

- สิ่งแวดล้อมในชุมชน

จากการศึกษาจากเอกสารของกระทรวงเกษตร และงานวิจัยเกี่ยวกับวิถีชีวิตของชาวประมงชุมชนคลองด่าน พบว่า

คลองด่านและคลองสองสำคัญยิ่งจากอดีตจนถึงปัจจุบัน เนื่องจากเป็นคลองที่ระบายน้ำออกสู่ทะเลได้รวดเร็ว มีคลองย่อยถึงสี่สาย ในปีพุทธศักราช 2456 กรมชลประทานมีโครงการชลประทานเชียงราก-คลองด่าน มีจุดประสงค์เพื่อรักษาระดับน้ำในคลองบริเวณพื้นที่ราบฝั่งตะวันออกของแม่น้ำเจ้าพระยาถึงแม่น้ำนครนายก ตั้งแต่ได้คลองรังสิตลงมาแถบชายทะเล ไม่ให้น้ำในคลองไหลกลับลงสู่แม่น้ำ ในขณะที่น้ำในทุ่งมีน้อยโดยสร้างประตูระบายน้ำไว้ตามคลอง เพื่อช่วยให้การทำนาในอนาเขตนี้อุดมสมบูรณ์ยิ่งขึ้น (กระทรวงเกษตรและสหกรณ์ กรมชลประทาน 2529 : 331) และการขยายพื้นที่ทำนาบริเวณตอนบนของกรุง คลองด่านจึงเป็นคลองที่ใช้กักน้ำให้ชาวนามีน้ำทำนาในฤดูแล้ง และระบายน้ำในฤดูน้ำหลาก การชลประทานที่ดีส่งผลให้พื้นที่เหนือประตูน้ำเหมาะสำหรับการทำนา ทำสวน และขยายพื้นที่การเกษตรบริเวณอำเภอบางบ่อด้วย ปัจจุบันคลองด่านยังเป็นคลองหนึ่งในโครงการ “แก้มลิง” อันเนื่องมาจากพระราชดำริของพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว เพื่อช่วยระบายน้ำออกสู่ทะเลเมื่อน้ำท่วมกรุงเทพมหานคร และปริมณฑล (โสภา ทองประเสริฐ 2550 : 36)

พื้นที่โดยทั่วไปของตำบลคลองด่านเป็นที่ราบลุ่มน้ำทะเลท่วมถึง ในอดีตมีลักษณะเป็นป่าชายเลน มีพืชพรรณ ประเภท ต้นแสม โกงกาง ประม เมื่อมีถนนสุขุมวิทตัดผ่านเป็นแนวขนาดไปตามชายทะเล ถนนสุขุมวิทจึงเป็นเขื่อนกั้นน้ำระหว่างฝั่งน้ำจืดและน้ำทะเล เพื่อที่ตอนเหนือถนนสุขุมวิทเป็นเขื่อนน้ำจืด และพื้นที่ตอนล่างติดฝั่งทะเลเป็นเขื่อนน้ำทะเลท่วมถึง มีลักษณะเป็นป่าชายเลน (โสภา ทองประเสริฐ 2550 : 37)

นอกจากนี้บริเวณปากแม่น้ำยังเป็นบริเวณที่น้ำจืดไหลมาบรรจบกับน้ำเค็มทำให้เป็นน้ำกร่อย มีความอุดมสมบูรณ์ของธาตุอาหารเป็นอย่างยิ่ง จึงกลายเป็นแหล่งเพาะเลี้ยงสัตว์น้ำชายฝั่งหลายชนิด เช่น กุ้งกุลาดำ กุ้งแชบ๊วย หอยแครง หอยแมลงภู่ ปลากระพงขาว และปูทะเล (เทอม สีวะ โทเศศ 2544: 61) ทำให้ทะเลบริเวณปากอ่าวคลองด่านอุดมสมบูรณ์ไปด้วยสัตว์น้ำชายฝั่ง ประกอบกับลักษณะพื้นที่ปากอ่าวคลองด่านเป็นป่าชายเลน ปกคลุมไปด้วยป่าแสม รมรี้น มีอุณหภูมิที่พอเหมาะ จึงเป็นพื้นที่เหมาะสำหรับการเกิด และขยายพันธุ์ของสัตว์ทะเล

จะเห็นว่าพื้นที่ทั้ง 2 ตำบลจัดเป็นพื้นที่สีเขียว มีระบบนิเวศที่อุดมสมบูรณ์ไปด้วยทรัพยากรสัตว์น้ำในทะเล มีความหลากหลายทางชีวภาพอย่างเห็นได้ชัด และทุกๆ ที่นี้ไม่มีโรงงานอุตสาหกรรม แต่ภายในชุมชนคลองด่านและสองคลองก็มีงานตอบสนองให้แก่ทุกคนได้เพียงพอ

โดยจากการสัมภาษณ์ ผู้ให้สัมภาษณ์ได้ให้ทัศนะเกี่ยวกับเรื่องดังกล่าว เช่น

นายเฉลา ทิมทอง กล่าวว่า “สิ่งแวดล้อมบริเวณอ่าวไทยด้านตะวันออกและระบบนิเวศป่าชายเลนรวมถึงทรัพยากรสัตว์น้ำทะเล ที่เป็นแหล่งอาหารที่อุดมสมบูรณ์ และเป็นแหล่งประกอบอาชีพของชาวคลองด่านและจังหวัดใกล้เคียงมาตั้งแต่บรรพบุรุษตามที่ธรรมชาติให้ไว้ เป็นมรดกในด้านแหล่งอาหารของชุมชนและของชาติ”

นายณรงค์ กลมกล่อม และนางดาวลัย จันทร์หัตถิ ให้ทัศนะในทิศทางเดียวกัน กล่าวคือ “สิ่งแวดล้อมในชุมชนเป็นปัจจัยทางด้านบวกที่สำคัญของการต่อสู้เคลื่อนไหวการต่อสู้ เพราะในชุมชนยังเป็นพื้นที่สีเขียว มีระบบนิเวศที่อุดมสมบูรณ์ไปด้วยทรัพยากรสัตว์น้ำ ต้นไม้ ป่าชายเลน เช่น ต้นเสม โกงกาง ประ และลำคลองธรรมชาติจำนวนมาก และพื้นที่บริเวณนี้มีความอุดมสมบูรณ์ของธาตุอาหารเหมาะที่จะเป็นที่อยู่อาศัยของสัตว์น้ำ ประชาชนแถวนี้จึงได้ประกอบอาชีพเพาะเลี้ยงสัตว์น้ำชายฝั่ง เช่น การเลี้ยงกุ้งแบบธรรมชาติ การเลี้ยงปลากระพงในบริเวณน้ำกร่อย การเลี้ยงปูทะเล หรือการเลี้ยงหอยแมลงภู”

1.2.6 ปัจจัยภายนอกชุมชนที่มีอิทธิพลต่อการเคลื่อนไหวทางการเมืองของกลุ่มชุมชนคลองด่าน

- การเมืองระดับประเทศ

จากการศึกษารายงานวิจัยโครงการบ่อบำบัดน้ำเสียคลองด่าน คอร์รับชั้นเชิงนโยบาย พบว่า

กลุ่มนักการเมืองที่มีส่วนเกี่ยวข้องกับโครงการจัดการน้ำเสียเขตควบคุมมลพิษจังหวัดสมุทรปราการ โดยตรงก็คือนักการเมืองในส่วนที่เข้ามาบริหารกระทรวงวิทยาศาสตร์ เทคโนโลยีและสิ่งแวดล้อม ที่ถือเป็นหน่วยงานต้นสังกัดของกรมควบคุมมลพิษผู้เป็นเจ้าของโครงการ ทั้งนี้โดยมีนักการเมืองอื่นที่มีบทบาทหนุนเสริมอีกจำนวนหนึ่งนอกจากนั้นยังมีนักการเมือง อีกส่วนที่เกี่ยวข้องอยู่ในกลุ่มบริษัทผู้รับเหมาและกลุ่มผู้ครอบครองและค่าที่ดิน ซึ่งจะมีลักษณะซ่อนเร้นมากกว่า ได้แก่ รัฐมนตรีว่าการกระทรวงวิทยาศาสตร์ เทคโนโลยีและสิ่งแวดล้อม

นักการเมืองที่เข้าดำรงตำแหน่งเจ้ากระทรวงวิทยาศาสตร์ เทคโนโลยีและสิ่งแวดล้อมในระหว่าง พ.ศ. 2538 – 2543 ถือเป็นกลุ่มที่มีบทบาทสำคัญอย่างยิ่งที่ทำให้โครงการนี้ถือ

กำเนิดขึ้นและสามารถดำเนินการไปในแนวทางดังที่กลุ่มผู้เกี่ยวข้องต้องการ แม้ว่าแนวทางดังกล่าว นั้นจะผิดรัฐธรรมนูญ ขัดกฎหมาย ละเมิดมติคณะรัฐมนตรี รวมทั้งถูกกลุ่มชาวบ้านและองค์กรทาง สังคมอื่นๆ คัดค้านก็ตาม บทบาทสำคัญของกลุ่มนี้ก็คือการกำหนดนโยบายที่เอื้อต่อโครงการและ คอยขจัดอุปสรรคปัญหาในเรื่องกฎเกณฑ์และระเบียบต่างๆ ที่ขัดขวางหรืออุดหนุนโครงการ รวมถึงการ ดำเนินการนำเสนอหรือขงเรื่องและประเด็นต่างๆ ให้ได้รับอนุมัติ หรือผ่านการรับรองจากระดับ บริหารและระดับผู้กำหนดนโยบาย เพื่อให้การดำเนินการทั้งที่เกิดขึ้นแล้วและที่จะเกิดขึ้นต่อไปมี ความถูกต้องชอบธรรมในทางนโยบาย รูปแบบที่เห็นได้ชัด 2 เรื่องก็คือ การนำเสนอโครงการใน ช่วงแรกที่มีการกำหนดแบบแผนการดำเนินการเป็นแบบ turnkey ซึ่งเอื้ออำนวยให้การดำเนินการ สามารถถดถอยตอนและค่อนข้างปลอดภัยจากการตรวจสอบควบคุม และการดำเนินการต่างๆ ที่ทำให้ การปรับเปลี่ยนรูปแบบโครงการทั้งหลายรวมทั้งการปรับเพิ่มวงเงินลงทุนเป็นไปได้โดย “ถูกต้องตาม กฎหมาย” และ “ไม่ผิดระเบียบราชการ” กระทรวงวิทยาศาสตร์และเทคโนโลยีที่ใช้อำนาจหน้าที่เอื้อ ต่อโครงการนี้อย่างสำคัญมีอยู่ 3 คนด้วยกัน ได้แก่ สุวัจน์ ลิปตพัลลภ ยิ่งพันธ์ มนะสิการ และนาย วัฒนา อิศวเหม (เพ็ญโฉม แซ่ตั้งและคณะ 2549 : 4-2)

โดยจากการสัมภาษณ์ ผู้ให้สัมภาษณ์ได้ให้ทัศนะเกี่ยวกับเรื่องดังกล่าว เช่น นายเฉลา ทิมทอง กล่าวว่า “กลุ่มนักการเมืองส่วนใหญ่ในขณะนั้นเป็น กลุ่มที่เกี่ยวข้องกับโครงการบ่อบำบัดน้ำเสียคลองด่าน เช่น 1) นายวัฒนา อิศวเหม 2) นายยิ่งพันธ์ มนะสิการ มีหลักฐานว่าท่านใช้อำนาจหน้าที่เอื้อประโยชน์ให้แก่ผู้รับเหมา โดยเป็นผู้เพิ่มวงเงิน งบประมาณให้สูงขึ้นด้วยวิธีการเปลี่ยนแปลงรูปแบบวิธีการก่อสร้าง 3) นายสุวัจน์ ลิปตพัลลภ เป็นผู้ ผลักดันโครงการฯ ให้มีการดำเนินการก่อสร้างแบบจ้างเหมารวม และให้ผู้รับเหมาจัดหาที่ดินเองเพื่อ หลีกเลี่ยงในการปฏิบัติตาม พรบ. สิ่งแวดล้อมแห่งชาติ พ.ศ. 2535 นอกจากนี้ยังมีข้าราชการอีก 3 กลุ่ม คือ 1) ข้าราชการกรมควบคุมมลพิษ 2) ข้าราชการกระทรวงการคลัง และ 3) ข้าราชการกระทรวงมหาดไทย

นายณรงค์ กลมกล่อม กล่าวว่า “นักการเมืองเป็นกลุ่มที่น่ากลัวที่สุดใน ช่วงที่มีการเคลื่อนไหวทางการเมือง เพราะมีทั้งนักการเมืองท้องถิ่น นักการเมืองระดับประเทศ ซึ่ง แต่ละคนต่างก็มีอิทธิพลซึ่งเป็นที่รู้จักกันในดีในพื้นที่ จึงทำให้การเคลื่อนไหวหยุดบ่อบำบัดน้ำเสีย คลองด่านต้องระมัดระวังตัว โดยเฉพาะแกนนำ แต่พวกชาวบ้านเองอาจจะมีใบปลิว โจมตีพวกแกนนำ แจกให้ชาวบ้าน รวมทั้งเวลายื่นข้อเรียกร้อง หรือให้มีการตรวจสอบความผิดปกติของโครงการ จะดู เหมือนเป็นเรื่องใหญ่เพราะส่วนใหญ่ผู้นำนักการเมืองเค้าจะรู้จักดี ช่วยกันดี เพราะฉะนั้นพวกนักการเมือง เป็นปัญหาสำคัญในการเคลื่อนไหวไม่น้อยทีเดียว”

นางดาวัลย์ จันทระหัตติ กล่าวว่า “นายวัฒนา อิศวเหม เป็นนักการเมือง ท้องถิ่นที่มีอิทธิพลในพื้นที่คลองด่านอยู่มากพอสมควร พฤติกรรมของนายวัฒนาฯ จะเป็นลักษณะได้

ซื้อที่จากประชาชนในราคาถูกไร่ละประมาณ 20,000 บาท จำนวนหนึ่งและได้ขายต่อในราคาที่สูงกว่ามากกว่าหนึ่งเท่าตัว นอกจากนี้เอง นายวัฒนาฯ ยังได้ส่งลูกน้องมาก่อชวนชาวบ้านในระหว่างการเคลื่อนไหวก่อให้หยุดสร้างบ่อบำบัดน้ำเสียคลองด่านเป็นระยะ”

- กลุ่มเอกชน

จากการศึกษารายงานวิจัยโครงการบ่อบำบัดน้ำเสียคลองด่าน คอร์รับชั่นเชิงนโยบาย และหนังสือทูลเกล้าถวายฎีกา พบว่า

กลุ่มเอกชนที่มีส่วนเกี่ยวข้องกับ โครงการจัดการน้ำเสียเขตควบคุมมลพิษ จังหวัดสมุทรปราการ โดยตรงแยกย่อยได้อีกเป็น 3 กลุ่ม คือกลุ่มรวบรวมและค้าที่ดิน กลุ่มผู้รับเหมาก่อสร้าง และกลุ่มบริษัทที่ปรึกษา (เพ็ญ โจนม์ แซ่ตั้งและคณะ 2549 : 4-28)

1) กลุ่มค้าที่ดินนับได้ว่าเป็นกลุ่มผลประโยชน์ที่เป็นต้นเหตุให้โครงการดำเนินไปอย่างผิดปกติวิสัยที่สำคัญกลุ่มหนึ่ง กลุ่มนี้ได้กำไรนับพันล้านบาทจากการขายที่ดินจำนวน 1,903 ไร่ในท้องที่ตำบลคลองด่านให้แก่โครงการ โดยที่บริษัทหลัก ๆ ที่เกี่ยวข้องนั้นมีด้วยกัน 3 บริษัท คือบริษัทคลองด่านมารีน แอนด์ ฟิชเชอรี บริษัทปาล์ม บีช ดีเวลลอปเม้นท์ จำกัด และบริษัทเหมืองแร่ลานทอง จำกัด บริษัททั้ง 3 แห่งนี้เข้าเกี่ยวข้องกับที่ดินผืนใหญ่ที่คลองด่านในลักษณะรับช่วงต่อเนื่องกันกล่าวคือ ถึงแม้ว่าบริษัทคลองด่านมารีน แอนด์ ฟิชเชอรี จำกัด จะเป็นเอกชนรายเดียวที่ขายที่ดินผืนใหญ่ริมชายทะเลตำบลคลองด่าน ให้เป็นที่ตั้งโครงการ แต่โดยความเป็นมาแล้วพบว่ามิจุดเริ่มต้นมา จากการที่บริษัทปาล์ม บีช ดีเวลลอปเม้นท์ จำกัด ร่วมกับบริษัทเหมืองแร่ลานทองได้เข้าไปรวบรวมและกว้านซื้อที่ดินซึ่งส่วนใหญ่ถือครองโดยประชาชนในท้องถิ่นในลักษณะของเอกสารสิทธิ์ สด. 1 และ นส. 3 แล้วนำมาออกโฉนด จนกระทั่งรวมเป็นที่ดินแปลงใหญ่ได้กว่า 2,155 ไร่ นอกจากนี้ยังมีที่ดินอีกส่วนหนึ่งถูกกว้านซื้อเป็นแปลงต่อเนื่องกันด้วย แต่ไม่ได้ถือกรรมสิทธิ์ในนามบริษัทปาล์ม บีชดีเวลลอปเม้นท์ หากรวมที่ดินต่อเนื่องทั้งผืนแล้วพบว่ามิเนื้อที่ประมาณ 2,600 ไร่ ที่ดินผืนดังกล่าวผ่านการซื้อขายถ่ายโอนภายในกลุ่มบุคคลเดียวกันในลักษณะนิติกรรมอำพรางกระทั่งสามารถปรับเพิ่มราคาจากไร่ละไม่กี่หมื่นบาทเป็นไร่ละหลายแสนบาท แล้วพุ่งขึ้นถึงกว่าล้านบาทในตอนที่เสนอขายให้กับกลุ่มผู้รับเหมาก่อสร้างและส่งมอบต่อกรมควบคุมมลพิษ

2) กลุ่มผู้รับเหมาก่อสร้างโครงการนี้กำหนดใช้วิธีว่าจ้างแบบเหมารวม (turnkey) ในการดำเนินงานออกแบบและก่อสร้างมาตั้งแต่ต้น โดยตามแผนที่ขออนุมัติคณะรัฐมนตรีเมื่อปี 2538 นั้นแบ่งสัญญาว่าจ้างเป็น 2 ส่วนแยกระหว่างฝั่งตะวันตกและฝั่งตะวันออก แต่เมื่อถึงขั้นการจัดจ้างและเซ็นสัญญาจริงๆ เมื่อวันที่ 20 สิงหาคม 2540 ทางกรมควบคุมมลพิษ ได้รวมสัญญาเป็นสัญญาเดียวและทำกับกลุ่ม NVPSKG Joint Venture and NWWIอย่างไรก็ดีเนื่องจากในวันที่ 30 เมษายน 2542 ได้มีการเปลี่ยนบริษัทคู่สัญญาเป็น NVPSKG Joint Venture and

OPCO ขณะที่โดยข้อเท็จจริงนั้น ทาง NWWI หรือ North West Water International Ltd. ได้ถอนตัวออกไปตั้งแต่ก่อนจะมีการเซ็นสัญญาโครงการแล้ว ดังนั้น กลุ่มธุรกิจเอกชนที่ได้รับงานออกแบบรวมก่อสร้างระบบบำบัดและรวบรวมน้ำเสียในโครงการนี้ภายใต้เม็ดเงินทั้งหมด ประมาณ 22,950 ล้านบาทอย่างแท้จริงจึงได้แก่ NVPSKG Joint Venture หรือกิจการร่วมค้า NVPSKG กับ OPCO หรือบริษัทสมุทรปราการ ออฟเพอร์เรตติ้ง จำกัด นอกจากนี้ยังมีบริษัทเอกชนที่เข้ามารับงานเหมาช่วงต่างๆ อีกจำนวนหนึ่ง ซึ่งในส่วนของงานด้านการทำท่อและวางท่อที่ถือเป็นงานก้อนใหญ่ที่มีการตัดแบ่งช่วงจ่ายเหมางานออกไปนั้นมีบริษัทที่เกี่ยวข้องด้วย 2 บริษัท คือ บริษัทไทยเรืองอุตสาหกรรม และกิจการร่วมค้า วี.เอส.เค. โฟฟแจ็คกิ้ง ซึ่งผู้ก่อตั้งก็คือบรรดากลุ่มบริษัทที่เป็นสมาชิกของกิจการร่วมค้า NVPSKG นั่นเอง

‘ โดยจากการสัมภาษณ์ ผู้ให้สัมภาษณ์ได้ให้ทัศนะเกี่ยวกับเรื่องดังกล่าว เช่น นายเฉลา ทิมทอง กล่าวว่า “จากการที่ค้นหาข้อมูล พบว่า สัญญารับเหมาก่อสร้างงานในโครงการฯ สัญญาเลขที่ 75/2540 ลงวันที่ 20 สิงหาคม 2540 ระหว่างกรมควบคุมมลพิษผู้ว่าจ้างกับกลุ่มกิจการร่วมค้าผู้รับจ้าง สัญญาได้ตกเป็น โมฆะมาตั้งแต่ต้นแล้วตาม TOR บริษัทผู้เข้าประกวดราคาต้องมีคุณสมบัติเหมาะสม มีความชำนาญ มีประสบการณ์และมีผลงานที่เป็นที่ยอมรับในระดับประเทศ ซึ่งกลุ่มกิจการร่วมค้าประกอบด้วย 6 บริษัท คือ 1) N บริษัท นอร์ทเวสต์ วอเตอร์ อินเตอร์เนชันแนล จำกัด 2) V บริษัท วิจิตรภรณ์ก่อสร้าง จำกัด 3) P บริษัท ประยูรวิสาหการช่าง จำกัด 4) S บริษัท สีแสงการโยธา จำกัด 5) K บริษัท กรุงธน เอ็นยีเนียริง จำกัด 6) G บริษัท เกดเวย์ ดีเวลลอปเม้นท์ จำกัด ใน 6 บริษัท มีบริษัท นอร์ทเวสต์ วอเตอร์ อินเตอร์เนชันแนล จำกัด จากประเทศอังกฤษ เพียงบริษัทเดียวที่มีคุณสมบัติเหมาะสมเข้าประกวดราคาตาม TOR ส่วน 5 บริษัทไทยที่เหลือไม่มีความชำนาญ ไม่มีประสบการณ์ จึงไม่มีคุณสมบัติเข้าประกวดราคา แต่ 5 บริษัทไทยได้อ้างต่อกรมควบคุมมลพิษผู้ว่าจ้างว่า กลุ่มบริษัทของตนมีบริษัท นอร์ทเวสต์ วอเตอร์ อินเตอร์เนชันแนล จำกัด ที่มีประสบการณ์ดังกล่าวร่วมกลุ่ม จึงทำให้กลุ่มกิจการร่วมค้า NVPSKG ได้มีคุณสมบัติเข้าประกวดราคา และเป็นคู่สัญญารับเหมาก่อสร้างงานในโครงการฯ แต่ข้อเท็จจริงข้าพเจ้าได้ตรวจสอบพบว่า บริษัท นอร์ทเวสต์ วอเตอร์ อินเตอร์เนชันแนล จำกัด ได้ถอนตัวจากกลุ่มกิจการร่วมค้ามาแต่ต้นก่อนลงนามในสัญญา และกลุ่มกิจการร่วมค้าที่เหลือได้รวมกันจัดตั้งบริษัทชื่อ บริษัทสมุทรปราการ ออฟเพอร์เรตติ้ง จำกัด ขึ้นมาแทนบริษัท นอร์ทเวสต์ วอเตอร์ อินเตอร์เนชันแนล จำกัด จึงถือได้ว่าสัญญาดังกล่าวเป็นโมฆะตั้งแต่ต้น และต่อพฤติกรรมทุจริตตั้งแต่แรกเช่นเดียวกัน”

นายณรงค์ กลมกล่อม และนางคาวลัย จันทระหัสดี ให้ทัศนะในทิศทางเดียวกันว่า “แกนนำร่วมกันหาข้อมูลเกี่ยวกับการดำเนินการที่บ่งบอกถึงการทุจริตเพื่อเป็นข้อมูลในการต่อสู้และคัดค้านการก่อสร้างโครงการบำบัดน้ำเสีย แกนนำก็จะพบข้อมูลเกี่ยวกับการจัดซื้อ

ที่ดินสร้างระบบบำบัดน้ำเสียที่คลองด่านมีเงื่อนไขหลายประการ ประการที่หนึ่ง คือ มีการเปลี่ยนที่ก่อสร้างโครงการที่ ต.บางปลา กับ ต.บางปูใหม่ เป็นที่ ต.คลองด่าน ทำให้ถูกตั้งข้อสงสัยว่าเข้าทางปีนกลุ่มธุรกิจการเมืองที่ต้องการขายที่ดินของตนเอง ประการที่สอง คือ ที่ดินบริเวณดังกล่าวเป็นพื้นที่ป่าชายเลนและเป็นเขตป่าอนุรักษ์จึงไม่สามารถออกโฉนดได้ เมื่อกลุ่มบริษัทการค้าผู้รับเหมา (NVPSKG) ซื้อที่ดินเสร็จก็โอนกรรมสิทธิ์ที่ดินให้แก่กรมควบคุมมลพิษเพื่อรับเงินค่าที่ดินจำนวน 1,956 ล้านบาท ประการที่สาม คือ ที่ดินมีราคาสูงกว่าปกติเพราะสำนักที่ดินจังหวัดสมุทรปราการประเมินราคาที่ดิน 17 แปลง ในราคาไร่ละ 480,000 บาท แต่กลับมาข้อมแมวขายในราคาไร่ละ 1.03 ล้านบาท ประการที่สี่ คือ การอนุมัติวงเงินเพื่อจัดซื้อโดยมิชอบ โดยคณะรัฐมนตรีได้อนุมัติเงินจำนวนที่มากกว่าเดิมในการซื้อที่ดินถึงเท่าตัว ทั้งๆ ที่เดิมบอกไว้ว่าเป็นการประหยัดขึ้นในการสร้างที่เดียว ประเด็นที่ห้า คือ การเลือกผู้รับจ้างเป็นบริษัทรับเหมาของนักการเมืองกันเอง จำนวนหลายบริษัท อาทิเช่น บริษัทสีแสงการโยธา (1979) จำกัด บริษัทประยูรวิศว์การช่าง จำกัด

บริษัทที่มีส่วนเกี่ยวข้องในโครงการนี้ได้แก่ กลุ่มผู้รับเหมา (NVPSKG) โดย N คือ บริษัทนอร์ธเวส วอเตอร์อินเตอร์เนชั่นแนล จำกัด (ของอังกฤษ), V คือ บริษัทวิจิตรลักษณ์ก่อสร้าง จำกัด (ของนายพิชญ ชวนะนันท์), P คือ บริษัทประยูรวิศว์การช่าง จำกัด (ของตระกูลลิปตพัลลภ), S คือ บริษัทสีแสงการโยธา (1979) จำกัด (ของนายสิทธิโรจน์ วงศ์สิโรจน์กุล ซึ่งแนบแน่นกับ นายบรรหาร ศิลปอาชา), K คือ บริษัทกรุงธนเอ็นยีเนียร์ จำกัด (นายนิพนธ์ โกศัลพลกุล หลานของนายวิจิตร ชวนะนันท์), G คือ บริษัทเกตเวย์ ดีเวลลอปเมนต์ จำกัด (คนอยู่ในบริษัทคลองด่านมารีน แอนด์ ฟิชเชอร์รี่ จำกัด) นอกจากนี้ยังมีบริษัทไทยเรืองอุตสาหกรรม (คือการรวมตัวกันของบริษัท VSK) บริษัทปาล์มบีช ดีเวลลอปเมนต์ จำกัด (นายวัฒนาและนายสมพร อัสวเหม และนายสมศักดิ์ เทพสุทิน เป็นผู้ถือหุ้น) บริษัทคลองด่านมารีน แอนด์ ฟิชเชอร์รี่ จำกัด (ของนายอิสราพร ชูตากา) และยังมีหน่วยงานของรัฐเข้ามาเกี่ยวข้องคือกรมควบคุมมลพิษสังกัดกระทรวงวิทยาศาสตร์ เทคโนโลยี และสิ่งแวดล้อม”

นางดาวัลย์ จันทรหัสดี กล่าวว่า “ชุมชนไม่ได้มีปัญหาเกี่ยวกับกลุ่มเอกชนซะทีเดียว แต่เรามีปัญหากับหน่วยงานรัฐ กรมควบคุมมลพิษมากกว่า ที่อนุมัติให้กลุ่มเอกชนเข้ามาดำเนินการก่อสร้างในพื้นที่ แต่ถ้าพิจารณากันดีๆ กลุ่มเอกชนเหล่านี้ก็เชื่อมโยงกับกลุ่มนักการเมืองระดับท้องถิ่นและระดับประเทศ เพราะมีหลายบริษัทที่เป็นทั้งบริษัทคนสนิท และเป็นบริษัทของตระกูลนักการเมือง ดังนั้นในการดำเนินงานก่อสร้างบ่อบำบัดน้ำเสียที่เป็นในส่วนของกลุ่มเอกชนส่วนใหญ่เป็นเรื่องของการทุจริต ฮั้วประมูล ซึ่งเป็นข้อมูลหลักที่นายเฉลา ทิมทอง ได้สืบค้นมาเพื่ออ้างอิงถึงความไม่ชอบมาพากลในการก่อสร้างบ่อบำบัดน้ำเสียเท่านั้น”

จากการศึกษารายงานวิจัยโครงการบ่อน้ำบาดน้ำเสียคลองด่าน คอรัปชั่นเชิงนโยบาย หนังสือทูลเกล้าถวายฎีกา และการต่อสู้เพื่อปกป้องสิทธิและทรัพยากรของชุมชนกรณีศึกษาโครงการบ่อน้ำบาดน้ำเสียคลองด่าน พบว่า

การทุจริตที่เกิดขึ้นเป็นการร่วมกันทำอย่างเป็นขบวนการและมีความแยบยลซับซ้อน โดยอาศัยตำแหน่งและอำนาจหน้าที่ในฐานะผู้กมนโยบายและผู้กุมอำนาจในการดำเนินโครงการ จนสามารถทำให้งบประมาณการก่อสร้างเพิ่มสูงขึ้นกว่าเท่าตัวจาก 13,000 กว่าล้านบาท เป็น 23,000 กว่าล้านบาทอย่างไร้การทวงติงและการตรวจสอบจากผู้มีหน้าที่รับผิดชอบ จากโครงการบ่อน้ำเสียขนาดใหญ่ที่มีหลายฝ่ายทั่วถึงถึงความใหญ่โตและความหละหลวมของวิธีดำเนินการอยู่แล้ว สิ่งที่เกิดขึ้นยังทำให้โครงการนี้กลายเป็นอภิโครงการที่ใหญ่ที่สุดในภูมิภาคเอเชียอาคเนย์ และแม้จะดำเนินการโดยอิสระ ปราศจากการตรวจสอบที่รัดกุม แต่โครงการที่ได้ชื่อว่ามีความสำเร็จอย่างเร่งด่วนเพื่อแก้ปัญหามลพิษที่เลวร้ายขึ้นทุกวัน ในจังหวัดสมุทรปราการนี้ก็กลับใช้เวลายืดเยื้อยาวนานเกือบทศวรรษจนกระทั่งบัดนี้โครงการก็ยังค้างคา ที่สำคัญคือไม่อาจไว้วางใจได้ด้วยว่าสิ่งก่อสร้างที่ดำเนินการไปแล้วกว่าร้อยละ 90 จะใช้ประโยชน์ได้ และจะไม่ก่อผลเสียหายซ้ำซ้อนต่อสิ่งแวดล้อม ทว่าการรับเหมาก่อสร้างและค่าใช้จ่ายอื่นๆ ของโครงการในช่วงหลายปีที่ผ่านมาได้ผลลัพท์ประมาณแผ่นดินไปแล้วร่วม 20,000 ล้านบาท

โดยจากการสัมภาษณ์ ผู้ให้สัมภาษณ์ได้ให้ทัศนะเกี่ยวกับเรื่องดังกล่าว เช่น นายเฉลา ทิมทอง กล่าวว่า “การก่อสร้างโครงการนี้กำหนดอายุการใช้งานนาน 50-80 ปี แต่สัญญารับประกันความเสียหายด้านโครงสร้างวิศวกรรมเพียง 1 ปี แต่บริษัทผู้รับเหมากลุ่มกิจการร่วมค้ามิได้ก่อสร้างตามแบบมาตรฐานที่กำหนดในสัญญา เมื่อส่งมอบงานเดินระบบพ้นจาก 1 ปี ระบบรวบรวมและบำบัดน้ำเสียในโครงการจะพังเสียหาย จนไม่สามารถใช้งานได้ตามวัตถุประสงค์ที่รัฐต้องเสียเงิน ไปกว่า 20,000 ล้านบาท (ในเรื่องนี้วิศวกรผู้ควบคุมงานก่อสร้างของบริษัทที่ปรึกษากรมควบคุมมลพิษที่มีสำเนียงที่ดัดเน่าเอกสารมาตรฐานคู่สัญญาและหลักฐานที่กิจการร่วมค้า มิได้ก่อสร้างตามแบบมาตรฐานมาให้ผม)”

นายณรงค์ กลมกล่อม และนางดาวัลย์ จันทระห์ดี ให้ทรรศนะตรงกันว่า “เรื่องของงบประมาณการก่อสร้างโดยส่วนใหญ่ นายเฉลา ทิมทองจะเป็นผู้หาข้อมูลมา แล้วนำมาชี้แจงกันที่ในประชุมแกนนำ และการประชุมของกลุ่มชาวบ้าน โครงการดังกล่าวต้องใช้เงินมากมหาศาล น่าจะประมาณ 23,000 ล้านบาท ซึ่งแกนนำได้อธิบายให้ฟังว่าในความจริงแล้วการก่อสร้างโครงการดังกล่าวไม่น่าจะใช้เงินลงทุนมากถึงขนาดนี้ ยกตัวอย่าง เช่น ที่ดินที่คลองด่านชาวบ้านซื้อขายกันจริงราคาไม่เกินไร่ละ 200,000 บาท แต่ทางเราพบหลักฐานการซื้อขายระหว่างบริษัทหนึ่งกับรัฐบาลว่าซื้อขายกันราคาเฉลี่ยไร่ละ 1.03 ล้านบาท และเมื่อแกนนำร่วมกันค้นหาข้อมูลยังพบอีกว่ามี

การนำที่ในทะเลมาทำโหนดขายให้กับรัฐบาลอีก ก็จะไปแล้วก็เป็น การทุจริตกันทั้งระบบ เรื่องของจำนวนเงินเป็นเรื่องสำคัญ เพราะว่าเกินว่าความเป็นจริงถึงเท่าตัว แคนนากับประชาชนในชุมชนเองจึงรู้สึกถึงความผิดปกติและความไม่เป็นธรรมกับประชาชน และทำให้เกิดความหึกเหิมที่จะต่อสู้กับพวกนายทุนยิ่งขึ้น”

ตอนที่ 2 รูปแบบการเคลื่อนไหวทางการเมืองภาคประชาชนของชุมชนคลองด่าน อำเภอบางบ่อ จังหวัดสมุทรปราการ

2.1 การร้องทุกข์

การร้องทุกข์เป็นการเรียกร้องให้รัฐเข้ามาแก้ไขปัญหาที่ไม่ได้รับการเหลียวแลซึ่งดูจะเป็นการเคลื่อนไหวที่มากที่สุด แต่ก็สามารถนำไปสู่เส้นทางที่สามารถรับผิดชอบตนเองได้มากขึ้น จนไปถึงการยกเลิกแนวคิดพึ่งพารัฐไปพร้อมกัน

การเริ่มคัดค้านโครงการบ่อน้ำบาดน้ำเสียด้าน แคนนากับชาวบ้านได้ร่วมกันดำเนินการคัดค้านในหลากหลายวิธี ในส่วนของการร้องทุกข์ก็เป็นส่วนหนึ่งของ ซึ่งแคนนากับกลุ่มชาวบ้านได้ดำเนินการร้องทุกข์กับภาครัฐ และการยื่นถวายฎีกาต่อพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวให้รัฐบาลยุติโครงการก่อสร้างบ่อน้ำบาดน้ำเสีย ในท้องที่ตำบลคลองด่าน

2.1.1 สอบถามเจ้าพนักงานท้องถิ่น เช่น กำนัน ผู้ใหญ่บ้าน ประธานสภาเทศบาล และปลัดปกครองอำเภอ ถึงความเป็นมาของโครงการ

โดยจากการสัมภาษณ์ ผู้ให้สัมภาษณ์ได้ให้ทัศนะเกี่ยวกับเรื่องดังกล่าว เช่น นายเฉลา ทิมทอง กล่าวว่า “พวกเราเริ่มคัดค้านโครงการบ่อน้ำบาดน้ำเสีย ช่วงธันวาคม 2541 หลังจากที่ได้เห็นป้ายสีแดง มีโลโก้ของกรมควบคุมมลพิษที่ป้ายเขียนข้อความว่า “เขตราชการห้ามบุกรุก” ขึ้นนอกนอกชายฝั่งทะเลไปตามแนวชายฝั่งทะเลระยะทางประมาณ 1,500 เมตร และลึกเข้าไปในพื้นที่ประมาณ 1,800 เมตร และทราบจากชาวบ้านว่าพื้นที่ดังกล่าวจะใช้เป็นที่ก่อสร้างโรงงานบ่อน้ำบาดน้ำเสีย ได้เห็นมีรถบรรทุกจำนวนมากนำลูกรังเข้ามาถมปรับพื้นที่ จึงเกิดความสงสัยว่าตำบลคลองด่านไม่มีโรงงานอุตสาหกรรม เป็นพื้นที่การเกษตรด้านประมง เหตุใดจึงใช้พื้นที่ตำบลคลองด่านเป็นที่ก่อสร้างโรงงานบ่อน้ำบาดน้ำเสีย และน้ำเสียดังกล่าวนำมาจากแห่งใด และมีจำนวนเท่าใด สร้างแล้วจะมีผลกระทบต่อสิ่งแวดล้อม ต่อสุขภาพอนามัย ต่อการประกอบอาชีพประมงชายฝั่งของราษฎรในตำบลคลองด่าน และพื้นที่ใกล้เคียงหรือไม่ จึงได้สอบถามเจ้าพนักงานท้องถิ่น เช่น กำนัน ผู้ใหญ่บ้าน ประธานสภาเทศบาล สมาชิกเทศบาล และปลัดปกครองอำเภอ ถึงความเป็นมาของโครงการ และเมื่อการก่อสร้างเสร็จแล้วจะสร้างความเดือดร้อนต่อประชาชนในพื้นที่และ

บริเวณใกล้เคียงหรือไม่ ข้าราชการดังกล่าวรวมถึงปลัดอำเภอฝ่ายปกครองไม่สามารถตอบได้เพราะไม่ทราบที่มาของโครงการ”

นายณรงค์ กลมกล่อม กล่าวว่า “แรกเริ่มเดิมทีทุกคนต่างก็สงสัยว่าเกิดอะไรขึ้นกันแน่ นายเฉลา แนะนำว่าลองไปสอบถามกับเจ้าพนักงานท้องถิ่น เช่น กำนัน ผู้ใหญ่บ้าน ประธานสุขาภิบาล สมาชิกเทศบาล และปลัดปกครองอำเภอ ว่าพวกเขาทราบว่าจะมีการก่อสร้างโครงการบ่อน้ำบาดน้ำเสียในพื้นที่คลองด่าน แล้วจะมีผลกระทบต่อสิ่งแวดล้อมและสุขภาพของชุมชนหรือไม่ หรือจะสร้างความเดือนร้อนอะไรให้กับเราบ้าง ปรากฏว่าไม่มีเจ้าพนักงานคนใดตอบได้ พวกเราจึงพากันกลับมาประชุมและหารือถึงแนวทางต่อไป”

นางดาวัลย์ จันทรหัสดี กล่าวว่า “ลุงเฉลา เป็นผู้มีบทบาทหลักในการแสวงหาความกระจ่างชัด โดยสอบถามกับหน่วยงานท้องถิ่นต่างๆ ไม่ว่าจะเป็นระดับ อบต. อำเภอ หรือ จังหวัด ปรากฏว่า ไม่มีฝ่ายใดให้ความกระจ่างได้ จนกระทั่งมีการปักป้ายขึ้นที่บริเวณด้านสถานที่ก่อสร้าง บ่งบอกถึงชื่อโครงการและหน่วยงานดำเนินการ ลุงเฉลาเลยสอบถามไปยังกรมควบคุมมลพิษ”

2.1.2 สอบถามไปยังกรมควบคุมมลพิษ

โดยจากการสัมภาษณ์ ผู้ให้สัมภาษณ์ได้ให้ทัศนะเกี่ยวกับเรื่องดังกล่าว เช่น นายเฉลา และนายณรงค์ กลมกล่อม ให้ทัศนะในทิศทางเดียวกันว่า “ปลายเดือนธันวาคม 2541 ข้าพเจ้าได้มีหนังสือถึงกรมควบคุมมลพิษ ถามถึงความเป็นมาของโครงการแหล่งน้ำเสียของโครงการ ปริมาณน้ำเสียนำมาบำบัด วิธีการบำบัด ก่อนที่จะได้รับหนังสือจากกรมควบคุมมลพิษ ช่วงปลายเดือนธันวาคม 2541 ประธานสุขาภิบาลตำบลคลองด่านได้แจ้งให้ข้าพเจ้าทราบว่ากรมควบคุมมลพิษ จะมาชี้แจงเกี่ยวกับบ่อน้ำบำบัดน้ำเสียต่อ อบต. กำนัน ผู้ใหญ่บ้าน และสุขาภิบาล ที่ว่าการอำเภอ ถ้ามีความสงสัยเรื่องใดให้ไปสอบถามเอง วันประชุมชี้แจงกรมควบคุมมลพิษได้แจ้งโลโก้แผ่นพับที่มาของโครงการฯ แหล่งน้ำเสียที่นำมาบำบัดจากลำโรงเหนือ ลำโรงได้ปุ้เจ้าสมิงพราย ปากน้ำ บางเมือง บางปู วันละ 400,000 ลูกบาศก์เมตร รวมกับน้ำเสียที่พระประแดง สุขสวัสดิ์ ลัดหลวง บางปลาจูด และพระสมุทรเจดีย์ วันละ 125,000 ลูกบาศก์เมตร วางท่อลอดแม่น้ำเจ้าพระยารวมบำบัดที่ตำบลคลองด่าน วันละ 525,000 ลูกบาศก์เมตร ใช้ท่อรวบรวมน้ำเสีย ท่อส่งน้ำเสียความยาวทั้งโครงการ 125 กิโลเมตร น้ำที่บำบัดแล้วต้องปล่อยทิ้งลงทะเลวันละ 525,000 ลูกบาศก์เมตร

ข้าพเจ้าได้ให้เจ้าหน้าที่ของกรมควบคุมมลพิษได้ชี้แจงเรื่องกลิ่นจากบ่อน้ำบำบัด จะมีผลกระทบต่อสุขภาพอนามัยของราษฎรในพื้นที่ กรมควบคุมมลพิษตอบว่าเรื่องกลิ่นอยู่ในระหว่างศึกษาและข้าพเจ้าได้ถามอีกว่าให้ช่วยอธิบายถึงน้ำที่วันละ 500,000 ลูกบาศก์เมตร ที่อาจมีสารพิษปนเปื้อนปล่อยลงทะเลในบริเวณที่ราษฎรประกอบอาชีพประมง และเลี้ยงหอยแมลงภู่เป็น

จำนวนมาก กรมควบคุมมลพิษชี้แจงว่า อยู่ระหว่างขั้นตอนการศึกษา ผู้ช่วยผู้ใหญ่บ้านหมู่ 13 ที่เข้าร่วมรับฟังในวันดังกล่าว ได้ถามเรื่องกากตะกอนที่เหลือจากการบำบัดจะนำไปไว้แหล่งใด นางยุรี อินนา ผู้อำนวยการกองจัดการคุณภาพน้ำ กรมควบคุมมลพิษ ได้ตอบว่าเรื่องกากกำลังดู ๆ อยู่ ข้าพเจ้าได้กล่าวในที่ประชุมว่า ถ้ามองเรื่องกลิ่นก็บอกว่าอยู่ระหว่างการศึกษารองน้ำทิ้งก็บอกว่าอยู่ในขั้นตอนการศึกษา เรื่องกากตะกอนก็บอกว่ากำลังดู ๆ อยู่”

นางดาวัลย์ จันทระหัตติ กล่าวว่ “ในวันที่ 4 ธันวาคม ปีเดียวกันนั้น ประชาชนตำบลคลองด่านจึงมีหนังสือถามไปยังกระทรวงวิทยาศาสตร์ ส่งผลให้อีก 4 วันต่อมา กรมควบคุมมลพิษ นำโดย ดร.ยุรี อินนา ผู้อำนวยการกองจัดการคุณภาพน้ำ ในฐานะผู้อำนวยการโครงการ เดินทางมาประชุมชี้แจงกับกำนัน ผู้ใหญ่บ้าน สุขาภิบาลคลองด่าน แต่ไม่มีการแจ้งให้ประชาชนทั่วไปเข้าร่วมกับฟังแต่อย่างใด แต่นายเจลา กับพวกอีก 2 คน มีโอกาสได้เข้าร่วมฟังด้วยก็เนื่องจากได้รับแจ้งเป็นการส่วนตัวจากประธานสุขาภิบาล”

2.1.3 การจัดทำหนังสือร้องเรียนไปยังคณะกรรมการพิจารณาศึกษาปัญหา
การใช้งบประมาณก่อสร้างระบบบำบัดน้ำเสียชุมชนในคณะกรรมการการปกครอง สภา
ผู้แทนราษฎร

โดยจากการสัมภาษณ์ ผู้ให้สัมภาษณ์ได้ให้ทัศนะเกี่ยวกับเรื่องดังกล่าว เช่น นายเจลา ทิมทอง กล่าวว่า “ในช่วงระหว่างวันที่ 9 มีนาคม 2542 คณะอนุกรรมการการปกครองตรวจสอบ โครงการจัดน้ำเสียชุมชนและปัญหาการใช้เงินงบประมาณก่อสร้างระบบบำบัดน้ำเสียชุมชนของสภาผู้แทนราษฎร จะลงพื้นที่อำเภอบางบ่อและตรวจสอบการก่อสร้างบ่อบำบัดน้ำเสียที่คลองด่าน เมื่อวันที่ 9 ข้าพเจ้าพร้อมด้วยชาวบ้านได้มีหนังสือร้องเรียนให้ตรวจสอบโครงการก่อสร้างบ่อบำบัดน้ำเสียจะสร้างความเดือดร้อนให้กับราษฎร โดยมีชาวบ้านไปร่วมร้องเรียนด้วย”

นายณรงค์ กลมกล่อม กล่าวว่า “คณะอนุกรรมการพิจารณาศึกษาปัญหาการใช้เงินงบประมาณก่อสร้างระบบบำบัดน้ำเสียชุมชน ในคณะกรรมการการปกครอง สภาผู้แทนราษฎร เป็นหน่วยงานแรกที่ได้รับจดหมายร้องเรียนจากชาวบ้านอย่างเป็นทางการ เพื่อเรียกร้องให้ช่วยหยุดการก่อสร้างบ่อด้วยการขอให้มีการตรวจสอบความไม่โปร่งใสเกี่ยวกับโครงการนี้ ทั้งนี้เนื่องจากคณะอนุกรรมการชุดดังกล่าวดำเนินการศึกษาเกี่ยวกับระบบการจัดการน้ำเสียอยู่ก่อนแล้ว และได้เดินทางมายังตำบลคลองด่าน อำเภอบางบ่อเพื่อตรวจสอบสภาพพื้นที่และรับฟังปัญหา 2 ครั้งในวันที่ 9 และ 24 มีนาคม 2542 ดังนั้นชาวบ้านทั้งสองตำบลประมาณ 700 คนจึงรวมตัวเพื่อต้อนรับคณะอนุกรรมการฯ ในวันแรกที่ลงพื้นที่ 2 พร้อมกับมีการยื่นจดหมายแสดงจุดยืนไม่เห็นด้วยกับโครงการต่อ สมาชิกสภาผู้แทนราษฎร มุข สุโกลมานประธานของคณะ อนุกรรมการ”

นางดาวัลย์ จันทรหัตถี กล่าวว่า “หากไม่นับกรมควบคุมมลพิษคณะอนุ-
กรรมการพิจารณาศึกษาปัญหาการใช้งบประมาณก่อสร้างระบบบำบัดน้ำเสียชุมชนใน
คณะกรรมการการปกครอง สถาผู้แทนราษฎร คูเหมือนจะเป็นหน่วยงานแรกที่ได้รับจดหมาย
ร้องเรียนจากชาวบ้านอย่างเป็นทางการ ทั้งนี้เนื่องจากคณะอนุกรรมการดังกล่าวดำเนินการ
ตรวจสอบเรื่องนี้อยู่ก่อนแล้ว และได้เดินทางมายังอำเภอบางบ่อเพื่อตรวจสอบสภาพพื้นที่และรับฟัง
ปัญหาเมื่อวันที่ 9 มีนาคม 2542 ชาวบ้านทั้งสองตำบลจึงรวมตัวกันต้อนรับ พร้อมกับยื่นจดหมาย
แสดงจุดยืนไม่เห็นด้วยกับโครงการต่อนาย मुख สุโธมาน ประธานของคณะอนุกรรมการ”

2.1.4 ยื่นหนังสือร้องเรียนต่อนายกรัฐมนตรี (นายชวน หลีกภัย) ในวันที่ 23

มีนาคม พ.ศ. 2542 ให้ระงับการก่อสร้างเพื่อจัดทำรายงานวิเคราะห์ผลกระทบสิ่งแวดล้อมตามมาตรา
56 แห่งรัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย พ.ศ. 2540

โดยจากการสัมภาษณ์ ผู้ให้สัมภาษณ์ได้ให้ทัศนะเกี่ยวกับเรื่องดังกล่าว เช่น
นายเจลา ทิมทองและนายณรงค์ กลมกล่อม ให้ทัศนะในทิศทางเดียวกันว่า
“ข้าพเจ้าและแกนนำส่วนหนึ่งได้นัดประชุมกับชาวบ้านเพื่ออ่านหนังสือที่จะร้องเรียนต่อนายกรัฐมนตรี
(นายชวน หลีกภัย) ให้ผู้เข้าประชุมฟังเพื่อขอความคิดเห็นว่าเห็นด้วยกับการที่จะไปยื่นหนังสือร้องเรียน
หรือไม่ ปรากฏว่าชาวบ้านเห็นด้วย จึงได้ร่างหนังสือเพื่อร้องเรียนต่อนายกรัฐมนตรี โดยมีชื่อเรียกเรื่อง
ให้ระงับการก่อสร้าง เพื่อจัดทำรายงานวิเคราะห์ผลกระทบสิ่งแวดล้อมตามมาตรา 56 ของรัฐธรรมนูญ
แห่งราชอาณาจักรไทย พ.ศ. 2540 และจัดทำการศึกษาประชาพิจารณ์ หากพบว่าผลการศึกษาไม่มีผลกระทบ
หรือมีผลกระทบเพียงเล็กน้อยและสามารถแก้ไขได้ก็จะไม่คัดค้าน หากผลการศึกษาว่ามีผลกระทบ
อย่างรุนแรงก็ขอให้ยกเลิกโครงการ ระหว่างการศึกษาผลกระทบสิ่งแวดล้อมให้ระงับการก่อสร้างไว้
ก่อน”

นางดาวัลย์ จันทรหัตถี กล่าวว่า “ในวันที่ 23 มีนาคม 2542 ชาวคลองด่าน
และสองคลองประมาณ 1,500 คน ก็เดินทางเข้ากรุงเทพมหานคร เพื่อยื่นหนังสือต่อนายกรัฐมนตรี
ชวน หลีกภัย ขอให้มีการตรวจสอบความไม่โปร่งใสที่เกิดขึ้น ซึ่งนับเป็นการเรียกร้องถึงรัฐบาลให้
ตรวจสอบเรื่องนี้เป็นทางการครั้งแรก ในวันนั้นนายกรัฐมนตรีมอบหมายให้สุวิทย์ คุณกิตติ
รัฐมนตรีว่าการกระทรวงวิทยาศาสตร์และเทคโนโลยี ออกมารับเรื่องแทน โดยชาวบ้านได้เรียกร้อง
ขอให้นายกรัฐมนตรีสั่งระงับโครงการไว้ก่อนเพื่อ 1) พิจารณาตรวจสอบติดตามการใช้งบประมาณ
การก่อสร้างบ่อบำบัด โดยแจ้งต่อสาธารณชนทั่วไปอย่างเปิดเผย 2) ให้ศึกษาผลกระทบสิ่งแวดล้อม
ก่อนการดำเนินการโครงการ ตามที่กฎหมายรัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย พ.ศ. 2540 มาตรา 56
กำหนดไว้ 3) ให้ดำเนินการตามกระบวนการรับฟังความคิดเห็นของประชาชนตามที่กฎหมาย
รัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย พ.ศ. 2540 มาตรา 59 กำหนดไว้”

2.1.5 ยื่นหนังสือถึงผู้ว่าราชการจังหวัดสมุทรปราการอีกครั้งหนึ่ง เรียกร้องให้ตรวจสอบการก่อสร้างบ่อบำบัดน้ำเสียคลองด่าน

โดยจากการสัมภาษณ์ ผู้ให้สัมภาษณ์ ได้ให้ทัศนะเกี่ยวกับเรื่องดังกล่าว เช่น นายเฉลา ทิมทองและนายณรงค์ กลมกล่อม ให้ทัศนะในทิศทางเดียวกันว่า “ข้าพเจ้า (เฉลา ทิมทอง) และนางดาวัลย์ จันทรหัสดี ได้เข้าพบและมีหนังสือร้องเรียนต่อนายสุจริต นันทมนตรี ผู้ว่าราชการจังหวัดสมุทรปราการ ขอให้เร่งรัดการก่อสร้างโครงการไว้ก่อน เพื่อจัดทำรายงานวิเคราะห์ผลกระทบสิ่งแวดล้อม และเอกสารหลักฐานที่เกี่ยวข้องกับโครงการที่ทางจังหวัดมีอยู่ ผู้ว่าราชการจังหวัดได้อนุญาตให้เจ้าหน้าที่นำแฟ้มเอกสารที่เกี่ยวข้องกับโครงการทั้งหมดมาให้แล้ว บอกว่าให้ถ่ายเอกสารไปให้หมด ซึ่งเอกสารครานั้นเป็นประโยชน์มาก”

นางดาวัลย์ จันทรหัสดี กล่าวว่า “ในวันที่ 2 มิถุนายน ชาวบ้านก็ยังทำหนังสือถึงผู้ว่าราชการจังหวัดสมุทรปราการอีกครั้งหนึ่ง เรียกร้องให้ตรวจสอบการก่อสร้างบ่อบำบัดน้ำเสียที่มีได้มีการศึกษาผลกระทบสิ่งแวดล้อมมีแนวโน้มจะก่อผลกระทบต่อสุขภาพอนามัย คุณภาพชีวิต และชุมชนใกล้เคียง รวมทั้งขอให้ตรวจสอบการจัดซื้อที่ดินและให้ชะลอโครงการก่อสร้างไว้ก่อน”

2.1.6 ถวายฎีกาต่อพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว ผ่านสำนักพระราชเลข อ้างถึงความสำคัญของคลองด่าน และการก่อสร้างบ่อบำบัดน้ำเสียคลองด่าน

โดยจากการสัมภาษณ์ ผู้ให้สัมภาษณ์ ได้ให้ทัศนะเกี่ยวกับเรื่องดังกล่าว เช่น นายเฉลา ทิมทองและนายณรงค์ กลมกล่อม ให้ทัศนะในทิศทางเดียวกันว่า “หลังจากที่ได้ยื่นหนังสือร้องเรียนและคัดค้านไปยังผู้ว่าราชการจังหวัดแล้ว ได้เขียนหนังสือทูลเกล้าทูลกระหม่อม โดยให้นายพร้อม เข้มเม่ง แกนนำอีกคนหนึ่ง ไปถวายฎีกาต่อสำนักพระราชเลข โดยอ้างถึงความสำคัญของคลองด่าน ช่วยรับน้ำขึ้นในระบายนอกสู่ทะเล เมื่อฤดูฝนน้ำขึ้นในมาก และการถมทับปิดกั้นคลองคอนเป็นการขัดพระราชดำริของในหลวง ที่ได้ตรัสไว้เมื่อวันที่ 4 ธันวาคม 2538 ว่า คลองทุกคลองที่รับน้ำจากประจวบทุกประตูตลอดแนวถนนสุขุมวิท ห้ามปิดกั้น คลองไหนดินแคบให้ขุดขยายให้กว้าง การถมคลองคอนเป็นการขัดพระราชดำริในหลวง”

นางแดง กล่าวว่า “ในวันที่ 24 กันยายน ประชาชนตำบลคลองด่านและตำบลสองคลอง ทูลเกล้าทูลกระหม่อมถวายฎีกาเกี่ยวกับโครงการบำบัดน้ำเสียรวมทั้งจังหวัดสมุทรปราการ ซึ่งต่อมาสำนักพระราชเลขการได้ส่งหนังสือตอบรับ ลงวันที่ 19 ตุลาคม ว่าได้รับเรื่องไว้แล้ว

2.1.7 การยื่นหนังสือต่อหน่วยงานอื่นๆ ที่เกี่ยวข้อง อาทิ ประธานคณะกรรมการชุดสิ่งแวดล้อม ชุดการปกครองและชุดเกษตรของวุฒิสภา การยื่นหนังสือถึงนายกรัฐมนตรี (ชวน

หลักกฤษฎี) ครั้งที่ 2 ยื่นหนังสือกับรัฐมนตรีว่าการกระทรวงมหาดไทย ยื่นหนังสือกับนายกรัฐมนตรี (พ.ต.ท. ดร.ทักษิณ ชินวัตร) ในวันที่ 15 สิงหาคม 2544 เป็นต้น

โดยจากการสัมภาษณ์ ผู้ให้สัมภาษณ์ได้ให้ทัศนะเกี่ยวกับเรื่องดังกล่าว เช่น นางดาวัลย์ จันทรหัสดี กล่าวว่า “นอกจากนี้แกนนำและชาวบ้านยังเดินทางไปยื่นหนังสือร้องเรียนกับหน่วยงานภาครัฐอย่างต่อเนื่อง เช่น รัฐมนตรีว่าการกระทรวงมหาดไทย และรวมทั้งวันที่ 5 มีนาคม 2544 ชาวบ้านในนามกลุ่มปกป้องสิทธิ (คลองด่านและสองคลอง) ยื่นหนังสือต่อ อบต. คลองด่าน โดยมีข้อเรียกร้องถึงรัฐบาลและผู้เกี่ยวข้องด้วย ดังนี้ 1) ให้ประกาศเขตพื้นที่ตำบลคลองด่านและตำบลสองคลองเป็นเขตอนุรักษ์เพื่อการเกษตรและประมง 2) ให้ยกเลิกโครงการขนาดใหญ่ที่มีผลกระทบต่อสิ่งแวดล้อมและวิถีชีวิตในเขตอนุรักษ์เพื่อการเกษตรและประมงนี้ 3) ให้หยุดการก่อสร้างโครงการบำบัดน้ำเสียตั้งแต่กิโลเมตรที่ 38 จนถึงกิโลเมตรที่ 57 และให้หยุดการก่อสร้างโรงไฟฟ้าพลังความร้อนร่วมบางป่อ (IPP) ทันที และรวมถึงยื่นหนังสือร้องเรียนให้กับรัฐบาลภายใต้การนำของ พ.ต.ท. ดร.ทักษิณ ชินวัตร

2.2 การตรวจสอบกระบวนการใช้อำนาจ

การตรวจสอบกระบวนการใช้อำนาจ มักเป็นทิศทางการเคลื่อนไหวของปัญญาชนและองค์กรประชาชนในเมืองมากกว่าระดับรากหญ้า ไม่ใช่เจ้าของปัญหาโดยตรงแต่หวังผลประโยชน์ส่วนรวมและเรื่องถูกคิดในบ้านเมือง การเคลื่อนไหวที่โดดเด่น เช่นการต่อต้านพฤติกรรมทุจริตในการจัดซื้อยาและเวชภัณฑ์ การต่อต้านคอร์รัปชัน เป็นต้น

แม้ว่าชาวคลองด่านและสองคลองจะยังคงดำเนินกิจกรรมการยื่นหนังสือต่อหน่วยงานที่เกี่ยวข้องต่อเนื่องมาเรื่อยๆ แต่จุดเน้นของการเคลื่อนไหวในระยะหลังไม่ได้อยู่ที่เรื่องของการร้องเรียนหรือแสดงจุดยืนอีกต่อไป หากแต่เป็นเรื่องของการแสวงหาแนวร่วมและการใช้ช่องทางต่างๆ เพื่อตรวจสอบและเปิดโปงปัญหา ตัวแทนของชาวบ้านคลองด่านจึงเข้าร่วมเวทีทางวิชาการและกิจกรรมทางสังคมรูปแบบต่างๆ อย่างกว้างขวาง รวมทั้งมีการร่วมงานกับองค์กรต่างๆ ในหลากหลายด้าน เมื่อวันที่ 8 กันยายน 2543 โดยชี้มูลความผิดของเจ้าหน้าที่ของรัฐที่เกี่ยวข้องกับโครงการใน 3 ประเด็นคือ

1) การทำสัญญาเอื้อประโยชน์ให้กับบริษัทรับเหมา ทำให้รัฐต้องเสียเงินงบประมาณเพิ่มขึ้นจากเดิมถึงหนึ่งหมื่นล้านบาท

2) การจัดซื้อที่ดินแพงเกินความเป็นจริง

3) การจัดซื้อที่ดินไม่ครบตามจำนวนที่รัฐต้องจ่ายเงินไป

การตรวจสอบกระบวนการใช้อำนาจของรัฐ แกนนำและชาวบ้านร่วมกันกระทำดังนี้

2.2.1 ทำหนังสือร้องเรียนไปยังคณะกรรมการป้องกันและปราบปรามการทุจริต และประพฤติมิชอบในวงราชการ (ป.ป.ป.) โดยขอให้เข้ามาตรวจสอบความโปร่งใสของโครงการนี้ และได้ยื่นข้อร้องเรียนซ้ำอีกครั้งหนึ่งเมื่อหน่วยงานนี้ได้เปลี่ยนมาเป็นสำนักงานคณะกรรมการป้องกันและปราบปรามการทุจริตแห่งชาติ (ป.ป.ช.) เมื่อเดือนกันยายน 2543

โดยจากการสัมภาษณ์ ผู้ให้สัมภาษณ์ได้ให้ทัศนะเกี่ยวกับเรื่องดังกล่าว เช่น นายเฉลา ทิมทองนายณรงค์ กลมกล่อม และนางดาวลัย จันทรหัตติ กล่าวไว้ว่า “แกนนำและชาวบ้านได้เข้าไปยื่นหนังสือร้องเรียนไปยังคณะกรรมการป้องกันและปราบปรามการทุจริตและประพฤติมิชอบในวงราชการ (ป.ป.ป.) โดยขอให้เข้ามาตรวจสอบความโปร่งใสของโครงการนี้ และได้ยื่นข้อร้องเรียนซ้ำอีกครั้งหนึ่งเมื่อหน่วยงานนี้ได้เปลี่ยนมาเป็นสำนักงานคณะกรรมการป้องกันและปราบปรามการทุจริตแห่งชาติ (ป.ป.ช.) เมื่อเดือนกันยายน 2543 โดยในครั้งหลังได้เรียกร้องให้ ป.ป.ช. ตรวจสอบการทุจริตและความประพฤติมิชอบของเจ้าหน้าที่กรมควบคุมมลพิษ และเจ้าหน้าที่ที่เกี่ยวข้องกับโครงการดังกล่าวที่ทำสัญญาเอื้อประโยชน์ให้กับบริษัท รับเหมา อันเป็นเหตุให้รัฐต้องสูญเสียเงินงบประมาณค่าก่อสร้างโครงการเพิ่มขึ้นอีกหมื่นล้านบาท และเจ้าหน้าที่กรมควบคุมมลพิษยังมีส่วนทำให้รัฐต้องสูญเสียเงินจากการซื้อที่ดินแพงเกินความเป็นจริงถึง 1,065 ล้านบาท ทั้งยังได้รับที่ดินไม่ครบตามจำนวนอีกด้วย ในการยื่นหนังสือครั้งหลังนี้ ชิดชัยพานิชภักดิ์ รองเลขาธิการ ป.ป.ช.เป็นผู้รับเรื่องไว้ แต่ ป.ป.ช. ก็ไม่ได้ดำเนินการตอบสนองจนได้ บทสรุปใดๆ”

2.2.2 การยื่นฟ้องต่อศาลปกครอง ฐานะละเลยการปฏิบัติหน้าที่ ไม่ติดตามตรวจสอบคำสั่งและเอื้อประโยชน์ต่อบริษัทคู่สัญญา

โดยจากการสัมภาษณ์ ผู้ให้สัมภาษณ์ได้ให้ทัศนะเกี่ยวกับเรื่องดังกล่าว เช่น นายเฉลา ทิมทองนายณรงค์ กลมกล่อม และนางดาวลัย จันทรหัตติ กล่าวไว้ว่า “ในวันที่ 29 ตุลาคม 2544 ดาวลัย จันทรหัตติ พร้อมด้วยชาวบ้านตำบลคลองด่านและสองคลองอีกสองคน ยังได้ร่วมกันยื่นฟ้องต่อศาลปกครอง โดยมีนายรัฐมนตรีเป็นจำเลยที่ 1 รัฐมนตรีว่าการกระทรวงวิทยาศาสตร์และเทคโนโลยี เป็นจำเลยที่ 2 และกรมควบคุมมลพิษเป็นจำเลยที่ 3 ฐานะละเลยการปฏิบัติหน้าที่ ไม่ติดตามตรวจสอบคำสั่งและเอื้อประโยชน์ต่อบริษัทคู่สัญญา ซึ่งศาลปกครองกลางรับคำฟ้องดังกล่าวเมื่อวันที่ 7 พฤศจิกายน 2544 และนัดไต่สวนครั้งแรกวันที่ 20 พฤศจิกายน 2544 จากนั้นทางฝ่ายผู้ถูกฟ้องได้ยื่นคำให้การชี้แจงแก่ศาลในวันที่ 30 มกราคม 2545 แต่แล้วในที่สุดศาลปกครองกลางก็มีคำสั่งไม่รับฟ้องและให้จำหน่ายคดี ทั้งนี้มีการระบุในจดหมายตอบกลับถึงผู้ฟ้องด้วยว่า ศาลมีคำสั่งรับฟ้องไว้พิจารณาโดยผิดหลง ดังนั้น จึงมีคำสั่งเพิกถอนกระบวนการพิจารณาที่ผ่าน ๆ มาด้วย

ครั้งต่อมา ข้าพเจ้า (เฉลา ทิมทอง) ได้ยื่นฟ้องรัฐมนตรีว่าการกระทรวงมหาดไทยต่อศาลปกครอง เนื่องจากได้รับความเดือดร้อนหรือเสียหายจากกฎกระทรวงที่ใช้บังคับผังเมืองรวมสมุทรปราการ พ.ศ.2544 ในเขตตำบลคลองด่าน อำเภอบางบ่อ กฎกระทรวงนี้บังคับให้เปลี่ยนแปลงการใช้ประโยชน์ที่ดินในเขตตำบลคลองด่านจากเดิมเป็นที่ดินประเภทที่อยู่อาศัยหนาแน่นน้อย (สีเหลือง) และที่ดินประเภทชนบทและเกษตรกรรม (สีเขียว) เป็นที่ดินประเภทอุตสาหกรรมและคลังสินค้า (สีม่วง) โดยผู้ฟ้องคดีเห็นว่า การออกกฎกระทรวงไม่ชอบด้วยรัฐธรรมนูญ กฎหมายว่าด้วยสภาพลและองค์การบริหารส่วนตำบล และกฎหมายว่าด้วยการผังเมือง แต่ในคดีนี้ ศาลปกครองสูงสุดมีคำพิพากษาเมื่อวันที่ 2 พฤศจิกายน 2547 ให้ถอนกฎกระทรวงดังกล่าว”

2.2.3 การตรวจสอบภายใต้การประสานงานกับวุฒิสภา

โดยจากการสัมภาษณ์ ผู้ให้สัมภาษณ์ได้ให้ทัศนะเกี่ยวกับเรื่องดังกล่าว เช่น นายเฉลา ทิมทอง และนายณรงค์ กลมกล่อม กล่าวว่า “ข้าพเจ้า (เฉลา ทิมทอง) และดาวัลย์ จันทร์หัสดี ยังเดินทางตรวจสอบการทุจริตต่อไป คือ เมื่อคณะกรรมการสิ่งแวดล้อมและวุฒิสภารับเรื่องร้องเรียนจากชาวบ้านแล้ว และได้มีรายงานให้รัฐบาลหยุดการดำเนินโครงการ แต่รัฐบาลกลับไม่ดำเนินการ ข้าพเจ้า (เฉลา ทิมทอง) และดาวัลย์ ฯ จึงนำเรื่องร้องเรียนนาย จรูญ ยังประกาศกรหาสมาชิกรัฐสภาจังหวัดสมุทรปราการ ให้ตรวจสอบการดำเนินโครงการ นายจรูญ ยังประกาศกรหาให้นำเรื่องเสนอต่อประธานวุฒิสภาเพื่อขอให้ที่ประชุมวุฒิสภามีมติแต่งตั้งคณะกรรมการวิสามัญพิจารณาศึกษา และติดตามตรวจสอบโครงการจัดการน้ำเสียเขตควบคุมมลพิษ จังหวัดสมุทรปราการ ที่ประชุมมีมติให้แต่งตั้งคณะกรรมการวิสามัญดังกล่าว คณะกรรมการวิสามัญฯ ได้แต่งตั้งคณะอนุกรรมการฯ เพื่อพิจารณาปัญหาเฉพาะด้านโครงการขึ้น จำนวน 4 คณะ ได้แก่ 1) คณะอนุกรรมการฯ พิจารณาศึกษาปัญหาสิ่งแวดล้อม 2) คณะอนุกรรมการฯ พิจารณาศึกษาปัญหาด้านวิศวกรรม 3) คณะอนุกรรมการฯ พิจารณาศึกษาปัญหาด้านกฎหมาย และ 4) คณะทำงาน พิจารณาศึกษาและเสนอแนะทางเลือกกรณีโครงการฯ จะต้องยุติลง ทำให้ข้าพเจ้า (เฉลา ทิมทอง) ได้รับแต่งตั้งในคณะอนุกรรมการฯ และคณะงานรวม 3 คณะ และดาวัลย์ 2 คณะ”

นางดาวัลย์ จันทร์หัสดี กล่าวว่า “การตรวจสอบอีกส่วนเกิดขึ้นภายใต้การประสานงานกับวุฒิสภา โดยที่ประชุมวุฒิสภามีมติเมื่อวันที่ 27 เมื่อวันที่ 3 มิถุนายน 2545 ได้มีการแต่งตั้งคณะกรรมการวิสามัญพิจารณาศึกษาและติดตามตรวจสอบโครงการจัดการน้ำเสียเขตควบคุมมลพิษ จังหวัดสมุทรปราการ ตามข้อเสนอของวุฒิสมาชิก สมุทรปราการ จรูญ ยังประกาศกรหาซึ่งต่อมาคณะกรรมการชุดนี้ได้แต่งตั้งคณะอนุกรรมการวิสามัญเพื่อพิจารณาปัญหาเฉพาะด้านต่างๆ อีก 3 คณะ ได้แก่ ด้านกฎหมาย ด้านสิ่งแวดล้อม และด้านวิศวกรรม รวมทั้งคณะทำงานอีก

1 คณะ ซึ่งตัวแทนชาวบ้านก็ได้มีส่วนร่วมเข้าร่วมเป็นคณะอนุกรรมการในทั้ง 3 คณะด้วย และจากนั้นมา คณะอนุกรรมการก็ตรวจสอบกรณีอย่างลงลึก อันมีส่วนทำให้ประเด็นต่างๆ ชัดเจนยิ่งขึ้น”

2.2.4 การตรวจสอบภายใต้การประสานงานกับหน่วยงานอื่นๆ อาทิ การร่วมมือกับกลุ่มศึกษาและรณรงค์มลภาวะอุตสาหกรรม หนังสือพิมพ์ผู้จัดการเครือข่ายประชาชนด้านคอร์ปชั่น

โดยจากการสัมภาษณ์ ผู้ให้สัมภาษณ์ได้ให้ทัศนะเกี่ยวกับเรื่องดังกล่าว เช่น นางดาววัลย์ จันทระหัตติ กล่าวว่า “นอกจากนี้ตัวแทนชาวคลองด่านยังมีการร่วมมือกับกลุ่มศึกษาและรณรงค์มลภาวะอุตสาหกรรมและหนังสือพิมพ์ผู้จัดการจัดทำและตีพิมพ์หนังสือชื่อ “บ่อบำบัดน้ำเสียคลองด่าน โครงการผลาญชาติ” ออกมาเมื่อปลายปี 2545 โดยมีเนื้อหาเปิดโปงความไม่ชอบมาพากลและปัญหาของโครงการในมิติต่าง ๆ และในช่วงเดียวกันนั่นเอง ชาวคลองด่านและสองคลองยังได้ยื่นเรื่องต่อคณะกรรมการสิทธิมนุษยชนแห่งชาติและสภาที่ปรึกษาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติด้วย ส่วนการร่วมงานกับเครือข่ายประชาชนด้านคอร์ปชั่นก็เท่ากับเป็นการเปิดแรงกดดันในประเด็นการทุจริตของโครงการโดยตรง อันนำมาสู่การทำงานวิจัยในหัวข้อ “โครงการบ่อบำบัดน้ำเสียคลองด่าน: คอร์รัปชันเชิงนโยบาย” นับตั้งแต่ช่วงปลายปี 2545 ซึ่งได้มีการแถลงข่าวเบื้องต้นถึงผลการวิจัยไปเมื่อวันที่ 17 กุมภาพันธ์ 2546 และแถลงผลสรุปการวิจัยอีกครั้งเมื่อวันที่ 25 กรกฎาคม 2548 ซึ่งให้เห็นกระบวนการดำเนินโครงการที่มีปัญหาและขาดความโปร่งใสอย่างเป็นระบบ ตลอดจนฉายภาพของกลุ่มผลประโยชน์และเครือข่ายสายสัมพันธ์ที่เกี่ยวข้องในลักษณะเจาะลึกและเป็นรูปธรรม”

2.3 การประท้วงอำนาจรัฐ

การประท้วงอำนาจรัฐและเรียกร้องการถ่ายโอนอำนาจที่รัฐเคยมีมาเป็นของประชาชน ซึ่งมักเกิดจากการตัดสินใจของรัฐที่ส่งผลถึงประชาชน โดยเฉพาะคนในท้องถิ่นในโครงการต่างๆ จนเกิดการยืนยันว่าควรให้ชุมชนเป็นผู้ตัดสินใจหรือมีส่วนร่วมเห็นชอบด้วย เช่น กรณีท่อก๊าซโรงไฟฟ้า หินกรูด-บ่อนอก และ พ.ร.บ. ป่าชุมชน เป็นต้น

สำหรับโครงการบ่อบำบัดน้ำเสียคลองด่าน กล่าวได้ว่า การต่อสู้ในกรณีโครงการบ่อบำบัดน้ำเสียคลองด่านนี้มีพื้นฐานอยู่ที่การต่อสู้เพื่อสิทธิในข้อมูลข่าวสารเป็นสำคัญ เพราะหลังจากมีการขึ้นป้ายที่บริเวณถนนสุขุมวิทหน้าสถานที่ก่อสร้าง อันทำให้ชาวบ้านรับทราบว่า การก่อสร้างที่กำลังเริ่มต้นอยู่นั้นเป็นโครงการในลักษณะใดและเป็นของหน่วยงานใด การแสวงหาข้อมูลข่าวสารเกี่ยวกับโครงการอย่างจริงจังก็เริ่มต้นขึ้น ก่อนที่จะมีการพัฒนาไปสู่การติดตามตรวจสอบ ตั้งคำถามและการเคลื่อนไหวเรียกร้องให้ชะลอโครงการจนกระทั่งก้าวสู่การคัดค้านโครงการในที่สุด (สุกรานต์ โรจนไพรวงศ์ และดาววัลย์ จันทระหัตติ 2550 : 62)

หากติดตามพัฒนาการการเคลื่อนไหวของชาวบ้านทั้งสองตำบลจะพบว่า ข้อเรียกร้องในระยะแรกนั้นอยู่ที่การขอให้ชะลอโครงการไว้ก่อน ให้มีการดำเนินกระบวนการตรวจสอบ และมีการตั้งคำถามต่างๆ ต่อโครงการ แต่เมื่อยิ่งรู้ความเป็นมาชัดเจนขึ้น สาวถึงข้อมูลที่ไม่เป็นที่เปิดเผยโดยทั่วไป ได้ลึกซึ้งขึ้น เห็นประเด็นต่าง ๆ ที่เกี่ยวข้องเชื่อมโยงอยู่ด้วยกันมากยิ่งขึ้น การตรวจสอบนั้นจึงพัฒนาไปสู่การคัดค้านโครงการอย่างชัดเจนและอย่างต่อเนื่อง กระทั่งเป้าหมายหลักที่ต้องการให้หยุดโครงการบรรลุผลเบื้องต้นในที่สุด

การประท้วงอำนาจรัฐ แคนนำและชาวบ้านร่วมกันกระทำดังนี้

2.3.1 การชุมนุมประท้วงครั้งที่ 1 เพื่อเรียกร้องให้หยุดก่อสร้างบ่อน้ำบาดน้ำเสียในพื้นที่คลองด่านจนกว่าจะมีการศึกษาผลกระทบให้ชัดเจน

โดยจากการสัมภาษณ์ ผู้ให้สัมภาษณ์ได้ให้ทัศนะเกี่ยวกับเรื่องดังกล่าว เช่น นายเฉลา ทิมทอง และ นายณรงค์ กลมกล่อม กล่าวว่า “วัตถุประสงค์ที่แท้จริงแล้วเราไม่ได้ต้องการชุมนุมเพื่อประท้วง แต่ด้วยสถานการณ์ในช่วงเวลาดังกล่าว คือ ชาวบ้านมารวมตัวกันจำนวนมากทั้งชาวบ้านจากตำบลคลองด่าน และชาวบ้านจากตำบลสองคลอง อีกทั้งเจ้าหน้าที่รัฐที่จะมาเจรจาวันนั้นปล่อยให้ชาวบ้านรอนาน และตากแดด อากาศร้อน จึงทำให้ชาวบ้านเกิดการไม่พอใจลุกฮือกันมาปิดถนน และล้อมท่านอธิบดีเอาไว้”

นางดาวัลย์ จันทร์หัตถี กล่าวว่า “ชาวบ้านยังคงดำเนินกิจกรรมการคัดค้านหลายครั้งมีการรวมตัวกันทั้งภายในพื้นที่และภายนอก การแสดงจุดยืนครั้งใหญ่ของชาวบ้านในรอบปี 2542 เกิดขึ้นอีกครั้งในวันที่ 1 กรกฎาคม โดยประชาชนราว 1,000 คนประท้วงปิดถนนหน้าสถานที่ก่อสร้างโครงการ ยื่นข้อเรียกร้อง 4 ข้อ คือ 1) ขอให้รัฐบาลจัดให้มีการศึกษาผลกระทบสิ่งแวดล้อมโดยมีนักวิชาการหรือองค์กรที่เป็นกลาง 2) ให้ชะลอการก่อสร้างระบบบำบัดน้ำเสีย 3) ให้รัฐบาลยืนยันหรือให้หลักประกันว่า ถ้าระบบบำบัดน้ำเสียก่อให้เกิดผลกระทบหรือก่อให้เกิดความเสียหาย รัฐบาลจะชดเชยค่าเสียหายแก่ราษฎรโดยทันที 4) ขอให้สอบสวนกรณี อบต.คลองด่าน รายงานเท็จว่าสภา อบต.มีการลงมติยินยอมให้ใช้พื้นที่แล้ว”

2.3.2 การชุมนุมประท้วงครั้งที่ 2 เพื่อเรียกร้องให้หยุดก่อสร้างบ่อน้ำบาดน้ำเสียในพื้นที่คลองด่านจนกว่าจะทราบผลการศึกษาด้านผลกระทบสิ่งแวดล้อม

โดยจากการสัมภาษณ์ ผู้ให้สัมภาษณ์ได้ให้ทัศนะเกี่ยวกับเรื่องดังกล่าว เช่น นายเฉลา ทิมทอง และนายณรงค์ กลมกล่อม กล่าวว่า “ข้าพเจ้า (เฉลา ทิมทอง) ได้เรียกประชุมแกนนำเสนอว่าต้องออกประท้วงครั้งใหญ่เพื่อตบหนักรองประธานสภาฯ ที่พูดว่าชาวคลองด่านส่วนใหญ่สนับสนุน ผู้ประท้วงมีส่วนน้อยพูดคุยกันได้ไม่มีการประท้วงอีก ทุกคนเห็นด้วย ข้าพเจ้าได้มีหนังสือแจ้งไปยังสถานีตำรวจภูธรตำบลคลองด่าน เทศบาลตำบลคลองด่าน

อบต.คลองด่าน นายอำเภอบางป่อ สถานีตำรวจจังหวัดสมุทรปราการ ผู้ว่าราชการจังหวัดสมุทรปราการ ตำรวจสันติบาลจังหวัด และสำนักงานตำรวจแห่งชาติ แจ้งให้ทราบว่าในวันที่ 24 ธันวาคม 2543 ข้าพเจ้าและชาวคลองด่านกับชาวตำบลสองคลอง จะชุมนุมประท้วงคัดค้านโครงการน้ำไฮดรอน โดยสงบและปราศจากอาวุธตามรัฐธรรมนูญ จึงขอให้นำกำลังเจ้าหน้าที่ไปดูแลการชุมนุม เพราะข้าพเจ้าเกรงว่าจะมีกลุ่มบุคคลที่ 3 เข้าม่าก่อวาระหว่างการชุมนุม วันชุมนุมประท้วง มีผู้มาร่วมเกือบ 3,000 คน โดยมีนายอำเภอบางป่อ นายกเทศมนตรีตำบลคลองด่าน ปลัด อบต. และเจ้าหน้าที่ตำรวจมาดูแลการชุมนุม”

นางดาวลัย จันทรหัตติ กล่าวว่า “การชุมนุมในครั้งแรกได้รับคำยืนยันจากอธิบดีกรมควบคุมมลพิษว่าจะหยุดก่อสร้างภายใน 7 วัน แต่ทว่าในที่สุดโครงการก็ยังเดินหน้าต่อไป การชุมนุมของชาวคลองด่านและสองคลองจึงเกิดขึ้นอีกโดยเรียกร้องให้มีการหยุดก่อสร้างจนกว่าจะทราบผลการศึกษาด้านผลกระทบต่อสิ่งแวดล้อมและให้มีการสอบสวนเรื่องการทุจริต”

2.4 การร่วมมือวิพากษ์กับรัฐ

การร่วมมือเชิงวิพากษ์กับรัฐ (critical cooperation) หรือความผูกพันในเชิงสร้างสรรค์ เพื่อเบียดเบียนพื้นที่ในกระบวนการใช้อำนาจมาเป็นของประชาสังคม ซึ่งมีลักษณะที่ก้ำกึ่งระหว่างการถ่วงดุลกับการร่วมมือ คือเป็นการเคลื่อนไหวที่พยายามหาทางถ่ายโอนอำนาจบางด้านของรัฐมาสู่ประชาชน ด้วยการเน้นความสามารถในการดูแลประชาชนมากกว่าการประท้วงหรือการเผชิญหน้ากับรัฐโดยตรง เช่น คณะกรรมการประสานงานองค์กรพัฒนาเอกชน (กป.อพช.) และเอ็นจีโอที่อยู่ในเครือข่ายของสถาบันชุมชนท้องถิ่นพัฒนา เป็นต้น

การร่วมกันวิพากษ์กับรัฐ แกนนำและชาวบ้านร่วมกันกระทำดังนี้

2.4.1 การชี้แจงของกรมควบคุมมลพิษ

โดยจากการสัมภาษณ์ ผู้ให้สัมภาษณ์ได้ให้ทัศนะเกี่ยวกับเรื่องดังกล่าว เช่น นายเฉลา ทิมทอง กล่าวว่า “การเข้ามาชี้แจงของกรมควบคุมมลพิษ เป็นการร้องขอไปจากแกนนำและประชาชนในพื้นที่ หากมิได้มีการร้องขอไปหรือยื่นเรื่องร้องเรียนคงไม่มีการเข้ามาอธิบายรายละเอียดของโครงการ”

นายณรงค์ กลมกล่อม กล่าวว่า “การวิพากษ์กับรัฐน่าจะเป็นลักษณะการประชาพิจารณ์ หรือการแสดงความคิดเห็นของประชาชนในพื้นที่ แต่การชี้แจงของกรมควบคุมมลพิษมีลักษณะเข้ามาอธิบายรายละเอียดของโครงการ พอแกนนำหรือประชาชนถามกลับถึงผลกระทบในด้านต่าง ๆ หรือรายละเอียดเชิงลึกก็ตอบไม่ได้ ผมจึงคิดว่าไม่น่าจะเป็นลักษณะของการร่วมกันวิพากษ์กับรัฐ”

นางดาววัลย์ จันทรหัตถี กล่าวว่า “การชี้แจงของกรมควบคุมมลพิษแม้เสมือนจะมีเหตุรองรับแต่ก็บ่งบอกถึงจุดยืนทั้งของกรมควบคุมมลพิษและกระทรวงวิทยาศาสตร์ชัดเจนว่าไม่ได้เห็นความสำคัญของการจัดทำประชาพิจารณ์เพราะตลอดกระบวนการดำเนินโครงการนี้ไม่ได้เพื่อเวลาสำหรับการปรึกษาหารือ การเปิดให้ชุมชนและสาธารณะชนเข้ามีส่วนร่วมตรวจสอบ ทบทวนหรือท้วงติงแต่อย่างใด”

2.4.2 การเข้าร่วมรายการกรองสถานการณ์ ช่อง 11 (NBT) เพื่อร่วมกันแสดงความคิดเห็นเกี่ยวกับการก่อสร้างบ่อบำบัดน้ำเสียคลองด่าน ร่วมกับ นายพรเทพ เตชะไพบูลย์ รัฐมนตรีช่วยว่าการกระทรวงวิทยาศาสตร์และเทคโนโลยี รักษาการแทนรัฐมนตรีว่าการกระทรวงวิทยาศาสตร์และเทคโนโลยี นายสุวิศว์ คุณกิตติ และอธิบดีกรมควบคุมมลพิษ

โดยจากการสัมภาษณ์ ผู้ให้สัมภาษณ์ได้ให้ทัศนะเกี่ยวกับเรื่องดังกล่าว เช่น นายเฉลา ทิมทอง กล่าวว่า “เจ้าหน้าที่ของกรมควบคุมมลพิษได้โทรแจ้งให้ข้าพเจ้าและแกนนำรวม 2 คน ไปออกรายการกรองสถานการณ์ ช่อง 11 เกี่ยวกับการก่อสร้างบ่อบำบัดน้ำเสียคลองด่านร่วมกับนายพรเทพ เตชะไพบูลย์ รัฐมนตรีช่วยว่าการกระทรวงวิทยาศาสตร์และเทคโนโลยี รักษาการแทนรัฐมนตรีว่าการ นายสุวิศว์ คุณกิตติ ที่พ้นจากตำแหน่งไปและอธิบดีกรมควบคุมมลพิษ และแจ้งว่าถ้าไม่สะดวกจะโทรศัพท์ซักถามในขณะออกรายการได้ แกนนำได้ประชุมกันว่าจะทำอย่างไร เราไม่เคยออกโทรทัศน์ แม้แต่สถานียังเคยเดินผ่านเข้าไป เมื่อเข้าไปในห้องถ่ายทอดจอกล้อง เมื่อประหม่าแล้วจะพูดอย่างไร แต่ถ้าไม่ไปให้เขาพูดฝ่ายเดียว เขาพูดให้คนฟังว่าสร้างแล้วคืออย่างเดียว แต่ถ้าเราเข้าร่วมด้วยยังสามารถพูดให้สังคมได้รับรู้แง่มุมของเราว่าสร้างแล้วจะสร้างความเดือดร้อนเสียหายอย่างไร ให้คนฟังได้มีข้อคิดคิดว่าให้เขาพูดฝ่ายเดียว จึงขอต่อรองให้ชาวบ้านฝ่ายคัดค้านเข้าร่วมรายการจำนวน 3 คน คือ มีข้าพเจ้า นางดาววัลย์ และนายเชิดพรธร บุญเกิด ตัวแทนจากตำบลสองคลอง ทางกรมควบคุมมลพิษตอบตกลง เมื่อออกรายการทุกคนไม่มีการประหม่าและพวกเราสามารถโต้ตอบรัฐมนตรีและอธิบดีได้ในทุกประเด็น คืบวันนั้นโทรทัศน์ทุกเครื่องในตำบลคลองด่าน และพื้นที่ที่ชุมนุมที่ไซค์งาน ได้เปิดดูรายการ และทุกคนที่ได้ดูต่างพอใจและสบายใจในการทำหน้าที่ของพวกเรา และพูดว่าคืบวันนั้นเราชนะ”

นายณรงค์ กลมกล่อม กล่าวว่า “คืบวันนั้น ไม่ได้ออกทีวีกับกลุ่มแกนนำอื่น แต่ก็สนับสนุนให้มีการไปชี้แจงเกี่ยวกับการสร้างบ่อบำบัดน้ำเสียที่คลองด่าน ข้อดี ข้อเสีย และข้อคิดเห็นต่างๆ อย่างน้อยที่สุดประชาชนในพื้นที่อื่นๆ จะได้เข้าใจถึงการต่อสู้ของคนคลองด่าน”

นางดาววัลย์ จันทรหัตถี กล่าวว่า “การออกรายการกรองสถานการณ์ของฝ่ายที่เห็นด้วยกับการก่อสร้างโครงการ เหตุการณ์ในวันนั้นยังทำให้ลุงเฉลาได้รับความช่วยเหลือจากผู้ที่ไม่

เห็นด้วยกับการก่อสร้างโครงการส่งเอกสารหลักฐานสำคัญมาให้มากมายทั้งนำมาให้ด้วยตนเองและฝากมาให้ ทั้งที่เปิดเผยและไม่เปิดเผย”

ตอนที่ 3 ปัญหา อุปสรรคในการดำเนินรูปแบบการเคลื่อนไหวทางการเมืองภาคประชาชนของชุมชนคลองด่าน อำเภอบางบ่อจังหวัดสมุทรปราการ

การดำเนินรูปแบบการเคลื่อนไหวทางการเมืองภาคประชาชนของชุมชนคลองด่าน อำเภอบางบ่อ จังหวัดสมุทรปราการ พบว่า มีปัญหาและอุปสรรคดังนี้

3.1 แนวนโยบายของรัฐและรัฐบาล

‘ การเคลื่อนไหวที่ผ่านมาหลายรัฐบาล มีหลายประเด็นที่ชี้ว่ารัฐบาลไม่จริงจังในการดำเนินคดีคลองด่าน อาทิ ในสมัยรัฐบาล พ.ต.ท. ทักษิณ ชินวัตร เป็นนายกรัฐมนตรี มีการจัดทำคำแถลงการณ์ร่วมกับกิจการร่วมค้า เพื่อใช้สิ่งก่อสร้างในโครงการที่รัฐบอกเลิกสัญญา ซึ่งอยู่ระหว่างคณะกรรมการ ปปช. กำลังไต่สวนข้อเท็จจริง เพื่อชี้มูลความผิดของนักการเมือง ข้าราชการ และเอกชน ประมาณ 40 คน ส่งให้อัยการฟ้องศาลและอยู่ระหว่างฟ้องคดีอาญาและคดีแพ่งเรียกเงินค่าที่ดินและเงินค่าจ้างที่รับไปคืน เพื่อเดินหน้าโครงการต่อให้แล้วเสร็จ เป็นแผนเพื่อช่วยเหลือข้าราชการ นักการเมือง และเอกชนที่อยู่ระหว่างการไต่สวนของ ปปช. ให้พ้นผิด และนักการเมืองที่ร่วมรัฐบาลไม่ต้องแพ็คคิซด์ใช้เงินคืนรัฐ ไม่ต้องถูกฟ้องล้มละลาย และไม่ต้องติดคุก (หนังสือทูลเกล้าถวายฎีกา 2552 : 71)

และในวันที่ 26 มีนาคม พ.ศ. 2551 นางอนงค์วรรณ เทพสุทิน ดำรงตำแหน่งรัฐมนตรีว่าการกระทรวงทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม ให้สัมภาษณ์กับสื่อมวลชนหลายฉบับว่า “ได้ร่วมประชุมกับผู้บริหารของกระทรวงทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมว่า ขณะนี้ได้มอบหมายให้กรมควบคุมมลพิษเตรียมสรุปความคืบหน้า โครงการบ่อบำบัดน้ำเสียคลองด่านขึ้นมาทบทวนอีกครั้ง เพราะเห็นว่าโครงการนี้มีมูลค่าถึง 20,000 ล้านบาท (หนังสือทูลเกล้าถวายฎีกา 2552 : 77)

โดยจากการสัมภาษณ์ ผู้ให้สัมภาษณ์ได้ให้ทัศนะเกี่ยวกับเรื่องดังกล่าว เช่น นายเฉลา ทิมทอง และนายณรงค์ กลมกล่อม กล่าวว่า “การกำหนดนโยบายของรัฐบาลที่ขาดการมีส่วนร่วมของประชาชน การทำประชาพิจารณ์เป็นเพียงการสร้างภาพชอบธรรมให้กับโครงการที่ขาดความชอบธรรม หากรัฐบาลดำเนินการทุกอย่างตามกฎหมายแล้ว เชื่อแน่ว่าปัญหาการต่อต้านจากประชาชนในหลายๆ โครงการรวมทั้งคลองด่านคงไม่เกิดขึ้นอย่างแน่นอน”

ดาววัลย์ จันทรหัสดี กล่าวว่า “มีหลายประเด็นที่ชี้ว่ารัฐบาลไม่จริงจังในการดำเนินคดี คลองด่าน 1) การปล่อยให้คดีหมกอายุความ 2) การฟ้องเอกชนข้อหาฉ้อโกงซึ่งยอมความกันได้ 3) กรมควบคุมมลพิษไม่เรียกค่าที่ดินคืนจากเอกชน 4) การใช้งบร่วม 70 ล้านบาทศึกษาโครงสร้างวิศวกรรม บ่อบำบัดน้ำเสีย ซึ่งหมายความว่ารัฐยอมรับสิ่งก่อสร้างนั้น ทั้ง ๆ ที่สร้างบนที่ดินที่เพิกถอน โฉนดแล้วและรัฐกำลังฟ้องร้องเรียกค่าเสียหาย 5) การแต่งตั้งสุวัจน์ ลิปตพัลลภ เป็นรัฐมนตรีว่าการ กระทรวงยุติธรรม 6) คณะกรรมการสำนักงานป้องกันและปราบปรามการฟอกเงิน ซึ่งสามารถ ตรวจสอบเส้นทางเงินและยึดทรัพย์ผู้กระทำความผิดได้เป็นหน่วยงานภายใต้อำนาจของ รัฐมนตรีว่าการ กระทรวงยุติธรรม (กรุงเทพธุรกิจ, ผู้จัดการ 26/07/48)

3.2 แนวโน้มใช้ความรุนแรงของฝ่ายรัฐและฝ่ายทุน

แนวโน้มการใช้ความรุนแรงของฝ่ายรัฐจะเกิดขึ้นได้เสมอหากมีประเด็นที่ขัดแย้งกัน ระหว่างภาครัฐและภาคประชาชน ในกรณีการเคลื่อนไหวของชาวคลองด่านเช่นกัน มีความรุนแรง เกิดขึ้นตั้งแต่ความรุนแรงระดับเบื้องต้น ได้แก่ การชุมนุมในรูปแบบต่างๆ ไปจนถึงความรุนแรง ระดับสูง ได้แก่ การเตรียมสมัครพักพวก อาวุธ เข้าทำร้ายประชาชนชาวคลองด่านและสองคลอง เป็นต้น

โดยจากการสัมภาษณ์ ผู้ให้สัมภาษณ์ได้ให้ทัศนะเกี่ยวกับเรื่องดังกล่าว เช่น

นายเฉลา ทิมทอง นายณรงค์ กลมกล่อม และนางดาววัลย์ จันทรหัสดี ให้ทัศนะ เกี่ยวกับเรื่องดังกล่าวในทิศทางเดียวกันว่า “การใช้ความรุนแรงมีตั้งแต่ระดับชุมนุมแกนนำชาวบ้าน รวมถึงการใช้กำลัง โดยจากกรณี เมื่อวันที่ 24 วันชุมนุมประท้วง มีผู้มาร่วมเกือบ 3,000 คน โดยมี นายอำเภอบางบ่อ นายกเทศมนตรีตำบลคลองด่าน ปลัด อบต. และเจ้าหน้าที่ตำรวจมาดูแลการชุมนุม ชาวบ้านได้ชุมนุมปิดกั้นทางเข้า-ออกทั้งหมด ให้รถของบริษัทรับเหมารับของออกจากไซต์งาน รวมถึง คนงานที่ขนของออกจากไซต์งานได้ แต่ห้ามขนเข้าเด็ดขาด ยกเว้นน้ำกินน้ำใช้และอาหาร เพราะมีความจำเป็นของคนงานที่อยู่ด้านใน ช่วงตอนประมาณ 2 ทุ่มได้มีคนแต่งกายคล้ายคนงานประมาณ 100 คนขอเข้าไปในไซต์งาน โดยอ้างว่าไปทำงานนอกไซต์งาน ไม่ทราบว่ามีกรประท้วงปิดไซต์งาน ที่พักอยู่ในไซต์งานจำเป็นต้องเข้าไซต์งาน ซึ่งชาวบ้านไม่ยอมให้เข้า พันตำรวจเอก รองผู้กำกับการ จังหวัดได้โทรมาขอร้องให้ข้าพเจ้าช่วยบอกชาวบ้านเปิดทางให้คนเหล่านั้นด้วย รุ่งขึ้นในวันที่ 25 ประมาณ 2 โมงเช้า เจ้าหน้าที่ตำรวจที่คลองด่านท่านหนึ่งได้มากระซิบบอกข้าพเจ้าว่าด้านในมีคน ประมาณ 100 คนถือป้ายประท้วงคนชาวคลองด่าน ข้าพเจ้ารู้ได้ทันทีว่าเสียท่ารองผู้การ เมื่อคืนปล่อย ให้เข้าไปเลยกลายเป็นไอ้ 100 คนในเช้าวันนี้ ช่วงเช้าผู้ชุมนุมทั้งหญิงและชายรวมกันได้ประมาณ 200 คน ที่อยู่ในคืนที่ชุมนุมรวมนายอำเภอ นายกเทศมนตรี และปลัด ซึ่งไม่มีอาวุธ แต่อุ่นใจที่มี พ.ต.ต. ประจิม ลิ่มสุวรรณ ผู้กำกับการจังหวัด พร้อมด้วยเจ้าหน้าที่ตำรวจยืนเรียงแถวกันเขตไม่ให้ชาวบ้าน

เข้าไปในไซค์งานประมาณ 150 นาย ประมาณ 3 โมงเช้า ดร.สมบุญ สุขสำราญ ผู้ว่าราชการจังหวัด ได้โทรมาบอกข้าพเจ้าว่ารัฐมนตรีได้ให้ผู้อำนวยความสะดวกจัดการคุณภาพน้ำ มาเจรจาจะตกลงหรือไม่ ข้าพเจ้าตอบตกลงทันที เพราะถือว่าเป็นการแก้การพูดคุยไม่ได้เรื่องเจรจา จึงไม่ต้องปรึกษาแกนนำ และได้ให้แกนนำอยู่ในบริเวณช่วยกันโทรหาแกนนำที่ยังไม่มา ให้รีบมาก่อนผู้ว่ากับกรมควบคุมมลพิษจะมาเจรจากับผู้ชุมนุม ในระหว่างที่รอแกนนำและผู้ว่าราชการจังหวัด กับผู้อำนวยการฯ ชาวบ้านที่อยู่ในบริเวณร่วมกับนายอำเภอและข้าราชการท้องถิ่น ได้ตั้งวงกินอาหารกัน ได้มีเหตุการณ์ที่ไม่คาดคิดมาก่อน ได้มีกลุ่มชายฉกรรจ์ประมาณ 50 คน ถือเหล็กปลั่งอ้อยเป็นอาวุธ ผ่านแนวตำรวจเข้ามาที่ชาวบ้านกำลังนั่งกินข้าวไม่ทันได้ระวังตัว รวมทั้งนายอำเภอ ปลัด และนายกเทศมนตรีได้รับบาดเจ็บ เมื่อชาวบ้านตั้งสติได้ได้หยิบไม้พินที่ไว้หุงต้มอาหารสวนตักกลับ กลุ่มคนดังกล่าวได้ล่าถอยผ่านแนวตำรวจซึ่งตำรวจได้เปิดทางแล้วรีบปิดกั้น และได้มีชายอีกกลุ่มหนึ่งใช้เหล็กปลั่งอ้อยประมาณ 30-40 เซ็นติเมตร ขว้างข้ามหัวตำรวจมาลงที่ผู้ชุมนุม โดยที่ตำรวจไม่ได้ดำเนินการใดๆ ในขณะที่เดียวกันผู้ว่าราชการจังหวัดได้เดินเข้ามาในมือถือเหล็กปลั่งอ้อยและว่าเหล็กปลั่งอ้อยเป็นของชาวบ้าน ชาวบ้านจะล้อเอาจึงได้เดินหนีจากไป ชาวบ้านได้ช่วยกันนำคนบาดเจ็บส่งโรงพยาบาลแล้วเข้าแจ้งความกับเจ้าหน้าที่ตำรวจพร้อมอาวุธของกลางที่เป็นเหล็กปลั่งอ้อยจำนวนมากส่งให้ตำรวจ”

นางดาวัลย์ จันทรหัสดี กล่าวว่า “ถ้าเป็นการชุมนุมตรงๆ ไม่มีนะคะ แต่มีโทรศัพท์แปลกๆ คือ พอรับสายแล้วจะมีเสียงดังคึกๆ เหมือนนาฬิกา ตรงนี้ก็อยากจะบอกกับคนที่เกี่ยวข้องนะคะว่าที่พวกเราทำก็เพราะเราต้องการรักบ้านเกิด และก็ทำเพื่อผลประโยชน์ของประเทศชาติ รวมทั้งความมั่นคงทางอาหาร โดยไม่ได้มีจิตคิดร้ายกับใครจริงๆ”

3.3 ความไม่เข้าใจและการวางเฉยของกลุ่มคนในสังคมที่ไม่เดือดร้อน

กลุ่มคนในสังคมมองว่า โครงการปรับปรุงคุณภาพน้ำเป็นสิ่งที่ดี เป็นการบำบัดน้ำเสียให้เป็นน้ำดี โดยเฉพาะกลุ่มคนนอกพื้นที่

โดยจากการสัมภาษณ์ ผู้ให้สัมภาษณ์ได้ให้ทัศนะเกี่ยวกับเรื่องดังกล่าว เช่น

นางดาวัลย์ จันทรหัสดี กล่าวว่า “ในทางสังคม เราพบว่า คนภายนอกมองว่าโครงการปรับปรุงคุณภาพน้ำเป็นสิ่งที่ดี เขาสนใจแค่ว่า การบำบัดน้ำเสียให้เป็นน้ำดี ฟังดูก็ดี ดิฉันก็ว่า มันก็ดี ถ้าอยู่ในที่ที่มีปัญหา ถ้าบำบัดไปอยู่ในแหล่งที่มีน้ำเสีย แต่เราบอกว่า ที่คลองด่านไม่มีปัญหา มันผิดที่ อีกประเด็นหนึ่ง เราเรียนรู้ที่จะสัมพันธ์กับสื่อ เช่นหนังสือพิมพ์ผู้จัดการรายวัน ซึ่งเสนอข่าวมาก่อนที่ชาวบ้านจะรู้ข้อมูล และเราก็เป็นคนติดตามข่าวสาร ทำให้ทราบข้อมูล”

3.4 ปัญหาจิตสำนึกทางการเมือง การขาดแคลนทุน และภาวะผู้นำ

ชาวบ้านไม่ได้มีจิตสำนึกต่อผู้ทางการเมืองอัตโนมัติ เพราะแนวคิดที่ยอมรับฐานะเหนือกว่าของรัฐและวัฒนธรรมที่มองตัวเองเป็นกลุ่มชนที่ไร้อำนาจยังฝังลึกมากพบสมควร จึงไม่ใช่เรื่องง่ายที่ผู้นำประชาชนที่ตื่นตัวทางการเมืองจะไปจัดตั้งมวลชนให้เกิดการรวมพลังขึ้นมาหรือบางแห่งถึงขั้นสลายตัวเมื่อได้รับการแก้ไข หรือหมกการเชื่อมร้อยกับกลุ่มอื่นเมื่อ ปัญหาของตนผ่อนคลายลง ทั้งนี้เนื่องจากวิถีชีวิตของประชาชนในระดับรากหญ้า ไม่น้อยก็อยู่ในกระแสบริโภคนิยม ซึ่งเป็นแบบปัจเจกนิยม

โดยจากการสัมภาษณ์ ผู้ให้สัมภาษณ์ได้ให้ทัศนะเกี่ยวกับเรื่องดังกล่าว เช่น

นายเฉลา ทิมทอง “ข้าพเจ้ามีการศึกษาเพียงแค่ ป. 4 ไม่มีความรู้ ฐานะค่อนข้างจน ต้นทุนทางสังคมเป็นศูนย์ การมาเป็นผู้นำคัดค้าน โครงการ 20,000 ล้านบาท และเป็น โครงการที่ นักรบเมืองระดับชาติของจังหวัดสมุทรปราการเข้าไปมีผลประโยชน์ในโครงการฯ ดังนั้นการที่จะให้ชาวบ้านยอมรับ ข้าราชการท้องถิ่น เช่นกำนัน ผู้ใหญ่บ้าน อบต. และสมาชิกสภาเทศบาล รวมทั้ง ข้าราชการอำเภอและจังหวัดฯ ที่มีจิตสำนึกที่ดี ให้ความเชื่อถือแบบส่งเอกสารที่เป็นประโยชน์ในการคัดค้านโครงการฯ คงไร้ประโยชน์ ซึ่งมองว่าไม่สามารถหยุดโครงการได้ และแกนนำอาจรับเงินแล้วหยุดคัดค้าน ข้าพเจ้าจึงไม่ค่อยได้ทำหน้าที่ตรงนั้นในช่วงแรก แต่ทำหน้าที่ให้ข้อมูลในการพูดและเขียนหนังสือให้แกนนำร้องเรียนต่อส่วนราชการต่าง ๆ แต่มีชื่อข้าพเจ้าเป็นผู้ร้องเรียนทุกฉบับ และสำเนาหนังสือให้ชาวบ้านได้รับรู้ข้อร้องเรียนต่อส่วนราชการต่าง ๆ ซึ่ง ได้เคยมีชาวบ้านผู้เข้าคัดค้าน”

นายณรงค์ กลมกล่อม กล่าวว่า “ในเรื่องของการขาดแคลนทุนนั้น ในช่วงแรกๆ เราขาดแคลนทุนในทุกด้าน ต้นทุนทางด้านความรู้ ต้นทุนทางด้านสังคม ถึงจะเป็นปัญหาสำคัญแต่ทุกอย่างสามารถแก้ไขได้”

นางดาวลัย จันทรหัตติ กล่าวว่า “ปัญหาเกี่ยวกับจิตสำนึกทางการเมืองเป็นเรื่องใหญ่มากจริงๆ แล้วชาวบ้านคล่องด้านลูกขึ้นมาต่อสู้ เป้าหมายแรกคือเราไม่เอาบ่อฯ ส่วนการจัดการกับทุจริตคอร์รัปชันถือเป็นนโยบายและเป็นหน้าที่ของผู้ที่รับผิดชอบนะคะ ดังนั้น ถ้าเกิดว่ารัฐบาลจะบอก ว่าจัดการกับทุจริตคอร์รัปชัน แล้วบ่อบำบัดน้ำเสีย ยังอยู่ที่คลองด่าน อันนั้น ไม่ใช่เป้าหมายของเรา ส่วนประเด็นที่รัฐบาลดำเนินการกับผู้ทุจริต ณ เวลานี้ เราก็เห็นว่า เป็นมิติที่ดีที่รัฐบาลกล้าตัดสินใจ ฟ้องร้องผู้ที่เกี่ยวข้อง เพราะเป็นการประกาศนโยบายของรัฐบาล แต่ในขณะเดียวกันเราก็จะติดตาม และตรวจสอบต่อไปว่า การดำเนินคดีกับบุคคลที่เกี่ยวข้องนั้น ตรงกับข้อมูลที่เราได้ศึกษาหรือไม่ และก็ต้องดูว่าฟ้องแล้วจะเกิดอะไรขึ้นอีก ส่วนการที่จะมองว่ากรณีนี้เป็นเกมการเมืองหรือไม่ ก็คงตอบได้ว่า ณ เวลานี้ก็มีบ้าง แต่ก็ไม่ถึงกับชัดเจน แต่ถ้ามองเพียงจะชัดเจนกว่า”